

106
Αρ. 401
B/4 121
5
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΣΗ

Μ. ΚΑΙΤΕΡΛΙΓΚ
101
M. B

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΩΝ ΤΑΠΕΙΝΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
N. ΚΑΖΑΝΤΣΑΚΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΕΣΗ
1913

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ

Ἐκδομένη ἐκ τῆν διεύθυνσιν τοῦ Ἄρτος Π. ΖΕΡΒΟΥ

ΥΠΟ ΤΥΠΩΣΙΝ

- M. Guyau** . . . . Προβλήματα συγχρόνου αἰσθητικῆς. Μετάφρασις Παύλου Νιρβάνα.
- E. Mechnikoff** . . . . Μελέται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Μετάφρασις Ἀλ. Γεωργιάδου.
- H. Poincaré** . . . . Ἐπιστήμη καὶ ὑπόθεσις. Μετάφρασις Παν. Ζερβού
- Ossip Lourié** . . . . Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἰγεν. Μετάφρασις Γεωργ. Τσοκοπούλου.
- Cesare Lombroso** . . . . Ὁ ἐγκληματίας ἀνθρώπος. Μετάφρασις Μπάμπη Ἀννίνου.
- ο . . . . Ὁ Μεγαλοφυής. Μετ. Ἄρ. Καμπάνη.
- H. Spencer** . . . . Αἱ βάσεις τῆς ἠθικῆς. Μετάφρασις Γρ. Ξενοπούλου.
- ο . . . . Τὰ ἄτομον κατὰ τοῦ κράτους. Μετάφρασις Γερ. Βώκου.
- Carlyl** . . . . Οἱ ἥρωες. Μετάφρ. Ἰω. Ζερβού.
- H. Pascal** . . . . Σκέψεις καὶ γνώμαι. Μετάφρασις Ἄρ. Κουρτίδου.
- Fr. Nietzsche** . . . . Τελευταῖα ἔργα. Μετάφρ. Ἰω. Ζερβού
- M. Maeterling** . . . . Ὁ θησαυρὸς τῶν ταπεινῶν. Μετάφρασις Ν. Καζαντζάκη.
- Ch. Darwin** . . . . Θεωρία τῆς ἐξελέξεως. Ἡ γένεσις τῶν εἰδῶν.
- ο . . . . Ὑπνωτισμὸς καὶ Ὑποβολή. Μετάφρασις Ἀντ. Πολυμέρη.
- J. S. Mill** . . . . Ὁ Θετικισμὸς. Μετάφρ. Ἰω. Ζερβού.
- ο . . . . Ὁ Ὁφελιμισμὸς. Μετάφρ. Ἰω. Ζερβού.
- Ernest Renan** . . . . Ὁ Βίος τοῦ Ἰησοῦ. (Ἐκδοσις πλήρης μετὰ τῶν σημειώσεων). Μετάφρασις Ἄρ. Καμπάνη.
- ο . . . . Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. (Ἐκδοσις πλήρης μετὰ τῶν σημειώσεων). Μετάφρασις Γεωρ. Βουτινᾶ.
- ο . . . . Οἱ Ἀπόστολοι. (Ἐκδοσις πλήρης μετὰ τῶν σημειώσεων). Μετάφρασις Μπάμπη Ἀννίνου.
- Alfred Binet** . . . . Ἡ Ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Μετάφρασις Ἀλ. Γεωργιάδου.
- Le Bon** . . . . Ψυχολογία τῶν ομάδων. Μετάφρασις Ἄρ. Κουρτίδου.
- Ἄριστοτέλους . . . . Ἠθικὰ Νικομάχεια. Μετ. Κ. Ζάμπα

106

Δ. 101 Β / 4

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΣΗ

121

Μ. Β

Μ. ΜΑΙΤΕΡΛΙΓΚ

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ

ΤΩΝ ΤΑΠΕΙΝΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

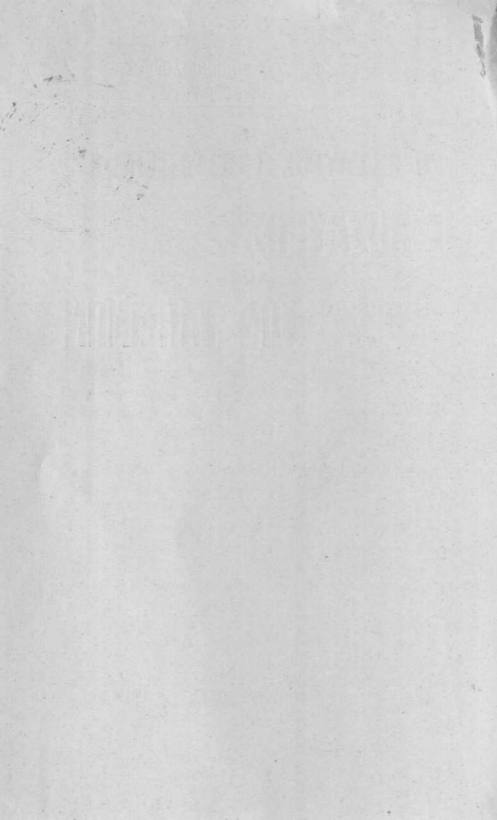
Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΕΣΗ

1913

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΩΝ ΤΑΠΕΙΝΩΝ

I

Η ΣΙΩΠΗ

«Σιωπή και Μυστικότητα!» ἀναφωνεῖ ὁ Κάρλαϊλ. Βωμοὺς παγκόσμιας λατρείας θὰ ἔπρεπε νὰ ὑψώσωμεν πρὸς τιμὴν τους (εἴαν ἡ ἐποχὴ μας ἐπέτρεπε νὰ ὑψώνωνται ἀκόμη βωμοί). Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ στοιχεῖον ὅπου διαπλάσσονται τὰ μεγάλα τὰ ἔργα: μέσα ἀπὸ αὐτὴν ἀναπηδοῦν τέλεια καὶ μεγαλόπρεπα τὸ φῶς τῆς ζωῆς καὶ τὸ κυριαρχοῦν. Ὅχι μόνον ὁ Γουλιέλμος ὁ Σιωπηλός, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ σπουδαῖοι ἄνθρωποι ποὺ ἐγνώρισα, καὶ οἱ ὀλιγώτερον διπλωμάται καὶ οἱ ὀλιγώτερον στρατηγικοί, ἀπόφευγαν νὰ φλυαροῦν διὰ τὰ ὅσα ἐσχεδιάζαν καὶ ἐδημιουργοῦσαν. Καὶ σὺ ἀκόμη στίς ταπεινὲς ἀσήμαντὲς σου στενοχωρίες, προσπάθησε νὰ κρατήσης τὴ γλῶσσα σου γιὰ μιὰ μέρα, καὶ θὰ ἴδῃς τὴν ἐπαύριον πόσον τὰ ἔργα σου καὶ τὰ καθήκοντά σου θὰ εἶναι διαυγέστερα. Τί χαλάσματα καὶ τί ἀκαθαρσίες δὲν ἐσάρωσαν μέσα σου οἱ σιωπηλοὶ αὐτοὶ ἐργάτες τὴν ὥρα, ποὺ οἱ ἀνώφελοι ἐξωτερικοὶ θόρυβοι μάταια προσπαθοῦσαν νὰ φθάσουν στὴν ψυχὴ σου. Τὰ λόγια εἶναι τίς περισσότερες φορές, ὄχι, ὅπως ἔλεγε ὁ Γάλλος, ἡ τέχνη νὰ κρύβωμεν τὴ σκέψη μας, ἀλλὰ ἡ τέχνη νὰ τὴν καταπνίγωμεν καὶ νὰ τὴν διακόπτωμεν ὥς ποὺ νὰ μὴ μένη πιά τίποτε γιὰ κρύψιμο. Τὰ λόγια εἶναι καὶ αὐτὰ πολὺ σπουδαῖο πρᾶγμα. Ὅμως δὲν εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερο, ὅπως τὸ λέει καὶ ἡ Ἑλβετικὴ ἐπιγραφή: | «*Αργυρὸ τὸ μίλημα καὶ*

χρυσό τὸ σῶμα». Ἡ ὄπως θὰ ἦταν καλύτερα : Τὰ λόγια εἶναι πρόσκαιρα καὶ ἡ σιωπὴ αἰώνια.

Ὅπως οἱ μέλισσες ἐργάζονται μόνο στὰ σκοτεινά, ἔτσι καὶ ἡ σκέψη ἐργάζεται μόνο στὴ σιωπὴ, καὶ ἡ ἀρετὴ στὴ μυστικότητα.

Δὲν πρέπει νὰ πιστευόμεν ὅτι τὰ λόγια μας χρησιμεύουν στὶς βαθύτερές μας ἐπικοινωνίες μὲ τὰ ὄντα.

—Τὰ χεῖλη καὶ ἡ γλῶσσα τόσο μποροῦν νὰ δεῖξουν τὴν ψυχὴ, ὅσο κ' ἓνα σημεῖον ἢ ἓνας ἀριθμὸς μπορεῖ νὰ δεῖξη μιὰ ζωγραφιὰ τοῦ Μέρλιγκ. — Ἐτσι μόλις θελήσωμε «νὰ μιλήσωμε μὲ τὸν ἑαυτό μας» εἴμεθα «ὑποχρεωμένοι» νὰ σωπαίνωμεν, καὶ ἂν ἀντισταθοῦμε στὴν ἀόρατη δύναμη τῆς σιωπῆς ποὺ μᾶς σπρώχνει τίς στιγμὲς αὐτές, θὰ πάθωμεν ἀνεπανόρθωτη ἀπώλεια, ποὺ καὶ οἱ μεγαλύτεροι θησαυροὶ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ διορθώσουν ποτέ. Γιατὶ ἐχάσαμεν τὴν εὐκαιρία ν' ἀκούσωμε μιὰν ἄλλη ψυχὴ, δίδοντες εἰς τὴν ἰδικήν μας μιᾶς στιγμῆς ὑπαρξίν· καὶ ὑπάρχουν πολλὲς ζωὲς ποῦ παρόμοιες εὐκαιρίες δὲν συναντοῦν δυὸ φορές.

Μόλις ἀρχίσωμε νὰ μιλοῦμεν εὐθὺς αισθανόμεθα ὅτι κάποιες θεϊκὲς πόρτες κλειοῦνται. Γι' αὐτὸ πολὺ φιλάργυρα κρατοῦμε μαζί μας τὴ σιωπὴ. Ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ ἐλαφρόμυαλοι ἀπὸ μᾶς δὲν σωπαίνουν μὲ τὸν πρῶτον τυχόντα. Τὸ ἐνστικτον τῶν ὑπερανθρώπων ἀληθειῶν ποὺ ἔχομεν ὅλοι, μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ σωπαίνη κανεὶς, μπροστὰ εἰς ἓνα ποὺ δὲν θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ γνωρίσῃ, ἢ ποὺ δὲν ἀγαπᾷ. Διότι τὰ λόγια περνοῦν καὶ χάνονται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ σιωπὴ, ἐὰν βρῆκε μιὰ στιγμὴ τὴν εὐκαιρία νὰ φανῇ χρησίμη, δὲν σβύνει πιά ποτέ καὶ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, ἢ μόνη ποὺ ἀφήνει κάποιον ἴχνος, ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ σιωπὴ.

Νὰ ἐνθυμηθετε ὅτι στὴ σιωπὴ πρέπει ἀκόμα νὰ καταφύγωμεν ἐὰν θέλωμε νὰ τὴν ἐξηγήσωμεν. Καὶ ἐὰν σᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ κατεβῆτε μιὰ στιγμὴ ἕως εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς σας ποὺ κατοικοῦνται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, θὰ ἴδῃτε πῶς ὅ,τι θὰ ἐνθυμηθετε ἀπὸ ἓνα πρόσωπον ποὺ βαθύτατα ἀγαπήσατε, δὲν εἶναι οὔτε

τὰ λόγια πού εἶπε, οὔτε αἱ χειρονομίαι πού ἔκαμε· εἶναι οἱ στιγμῆς τῆς σιωπῆς πού ἐζήσατε μαζί. Διότι ἡ **ποιότης** τῶν στιγμῶν τούτων τῆς σιωπῆς, σᾶς ἀποκάλυψε τὴν **ποσότητα** τῆς ἀγάπης σας καὶ τῶν ψυχῶν σας.

Μόνον τὴν ἐνεργητικὴ σιωπὴ ἐξετάζω ἐδῶ, διότι ὑπάρχει καὶ **παθητικὴ** σιωπὴ, πού εἶναι ἀντιφάγγισμα ἀπλὸ τοῦ ὕπνου, τοῦ θανάτου ἢ τῆς ἀνυπαρξίας. Εἶναι ἡ κοιμώμενη σιωπὴ καὶ τὴν ὥρα πού κοιμᾶται εἶναι ὀλιγώτερον ἐπίφοβη καὶ ἀπὸ τὰ λόγια ἀκόμη.

Ὅμως μιὰ ἀπροσδόκητη περίσταση μπορεῖ αἰφνίδια νὰ τὴν ἐξυπνήσῃ καὶ τότε θροναίζεται μέσα μας ἡ ἀδελφὴ τῆς ἡμετέρας, ἡ **ἐνεργητικὴ** σιωπὴ. Προσεῆξτε. Δυὸ ψυχὲς θὰ ἀγγιχθοῦν τώρα. Οἱ διάμεσοι τοῖχοι θὰ πέσουν, οἱ φράγτες θὰ γκρεμισθοῦν καὶ ἡ συνειθισμένη ζωὴ θὰ ἐξαφανισθῇ καὶ θάρθῃ στὴ θέση τῆς μιὰ ἄλλης ζωῆς, ὅπου ὅλα γίνονται σοβαρὰ καὶ ἀνυπεράσπιστα, ὅπου τίποτε πλέον δὲν ἀποτολμᾷ νὰ γελάσῃ, καὶ τίποτε δὲν ὑποτάσσεται, καὶ τίποτε δὲν λησμονεῖται. Καὶ ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ὅλοι μας γνωρίζομεν τὴ σκοτεινὴν αὐτὴ δύναμη καὶ τὰ ἐπικίνδυνα αὐτὰ παιγνίδια, δι' αὐτὸ φοβούμεθα τόσον βαθιὰ τὴ σιωπὴ. Ὑποφέρομεν τὸ πολὺ-πολὺ τὴν ἀπομονωμένην, τὴν ἰδικήν μας σιωπὴν· ἀλλὰ ἡ σιωπὴ τῶν πολλῶν, ἡ πολλαπλασιαζομένη σιωπὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ σιωπὴ ὀλόκληρου πλήθους, εἶναι φορτίο ὑπερφυσικόν, πού καὶ οἱ ἰσχυρότερες ψυχὲς φοβοῦνται νὰ βαστάξουν τὸ ἀνεξήγητον βάρος του. Φθείραμε μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς μας ἀναζητημάτων τοὺς τόπους ὅπου ἡ σιωπὴ δὲν βασιλεύει. Εὐθὺς μόλις δυὸ ἢ τρεῖς ἄνθρωποι συναντῶνται, ἡ πρώτη τῶν σκέψιν εἶναι νὰ ἐξορίσουν τὸν ἀόρατον ἐχθρόν. Γι' αὐτὸ πόσες συνειθισμένες φιλίαι ὡς μόνα θεμέλια τῶν δὲν ἔχουν τὸ μῖσος τῆς σιωπῆς! Καὶ ἂν μὲ ὅλας τὰς προσπάθειάς κατορθώνῃ ἡ σιωπὴ νὰ γλυστρήσῃ ἀνάμεσα εἰς συνειθισμένους ἀνθρώπους, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ θὰ στρέψουν μὲ ἀνησυχία τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὸ μυστηριωδῶς ἐπιβλητικόν μέρος τῶν πραγμάτων, πού κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ διακρίνῃ, καὶ κατόπιν θὰ ξεχωρίσουν γρήγορα, καὶ θ' ἀφήσουν ἀδεια-

νή τῆ θέσῃ στοῦ ἄγνωστον, καὶ εἰς τὸ μέλλον θ' ἀποφεύγουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, διότι θὰ φοβοῦνται μήπως μάταια πάλιν ἀποδειχθῆ ἡ προαιώνια προσπάθεια, καὶ πιθανὸν ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς νὰ εἶναι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κρυφὰ ἀνοίγουν τὴν πόρτα εἰς τὸν ἀντίπαλον.

Οἱ περισσότεροί μας δὲν ἐννοοῦν καὶ δὲν ἀποδέχονται τὴν σιωπὴν παρὰ δυὸ ἢ τρεῖς φορὲς εἰς ὅλην τὴν ζωὴν. Δὲν τολμοῦν νὰ φιλοξενήσουν τὴν μυστηριώδη αὐτὴν ξένη παρὰ εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ὅλοι ὅμως τὴν ὑποδέχονται τότε ἀξιοπρεπῶς διότι καὶ οἱ ἀθλιέστεροι ἔχουν στὴ ζωὴν τους στιγμὲς, ὅπου μποροῦν νὰ ἐνεργοῦν ὡς ἐὰν ἐγνώριζαν ἤδη ὅλα ὅσα γνωρίζουν οἱ θεοί. Ἐνθυμηθῆτε ποῦ χωρὶς τρόπον συναντήσατε τὴν πρώτη σας σιωπὴν. Ἡ τρομαχτικὴ ὥρα εἶχε σημάνει καὶ ἤρχετο νὰ προῦπαντήσῃ τὴν ψυχὴ σας. Τὴν εἶδατε νὰ ἀνυψώνεται μέσα ἀπὸ τ' ἀνείπωτα βάραιθρα τῆς ζωῆς, μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἐσωτερικῆς θάλασσας τοῦ ὀραίου ἢ τοῦ φριχτοῦ, καὶ δὲν ἐφύγατε. Συνέβη κατὰ τὴν ὥρα ἐνὸς ξαναἰδωμοῦ, ἢ ἐπάνω στοῦ κατώφλι ἐνὸς μισεμοῦ, ἢ στοῦ πέρασμα μιᾶς ἀνεκλάλητης χαρᾶς, ἢ στοῦ πλάι ἐνὸς νεκροῦ, ἢ στὴν ἄκρην τοῦ γρημοῦ μιᾶς δυστυχίας. Ἐνθυμηθῆτε τίς στιγμὲς ἐκεῖνες ὅπου ὅλα τὰ μυστικὰ πετράδια ἀναπηδοῦν καὶ οἱ κοιμισμέναι ἀλήθειαι ξυπνοῦν αἰφνίδια καὶ εἰπέτε μου ἂν ἡ σιωπὴ τότε δὲν ἦτο καλὴ καὶ ἀπαραίτητη, καὶ τὰ χάδια τοῦ ἐχθροῦ ποὺ ἀδιάκοπα πολεμᾷ, εἰπέτε μου ἂν δὲν ἦσαν χάδια θεϊκά· τὰ φιλήματα τῆς δυστυχισμένης σιωπῆς—διότι πρὸ πάντων στὴν δυστυχίαν ἡ σιωπὴ μᾶς ἀγκαλιάζει—μένουν γιὰ πάντα ἀλησιμόνητα· καὶ γι' αὐτὸ ὅσοι τὰ ἐγνώρισαν συχνότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀξίζουν καὶ περισσότερον.

Μόνοι αὐτοὶ γνωρίζουν ἴσως ἐπάνω εἰς τί νερά, βουβὰ καὶ βαθιά, ἀναπαύεται τὸ λεπτοκαμωμένο φλοῦδι τῆς καθημερινῆς ζωῆς, μόνον αὐτοὶ ἐπλησίασαν περισσότερον τὸν Θεόν· καὶ τὰ βήματα ποὺ ἔκαμαν κατὰ τὸ φῶς εἶναι βήματα ποὺ ποτέ των δὲν χάνονται, γιὰτὶ ἡ ψυχὴ εἶναι κάτι ποὺ δυνατὸν μὲν νὰ μὴ μορῆθῃ

ποτέ νὰ ὑψωθῆ, ἀλλὰ καὶ ποὺ δὲν κατακυλᾷ πρὸς τὰ κάτω ποτέ...

«Ἡ Σιωπή, τὸ μεγάλο Βασίλειο τῆς Σιωπῆς, ἀναφωνεῖ πάλιν ὁ Κάρλαϊλ— ποὺ ἐγνώρισε τόσον καλὰ τὸ βασίλειον αὐτὸ τῆς ζωῆς ποὺ μᾶς βαστάζει—εἶναι ὑψηλότερα ἀπὸ τ' ἄστρα, χαμηλότερα ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ Θανάτου! Ἡ σιωπὴ καὶ οἱ εὐγενικοὶ σιωπηλοὶ ἄνθρωποι εἶναι σκορπισμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, καθένας στὴν ἐπαρχία του, καὶ σκέπτονται σιωπηλοί, ἐργάζονται σιωπηλοί, καὶ οἱ οἱ προωνές ἐφημερίδες καθόλου δὲν τοὺς ἀναφέρουν. Εἶναι τὸ ἅλως τῆς γῆς καὶ ἡ χώρα ποὺ δὲν ἔχει τέτοιους ἀνθρώπους, ἢ ποὺ ἔχει πολὺ ὀλίγους, δὲν βρίσκεται εἰς καλὸν δρόμον. Εἶναι δάσος χωρὶς *ρίζες*, ὄλο φύλλα καὶ κλαδιὰ καὶ σὲ λίγο θὰ μαραθῆ καὶ δὲν θ' ἀναί πιά δάσος...»

Ἄλλὰ ἡ ἀληθινὴ σιωπὴ εἶναι μεγαλύτερη ἀκόμη καὶ δυσκολώτερη ἀκόμη ἀπὸ τὴν ὕλική σιωπὴ, ποὺ μᾶς λέει ὁ Κάρλαϊλ, μπορούμε νὰ τὴν πλησιάσωμεν καὶ δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκείνους τοὺς θεοὺς ποὺ μπορούν νὰ ἐγκαταλείψουν οἱ ἄνθρωποι.

Μᾶς περισφίγγει ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, εἶναι ἡ ρίζα τῆς ὑποσυνείδητης ζωῆς μας, καὶ εὐθὺς ὡς ἕνας ἀπὸ μᾶς κτυπήσῃ τρέμοντας μὴ θύρα τῆς Ἀβύσσου, πάντα ἡ ἴδια προσεχτικὴ σιωπὴ ἀνοίγει τὴ θύρα αὐτή.

Καὶ ἐδῶ ἀκόμη ὅλοι εἴμεθα ἴσοι μπροστὰ στὸ Ἀπροσμέτρητον καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ βασιλέα ἢ τοῦ σκλάβου κατέναντι τοῦ θανάτου, τοῦ πόνου ἢ τῆς ἀγάπης, ἔχει τὸ ἴδιο πρόσωπον καὶ κρύβει κάτω ἀπὸ τὸν ἀδιαπέραστον μανδύα της τοὺς ἴδιους θησαυρούς. Τὸ μυστικὸν τῆς σιωπῆς αὐτῆς ποὺ εἶναι ἡ ἀληθινὴ σιωπὴ καὶ τὸ ἀπαραβίαστον καταφύγιον τῆς ψυχῆς μας, ποτέ του δὲν θὰ χαθῆ, καὶ ἐὰν ὁ πρωτόπλαστος ἄνθρωπος συναντοῦσε τὸν τελευταῖον κάτοικον τῆς γῆς θὰ ἐσώπαινε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, μέσα στὰ φιλήματα, στοὺς τρόμους ἢ στὰ δάκρυα, θὰ ἐσώπαινε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μέσα εἰς κάθε τί ποὺ πρέπει νὰ γίνεται χωρὶς ψευτιές, καὶ ἂν καὶ τόσοι αἰῶνες πέρασαν, ὅμως θὰ ἐννοοῦσαν καὶ οἱ δύο, ὡσὰν νὰ εἶχαν κοιμηθῆ στὴν ἴδια

κούνια, ὅ,τι τὰ χεῖλη δὲν θὰ μπορέσουν μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου νὰ εἰποῦν.

Εὐθὺς ὡς τὰ χεῖλη ἀποκοιμηθοῦν, οἱ ψυχῆς ξυλοῦν καὶ ἀρχίζου τὸ ἔργον τους, γιατί ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ στοιχεῖον τὸ γεμάτο ἀπὸ ἐκπλήξεις, κινδύνους, εὐτυχίες, καὶ μέσα του μόνον οἱ ψυχῆς μποροῦν ἐλεύθερα ν' ἀπολαύσουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλην. Ἐὰν ἀληθινὰ θέλετε νὰ παραδοθῆτε σὲ κάποιον, σωπάσετε : κ' ἐὰν τυχὸν φοβᾶστε νὰ σωπάσετε μπροστά του, ἐκτὸς ἂν ὁ φόβος αὐτὸς εἶναι ὁ φόβος ἢ ἡ πολυσέβαστη φιλαργυρία τῆς ἀγάπης, πὺ ἀπαντέχει θαύματα, ἀποφύγετέ τον, διότι ἡ ψυχὴ σας ἐμάντευσε ἤδη τὴν ψυχὴν του. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πὺν μπροστά τους καὶ ὁ μεγαλύτερος ἦρωας δὲν θὰ τολμοῦσε νὰ σωπάσῃ, καὶ ὑπάρχουν ψυχῆς πὺν τίποτα δὲν ἔχουν νὰ κρύβουν καὶ ὅμως τρέμουν μὴ τυχὸν καὶ μερικὲς ψυχῆς τίς ξεσκεπάσουν. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἄλλες, πὺν ὄχι μόνον δὲν ἔχουν μέσα τους τὴ σιωπὴ, ἀλλὰ καὶ σκοτώνουν γύρω τους τὴ σιωπὴ καὶ αὐτοὶ εἶναι τὰ μόνα ὄντα πὺν ἀληθινὰ περνοῦν ἀπαράτηρητα. Δὲν κατορθώνουν νὰ προσπεράσουν τὴν ἀποκαλυπτικὴν ζώνην, τὴν μεγάλην ζώνην τοῦ φωτὸς τοῦ σταθεροῦ καὶ πιστοῦ. Δὲν μποροῦμε νὰ σχηματίσωμε σαφῆ ἰδέαν δι' ἐνεῖνον πὺν ποτὲ δὲν ἐσώπασεν. Ὡς ἐὰν χωρὶς μορφὴν ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ του. «Δὲν γνωρίζομεθα ἀκόμη, μὺ ἔγραφε κάποιος πὺν περισσότερον ἂπ' ὅλους ἀγαποῦσα, γιατί δὲν ἐτολμήσαμεν ἀκόμη νὰ σωπάσωμε μαζί !!» Ἀλήθεια ἀγαπώμεθα τόσο βαθιὰ, πὺν ἐφοβηθήκαμε τὴν ὑπεράνθρωπη δόκιμασία. Καὶ κάθε φορὰ πὺν ἡ Σιωπὴ, ἄγγελος τῶν ὑπερτάτων ἀληθειῶν καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ ἰδιάζοντος ἀγνωστοῦ κάθε ἀγάπης, κατέβαινε ἀνάμεσά μας, οἱ ψυχῆς μας ἐγονάτιζαν ὡς ἐὰν ἐζητοῦσαν ἔλεος καὶ ὡς ἐὰν ἐκέτευαν μερικῶν ἀκόμη ὥρῶν ἀθῶα ψεύδη, μερικῶν ὥρῶν ἄγνοια ἢ παιδικότητα. . . Καὶ ὅμως κατ' ἀνάγκην θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα της. Εἶναι ὁ ἥλιος τῆς ἀγάπης καὶ ὠριμάζει τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς, καθὼς ὁ ἄλλος ἥλιος ὠριμάζει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς μας. Ἀλλὰ μὲ τὸ δίκιο τους οἱ ἄνθρωποι τὴν φοβοῦνται : κανεὶς ποτὲ δὲν ξέρει ποιά θὰ εἶναι ἡ ποιότης τῆς

σιωπῆς πὺν μέλλει νὰ γεννηθῆ. Ὅλα τὰ λόγια μοιάζουν, ὅλες ὁμως οἱ σιωπὲς διαφέρουν καὶ τὶς περισσότερες φορὲς ἀλάκαιρο ριζικὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς πρώτης αὐτῆς σιωπῆς, πὺν δύο ψυχὲς θὰ σχηματίσουν. Ἄναμιξεις γίνονται, ἄγνωστον πὺν, γιατί οἱ στέρνες τῆς σιωπῆς βρίσκονται πολὺ ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς στέρνες τοῦ στοχασμοῦ. Καὶ τὸ ἀπροσδόκητο ποτὸ γίνεται ἀπαίσιμα πικρὸ ἢ βαθύτατα γλυκὺ. Δύο θαυμάσιες καὶ ἰσοδύναμες ψυχὲς μποροῦν νὰ γεννήσουν μίαν ἐχθρική σιωπὴ καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν στὰ σκοτεινὰ ἀμείλικτον πόλεμον, ἐνῶ τοῦναντίον ἡ ψυχὴ ἐνὸς κακούργου θὰ σωπάσῃ θεϊκὰ μὲ τὴν ψυχὴν μιᾶς παρθένας. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ προσείπῃ τίποτε, γιατί ὅλα αὐτὰ γίνονται εἰς ἓνα ὑδρανὸν πὺν ποτὲ δὲν μᾶς προειδοποιεῖ, καὶ γι' αὐτὸ καὶ οἱ τρυφερώτεροι ἐρασταὶ πολὺ συχνὰ ἀναβάλλουν ὡς τὴν τελευταίαν ὥραν τὴν ἐπίσημην εἴσοδον στὸν μεγάλον ἀποκαλυπτὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκάτων....

Καὶ τοῦτο, γιατί γνωρίζουν ἀκόμη—διότι ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη ἐπαναφέρει στὸ κέντρον τῆς ζωῆς καὶ τοὺς πλέον ἐπιπόλαιους—γιατί γνωρίζουν ἀκόμη πὺς ὅλα τὰ ἐπιλοιπα ἦσαν παιχνιδάκια παιδιῶν γύρω ἀπὸ τὰ φρούρια καὶ τώρα μόνον τὰ φρούρια πέφτουν καὶ ἡ ὑλαρξὴ ἀνοίγεται. Ἡ σιωπὴ τους θὰ ἔχη τὴν ἀξίαν πὺν ἔχουν οἱ θεοὶ πὺν κλείουν μέσα τους καὶ ἐὰν κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴ σιωπὴ δὲν συνεννοοῦνται, οἱ ψυχὲς τους δὲν θὰ μπορέσουν ν' ἀγαπηθοῦν, γιατί ἡ σιωπὴ ποτὲ δὲν μεταμορφώνεται. Μπορεῖ ν' ἀνεβῆ ἢ νὰ κατεβῆ μεταξὺ δύο ψυχῶν, ἢ φύσις τῆς ὁμως ποτὲ δὲν ἀλλάζει καὶ ἕως ὅτου πεθάνουν οἱ ἐρασταὶ θὰ ἔχη τὴν στάσιν, τὸ σχῆμα καὶ τὴ δύναμιν πὺν εἶχε τὴ στιγμὴ πὺν γιὰ πρώτη φορὰ μπῆκε μέσα στὸ δωμάτιον.

Ὅσον προχωροῦμε στὴ ζωὴ, τόσο καὶ περισσότερο ἐννοοῦμεν ὅτι ὅλα γίνονται σύμφωνα μὲ κάποια προηγούμενη συνεννόηση, ἀμίλητη, πὺν οὔτε κἄν τὴ συλλογιζόμεθα, πὺν ξέρομεν ὁμως ὅτι κάπου ὑπάρχει, ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας. Καὶ ὁ πλέον ἀσημαντος ἀνθρωπος χαμογελᾷ, εἰς τὰς πρώτας συναντήσεις, ὡς ἐὰν ἦτο ὁ παλαιὸς συνένοχος τῆς μοίρας τῶν ἀδελφῶν του. Καὶ

ἐκεῖνοι ἀκόμη πού πλέον βαθυστόχαστα μποροῦν νά μιλοῦνε, αἰσθάνονται καί βαθύτερα ὅτι οἱ λέξεις ποτέ δέν ἐκφραζοῦν τὰ πραγματικὰ καί εἰδικὰ σχέσεις, πού ὑπάρχουν μεταξύ δύο ψυχῶν. Ἐάν σᾶς ὀμιλήσω τώρα διὰ τὰ σοβαρώτερα πράγματα, γιά τήν ἀγάπη, γιά τόν θάνατον, ἢ γιά τή μοῖρα, δέν θά ἐγγίσω ποτέ τόν θάνατον, τήν ἀγάπην ἢ τή μοῖρα καί ὅσο καί ἂν προσπαθῶ, πάντα θά μένη μεταξύ μας μία ἀνείπωτη ἀλήθεια, πού μήτε κἄν σκεφθήκαμε νά ποῦμε, καί ὅμως αὐτή ἡ ἀλήθεια, ἡ ἄφωνη, εἶναι πού μόνη μιὰ στιγμή ζῆ ἀνάμεσά μας καί μόνον αὐτή ἀδιάκοπα ἐσυλλογιζόμεθα. Ἡ ἀλήθεια αὐτή εἶναι ἡ **ἀλήθεια μας**, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τόν θάνατον, τή μοῖρα ἢ τήν ἀγάπην· καί μόνον σωμαίνοντας μπορέσαμε νά τή μισοδιακρίνωμε. Καί τίποτε, ἐξόν ἀπό τή σιωπή δέν ἔχει σημασία. «Ἀδελφοῦλες μου, λέγει ἓνα κοριτσάκι ἐνός παραμυθιοῦ, κάθε μία σας ἔχει καί τή μυστική τις σκέψη καί θέλω νά τή γνωρίσω». Καί ἐμεῖς κάτι ἔχομε πού θέλουν οἱ ἄλλοι νά γνωρίσουν, ἀλλά κρύβεται πολὺ πῶς ψηλά ἀπό τή σκέψη τή μυστική· αὐτό τὸ κάτι εἶναι ἡ μυστική μας σιωπή. Ἄλλὰ ἀνώφελες εἶναι οἱ ἐρωτήσεις. Κάθε ταραχή ἐνός προσεκτικοῦ πνεύματος γίνεται ἐμπόδιο τῆς δεύτερης ζωῆς, πού ζῆ μέσα στό μυστικὸ τοῦτο· καί διὰ νά μάθωμεν τί πραγματικῶς ὑπάρχει, πρέπει μέσα μας νά καλλιεργοῦμεν τή σιωπή· γιατί ἔτσι μόνο μποροῦν ν' ἀνοιχθοῦν μιὰ στιγμή τ' ἀναπάντεχα καί αἰώνια ἄνθη, πού ἀλλάζουν χρῶμα καί σχῆμα σύμφωνα μὲ τήν ψυχὴν πού τ' ἀντικρύζει. Οἱ ψυχὲς ζυγίζονται μέσα στὴ σιωπή, ὅπως τὸ χρυσάφι καί τὸ ἀσημι ζυγίζονται μέσα στό καθαρίο νερὸ καί τὰ λόγια πού προφέρομεν ἔχουν σημασία χάρις στὴ σιωπὴ πού τὰ περιλούει.

Ἐάν εἶπω σὲ κανένα πῶς τὸν ἀγαπῶ, δέν θά νοιώσῃ ὅ,τι εἰς χίλιους ἴσως ἄλλως εἶπα. Ἄλλὰ ἡ σιωπὴ πού θά ἐπακολουθήσῃ, θά δείξῃ ἕως πού βυθίσθησαν σήμερα οἱ ρίζες τῆς λέξεως αὐτῆς καί θά γεννήσῃ καιόπιν μιὰ σιωπηλὴ βεβαιότητα καί ἡ σιωπὴ αὐτὴ καί ἡ βεβαιότης αὐτὴ δέν θά ἐπαναληφθοῦν ποτέ πιά οἱ ἴδιες στὴ ζωὴ.

Μήπως δὲν εἶναι ἡ σιωπὴ ποὺ καθορίζει καὶ μονιμοποιεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἀγάπης ; Ἐὰν ἡ ἀγάπη στερεῖται σιωπῆς, τότε μήτε γεύση, μήτε ἀρώματα αἰώνια θὰ ἔχη. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν ἐγνώρισε τίς σιωπηλὲς στιγμῆς, ποὺ ἐχώριζαν τὰ χεῖλη, γιὰ νὰ σμίξουν τίς ψυχές ; Πρέπει νὰ τίς ἐπιζητοῦμεν πάντα. Δὲν ὑπάρχει εὐπειθέστερη σιωπὴ, ἀπὸ τὴ σιωπὴ τῆς ἀγάπης : καὶ ἀλήθεια αὐτὴ μόνη ἀποκλειστικὰ μᾶς ἀνήκει. Οἱ ἄλλες μεγάλες σιωπές, ἡ σιωπὴ τοῦ θανάτου, τοῦ πόνου ἢ τῆς μοίρας, δὲν μᾶς ἀνήκουν. Προχωροῦν κατ' ἀπάνω μας ἀπὸ τὰ βάθη τῶν γεγονότων, κατὰ τὴν ὄραν ποὺ αὐτὲς ἐδιάλεξαν καὶ ὅσοι δὲν τὰς συναντήσουν δὲν ἔχουν νὰ παραπονεθοῦν. Μποροῦμεν ὅμως νὰ βγοῦμεν εἰς προῦπάντησιν τῆς σιωπῆς τῆς ἀγάπης. Περιμένει αὐτὴ μέρα καὶ νύκτα στὸ κατῶφλι τῆς πόρτας μας καὶ εἶναι τόσον ὠραία, ὅσον καὶ οἱ ἀδελφοῦλες τῆς. Αὐτὴ μπορεῖ νὰ κάμῃ ὅσους ποτὲ σχεδὸν δὲν ἔκλαψαν, νὰ μποροῦν νὰ ζοῦν μὲ τίς ψυχές, τόσον ἐγκάρδια, ὅσον καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἐστάθησαν πολὺ δυστυχεῖς. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσοι πολὺ ἀγάπησαν, γνωρίζουν ἐπίσης μυστικά, ποὺ ἄλλοι δὲν γνωρίζουν· γιατί ὑπάρχουν μέσα στὰ ὅσα ἀποσιωποῦν τὰ χεῖλη τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγάπης, τῆς βαθειᾶς καὶ τῆς ἀληθινῆς, χίλιες χιλιάδες πράγματα ποὺ ἄλλα χεῖλη ποτέ τους δὲν κατορθώνουν νὰ κρύψουν. . . . .

ΤΟ ΞΥΠΝΗΜΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Θὰ ἔλθῃ ἴσως καιρὸς, καὶ πολλὰ πράγματα μᾶς ἀναγγέλλουν πὼς ὁ καιρὸς αὐτὸς πλησιάζει, θὰ ἔλθῃ ἴσως καιρὸς πού οἱ ψυχές μας θὰ συνεννοοῦνται χωρὶς ὡς διάμεσον νὰ μεταχειρίζονται κὰς αἰσθήσεις μας. Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ βασιλεῖον τῆς ψυχῆς ἀπλώνεται κάθε μέρα καὶ πιὸ πολὺ. Ἐπλησίασε πολὺ περισσότερον τὴν ὄρατὴ μας ὑπαρξὴ καὶ μετέχει στὶς καθημερινές μας πράξεις πολὺν περισσότερον, ἀπ' ὅσον τώρα καὶ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες. Νομίζει κανεὶς πὼς πλησιάζομεν κάποιαν πνευματικὴν περίοδο. Ὑπάρχουν στὴν ἱστορίαν ἀρκετὰ ἀνάλογοι περίοδοι, ὅπου ἡ ψυχὴ ὑπακούοντας σὲ νόμους ἄγνωστους, ἀνεβαίνει, νομίζεις, στὴν ἐπιφάνεια τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διατρανώνει ἀμεσώτερα τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ἡ ὑπαρξις αὐτὴ καὶ ἡ δύναμις ἀποκαλύπτονται μὲ χίλιους τρόπους ἀπροσδόκητους καὶ διαφορετικούς. Φαίνεται πὼς τὶς στιγμὲς αὐτὲς ἡ ἀνθρωπότης ὀλίγον ἔλειψε ν' ἀνασηκώσῃ κάπως τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ὕλης : Βασιλεύει κάποια πνευματικὴ ἀνακούφηση, καὶ οἱ σκληρότεροι καὶ ἀκαμπτότεροι φυσικοὶ νόμοι λυγρίζουν ἔδῳ καὶ ἐκεῖ. Οἱ ἄνθρωποι βρίσκονται πλησιέστερα μὲ τὸν ἑαυτὸν καὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς τους. Κυττάζει ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ ἀγαπιῶνται σοβαρώτερα καὶ ἐγκαρδιώτερα. Ἐννοοῦν τρυφερώτερα καὶ βαθύτερα τὸ παιδί, τὴ γυναῖκα, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ πράγματα. Τ' ἀγάλματα, οἱ εἰκόνας, τὰ σὺγγράμματα πού μᾶς ἀφῆκαν δὲν εἶναι ἴσως τέλεια· ἀλλὰ δὲν ξέρω, ποιά δύναμις καὶ ποιὲς κρυφὲς χάρες βρίσκονται μέσα τους, αἰῶνια ζωντανὲς καὶ σκλάβες τους. Θὰ ὑπῆρχε, φαίνεται, στὰ

βλέμματα τῶν ἀνθρώπων κάποια ἀδελφουσύνη καὶ κάποιες μυστηριώδεις ἐλπίδες· γι' αὐτὸ κι εὐρίσκομε παντοῦ δίπλα στὰ ἴχνη τῆς συνειθισμένης ζωῆς τὰ κυμαινόμενα ἴχνη μιᾶς ἄλλης ζωῆς, ἀνεξήγητης.

Ὅσα γνωρίζομε ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ πέρασε ἀπὸ μιὰν τέτοιαν πνευματικὴν περίοδον. Εἰς πολὺ ἀπομακρυσμένην ἐποχὴν τῆς Ἰνδικῆς Ἱστορίας, ἡ ψυχὴ θὰ ἐπλησίασε στὴν ἐπιφάνειαν τῆς ζωῆς τόσον πολὺ, ὅσον ποτὲ ἄλλοτε· καὶ τ' ἀπομεινάρια καὶ οἱ ἀναμνήσεις τῆς σχεδὸν ἀμεσης παρουσίας τῆς προκαλοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον παράδοξα φαινόμενα. Ὑπάρχουν πολλὰς ἄλλες ὅμοιες στιγμὲς ὅπου τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο φαίνεται νὰ παλεύῃ εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως ἓνας πιγμένος πού μάχεται κάτω ἀπὸ τὰ νερὰ ἑνὸς μεγάλου ποταμοῦ. Ἐνθυμηθῆτε, λόγου χάριν, τὴν Περσίαν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τοὺς δύο αἰῶνες τοὺς μυστικοπαθεῖς τοῦ Μαισαίωτος. Τοῦναντίον ὑπάρχουν αἰῶνες τέλειοι, ὅπου τὸ λογικὸ καὶ ἡ ὁμορφιὰ βασιλεύουν μόνα τους, ἡ ψυχὴ ὅμως καθόλου δὲν φαίνεται.

Ἔτσι ἡ ψυχὴ βρίσκεται πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὴν Ρώμην ἀπὸ τὸν XVII καὶ ἀπὸ τὸν XVIII γαλλικὸν αἰῶνα (τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τελευταίου τούτου αἰῶνος, γιατί τὰ βάθη του μὲ τὸν Κλαύδιον τοῦ Σαιν-Μαρτέν, μὲ τὸν Καλλιόστρον, πού εἶναι σοβαρότερος ἀπὸ ὅ,τι νομίζουν, μὲ τὸν Pascalis καὶ μὲ τόσους ἄλλους, μᾶς κρύβουν ἀκόμα πολλὰ μυστήρια), δὲν γνωρίζομε γιατί, κάτι ὅμως αἰσθανόμεθα ὅτι λείπει· οἱ μυστικὲς ἐπικοινωνίες διεκόπησαν καὶ ἡ ὠραιότης κλείει τὰ μάτια. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἐκφρασθῶ μὲ λέξεις καὶ νὰ πῶ γιὰ ποιὸν λόγον ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ θεικοῦ καὶ τοῦ μοιραίου πού περικυκλῶνει τὰ ἑλληνικὰ δράματα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ψυχῆς. Ἀνακαλύπτομε στὸν ὀρίζοντα τῶν θαυμασιῶν τούτων τραγῳδιῶν ἓνα διαρκὲς καὶ σεβαστὸ συνάμα μυστήριον· ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ μυστήριον τὸ τρυφερό, τὸ ἀδελφικὸ καὶ τόσο βαθιὰ ἐνεργόν, πού εὐρίσκομε σὲ τόσα ἔργα

ὀλιγώτερον μεγάλα καὶ ὀλιγώτερον ὥραϊα. Καὶ πλησιέστερά μας, ἔάν ὁ Ρακίνας εἶναι ὁ ἀλάθευτος ποιητὴς τῆς γυναικείας καρδιάς, ποιὸς ὅμως θὰ τολμοῦσε νὰ μᾶς πῆ πὼς ἔκαμε ἔστω καὶ ἓνα βήμα πρὸς τὴν ψυχὴν τῆς; Τί θὰ μοῦ ἀπαντήσετε ἂν σᾶς ἐρωτήσω γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Βρεττανικοῦ; Τὰ πρόσωπα τοῦ Ρακίνα ἐννοοῦνται ἀπὸ ὅσα λέγουν, καὶ μῆτε μιὰ λέξι δὲν ὑπερπηδᾷ τοὺς φράχτες τῆς θάλασσης. Εἶναι τρομακτικὰ ἀπομονωμένα στὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς πλανήτου, πού δὲν περιστρέφεται πλεῖα στὸν οὐρανό. Δὲν μποροῦν νὰ σωπάσουν· ἔάν ἐσώπαιναν θὰ ἐξηφανίζοντο. Δὲν ἔχουν *ἀόρατην ἀρχήν* καὶ νομίζει κανεὶς πὼς μιὰ οὐσία ἀπομονωτικὴ εἰσχώρησε μεταξὺ τοῦ πνευματός τους καὶ τῶν ἰδικῶν τους ἑαυτῶν μεταξὺ τῆς ζωῆς πού ἐγγίζει πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, καὶ τῆς ζωῆς πού δὲν ἐγγίζει παρὰ τὴν φευγαλέα στιγμὴ ἑνὸς πάθους, ἑνὸς πόνου, μιᾶς ἐπιθυμίας. Αἰῶνες ἀλήθεια ὑπάρχουν πού ἡ ψυχὴ ἀποκοιμᾶται, καὶ κανεὶς δὲν ἐνδισφέρεται γι' αὐτήν.

Σήμερον εἶναι φανερόν ὅτι καταβάλλει μεγάλας προσπάθειας. Ἐξωτερικεῦεται παντοῦ, μὲ τρόπον ἀνώμαλον, ἐπιτακτικόν καὶ βιαστικόν· νομίζει κανεὶς πὼς κάποια διαταγὴ τῆς ἐδόδῃ καὶ δὲν ἔχει καιρὸ νὰ χάνῃ. Πρέπει νὰ προετοιμασθῇ, πρὸς μάχην κρίσιμη καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ προμαντεύσῃ ὅλα τ' ἀποτελέσματα τῆς νίκης ἢ τῆς φυγῆς. Ποτὲ ἴσως δὲν ἐχρησιμοποίησε δυνάμεις τόσον διαφορετικὰς καὶ τόσον ἀκαταμάχητες. Ὡς ἔάν εὐρίσκεται στριμωγμένη σ' ἓνα ἀόρατον τοῖχο καὶ δὲν γνωρίζει κανεὶς ἔάν ἀγωνιᾷ, ἢ καὶ μήπως νέα ζωὴ τὴν ἀναταράσσει. Δὲν θὰ μιλῆσω γιὰ τὶς κρυφὰς δυνάμεις πού ξυπνοῦν τριγύρω μας, γιὰ τὸν μαγνητισμό, γιὰ τὴν τηλεπάθεια, γιὰ τὶς μυστηριώδεις κινήσεις, γιὰ τὶς ἀνυποψίαστες ἰδιότητες τῆς ἀκτινοβολούσης ἕλης καὶ τὰ χίλια δυὸ ἄλλα φαινόμενα πού διασαλεύουν τὶς ἀναγνωρισμένους ἐπιστῆμες. Τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι γνωστὰ σὲ ὅλους καὶ εὐκόλα ἐξακριβώνονται. Καὶ ὅμως πιθανῶς νὰ μὴν εἶναι τίποτε, ἐν συγκρίσει μὲ ὅ,τι γίνεται στὴν πραγματικότητα, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι ὡς ἓνας κοιμώμενος, πού ἀπὸ τὸ βάθος τῶν ὀνείρων του

καταβάλλει μεγίστην προσπάθειαν γὰ νὰ σηκώσῃ τὸ χέρι του ἢ γὰ ν' ἀνοίξῃ τὰ βλέφαρα.

Εἰς ἄλλας περιστάσεις πὺν τὸ πλῆθος ὀλιγώτερον προσέχει, ἢ ψυχὴ ἐνεργεῖ τελεσφορώτερα ἀκόμα, ἂν καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτὴ εἶναι ὀλιγώτερον αἰσθητὴ στὰ μάτια πὺν δὲν εἶναι συνειθισμένα νὰ βλέπουν. Μήπως ἄραγε ἡ φωνὴ τῆς εἶναι ἔτοιμη νὰ διατηρήσῃ μὲ ὑπέρτατην κραυγὴ τοὺς τελευταίους ἤχους τῆς πλάνης, πὺν τὴν περικυκλώνουν ἀκόμη, στὴ μουσικὴ ; καὶ πότε ἄλλοτε αἰσθανθήκαμε τόσο καταθλιπτικὰ τὸ ἱερὸν βάρος μιᾶς ἀόρατης παρουσίας, ὅσον σὲ κάποια ἔργα μερικῶν ξένων ζωγράφων ; Τέλος στὴ φιλολογία, μήπως δὲν παρατηροῦμεν ὅτι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μερικαὶ κορυφαὶ φωτίζονται μὲ λάμπην ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσεως : ἀπὸ τὰς λάμπεις τὰς πλέον παραδόξους τῶν προγενεστέρων φιλολογιῶν ; Πλησιάζομεν δὲν ξέρω σὲ ποιά μεταμόρφωση τῆς σιωπῆς καὶ τὸ *ὑπέροχον θετικόν* πὺν ἐβασίλευσε μέχρι σήμερον φαίνεται ὅτι πλησιάζει νὰ ἐξαφανισθῇ. Δὲν ἐνδιατρίβω στὸ ζήτημα τοῦτο, γιατί εἶναι πολὺ ἐνωρὶς νὰ μιλοῦμε καθαρὰ γι' αὐτὰ τὰ πράγματα νομίζω ὅμως πὺν σπάνια εὐκαιρία περισσότερον ἐπιτακτικῆ πνευματικῆς ἀπελευθερώσεως παρουσιάσθηκε στὴν ἀνθρωπότητα. Μάλιστα κάποτε ὁμοιάζει τοῦτο μὲ *τελεσίγραφον*, καὶ γι' αὐτὸ σπουδαῖον εἶναι τίποτε νὰ μὴ παραλείπωμεν, ὅπως ἀδράζωμεν τὴν ἀπειλητικὴν εὐκαιρίαν, τὴν τόσον ὁμοιάζουσαν μὲ τὰ ὄνειρα, πὺν χάνονται ἀνεπιστρεπτί, ἔαν δὲν τὰ συγκροτήσωμεν εὐθὺς ἀμέσως. Πρέπει νὰ εἴμεθα φρόνιμοι χωρὶς αἰτίαν ἢ ψυχὴ μας δὲν ταράσσεται.

Ἄλλὰ ἡ ταραχὴ αὐτὴ πὺν μόνον στὰ ὑψηλὰ θεωρητικὰ πεδία τῆς ὑπάρξεως παρατηρεῖται, ἐκδηλώνεται ἴσως ἀκόμη καὶ χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαζώμεθα καὶ στὰ πῖο συνειθισμένα μονοπάτια τῆς ζωῆς, γιατί κανένα ἄνθος δὲν ἀνοίγει ὑψηλὰ χωρὶς νὰ πέσῃ ἐπὶ τέλους στὴν κοιλιάδα. Ἔχει πέσει ἤδη ; Δὲν ξέρω. Πάντως ἀνευρίσκομεν στὴν καθημερινὴ ζωὴ, μεταξὺ τῶν ταπεινοτέρων ὑπάρξεων, μυστηριώδεις καὶ ἀμέσους σχέσεις, πνευματικὰ φαινόμενα καὶ προσεγγίσεις ψυχῶν, πὺν εἰς ἄλλους καιροὺς μῆτε

λόγος δι' αὐτὰ ἐγίνετο. Ὑπῆρχαν ἄραγε ὀλιγώτερον ἀδιαφιλο-
νεικήτως πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς ; Πολὺ πιθανόν, γιατί σὲ ὄλες τις ἐποχὲς
ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, ποὺ ἔφθασαν ἕως τὸ βάθος τῶν πλέον
ἀποκρύφων σχέσεων τῆς ζωῆς καὶ ποὺ μᾶς μετέδωκαν ὅ,τι
ἐγνώριζαν γιὰ τὶς καρδιές, τὰ πνεύματα καὶ τὶς ψυχὲς τῆς ἐπο-
χῆς τους. Πιθανὸν οἱ ἴδιες σχέσεις νὰ ὑπῆρχαν τότε, ἀλλὰ δὲν
ἤμπορούσαν νὰ ἔχουν τὴν δροσερὰν καὶ γενικὴν δύναμιν ποὺ
ἔχουν τώρα· δὲν εἶχαν κατέλθει ἕως εἰς τὰ ἔγκατα τῆς ἀνθρωπό-
τητος, καὶ γι' αὐτὸ δὲν προσεῖλκυσαν τὸ βλέμμα τῶν σοφῶν, ποὺ
οὔτε κἂν τὰς ἀναφέρουν. Καὶ ἐδῶ δὲν ὀμιλῶ γιὰ τὸν «ἐπιστη-
μονικὸν πνευματισμόν», γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς τηλεπαθείας, μή-
τε γιὰ τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις, ποὺ παραπάνω ἀπαρίθμησα. Ὅμιλῶ
γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὰς ἐπεμβάσεις τῆς ψυχῆς, ποὺ λαμβάνουν
χώραν ἀκαταπαύστως εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν πλέον ἐπουσιώδη
τῶν ἀνθρώπων ποὺ περισσότερον λησιμονοῦν τὰ αἰώνια τους δι-
καιώματα. Ὅμιλῶ ἐπίσης γιὰ ψυχολογία ἐντελῶς διαφορετικὴ
ἀπὸ τὴ συνειθισμένη ψυχολογία, ποὺ ἐσφετερίσθη τὸ ὄραϊον
ὄνομα τῆς ψυχῆς, ἐνῶ πράγματι μόνον γιὰ τὰ πνευματικὰ φαι-
νόμενα ἐνδιαφέρεται, ὅσα περισσότερον εἶναι συννωμένα μετὰ τὴν
ῦλη. Ὅμιλῶ μὲ μιὰ λέξη γιὰ ὅ,τι ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ
μία ψυχολογία μεταφυσικὴ, ποὺ θὰ ἐπραγματεύετο περὶ τῶν
ἄμεσων σχέσεων ποὺ ὑπάρχουν ἀπὸ ψυχῆς σὲ ψυχὴ μεταξὺ τῶν
ἀνθρώπων καὶ περὶ τῆς *εὐαισθησίας*, καθὼς καὶ περὶ τῆς *ἄλλο-
κότου παρουσίας* τῆς ψυχῆς μας. Ἡ μελέτη αὐτὴ ποὺ θ' ἀνυ-
ψώσῃ τὸν ἄνθρωπον κατὰ ἓνα βαθμὸν, μόλις ἄρχισε καὶ δὲν θ'
ἀργήσῃ νὰ καταντήσῃ ἀπαραδέκτη τὴ στοιχειώδη ψυχολογία, ποὺ
ἕως σήμερα ἐπεκράτησεν.

Ἡ ἄμεση αὐτὴ ψυχολογία, κατερχόμενη ἀπὸ τὰ βουνά, πλημ-
μυρίζει ἤδη καὶ τὰς μικροτέρας κοιλάδας καὶ ἡ παρουσία της
παρατηρεῖται ἕως εἰς τὰ μετριώτερα γραψίματα· τοῦτο σαφέστατα
ἀποδεικνύει ὅτι ἡ πίεσις τῆς ψυχῆς αὐξήθη ἐπὶ τῆς γενικῆς
ἀνθρωπότητος καὶ ἡ μυστηριώδης ἐνέργειά της ἐξελαϊκέυθη. Ἐγ-
γίζομεν ἐδῶ πράγματα, σχεδὸν ἀνέκφραστα, ἀτελῆ καὶ χονδροειδῆ

ὅμως παραδείγματα ἠμποροῦμεν νὰ δώσωμεν. Ἴδου δύο ἢ τρία, στοιχειώδη καὶ αἰσθητά: ἄλλοτε ὅταν ἐπρόκειτο πρὸς στιγμὴν γιὰ ἓνα προαίσθημα, γιὰ τὴν ἀλλόκοτην ἐντύπωση μιᾶς συνεντεύξεως ἢ ἐνὸς βλέμματος, γιὰ μιὰν ἀπόφαση, πὺν παίρνει τὸ ἄγνωστο μέρος τοῦ ἀνθρώπινου λογικοῦ, γιὰ μιὰν ἐπέμβαση, ἢ γιὰ μιὰν ἀνεξήγητη δύναμη καὶ ἐν τούτοις νοητή, γιὰ τοὺς μυστικοὺς νόμους τῆς ἀντιπάθειας ἢ τῆς συμπάθειας, γιὰ τὶς ἐκλεκτικὰς ἢ ἐνστικτώδεις συγγένειες, γιὰ τὴν κυριαρχοῦσαν ἐπίδραση τῶν ἀνείπωτων πραγμάτων, δὲν ἐξήταζαν προσεκτικὰ τὰ προβλήματα αὐτά, πὺν σπάνια ἄλλως τε παρουσιάζοντο καὶ ἀνησυχον τὸν ἄνθρωπον τῆς σκέψεως. Ὡς ἐὰν τὰ συναντοῦσαν κατὰ σύμπτωσιν. Μήτε ὑποψιάζοντο μὲ τί βᾶρος ἱερὸν ἀκατάπαντα βαρύνουν ἐπάνω στὴ ζωὴ· καὶ βιαστικὰ ἐγύριζαν πάλι πίσω στὰ συνειθισμένα παιχνίδια τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων.

Τὰ πνευματικὰ αὐτὰ φαινόμενα, πὺν οἱ μεγαλύτεροι, οἱ σοφώτεροι ἀδελφοί μας μόλις τὰ ἐξήταζαν ἄλλοτε, σήμερα καὶ οἱ μικρότεροι τ' ἀντικρύζουν μὲ ἀνησυχία· τοῦτο ἀποδεικνύει ἀκόμη μιὰ φορὰ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι φυτὸν τελείας ἐνότητος καὶ ὅλοι του οἱ κλάδοι, ὅταν ἡ ὥρα φθάσῃ, ἀνθίζουν μαζί. Ὁ χωρικός πὺν ἔξαφνα θὰ λάβαινε τὸ χάρισμα νὰ μορῆ νὰ ἐκφράξῃ τὰ ὅσα κρύβει ἡ ψυχὴ του, θὰ ἐξέφραζε σήμερα πράγματα πὺν δὲν εὗρισκοντο ἀκόμη στὴν ψυχὴ τοῦ Ρακίνα. Καὶ γι' αὐτό, ἄνθρωποι πολὺ κατώτεροι τοῦ Σαιξπήρου καὶ τοῦ Ρακίνα, ἐμάντευσαν μιὰν ζωὴν τόσον μυστικὰ φωτοβολοῦσαν, ὥστε ἀπέναντί της ἡ ζωὴ, πὺν οἱ μεγαλοφνεῖς αὐτοὶ ἐγνώρισαν, φαίνεται ξεβαμμένη. Γιατὶ δὲν ἀρκεῖ μιὰ μεγάλη, ἀπομονωμένη ψυχὴ νὰ σαλεύῃ ἐδῶ κ' ἐκεῖ στὸ διάστημα καὶ στὸν χρόνον. Ὅλίγα πράγματα θὰ κατορθώσῃ ἐὰν δὲν τὴν βοηθήσουν. Εἶναι τὸ ἄνθος τῶν λαῶν. Πρέπει νὰ φθάσῃ στὴ στιγμὴ πὺν ὁ ὠκεανὸς τῶν ψυχῶν ἀνησυχεῖ σύσσωμος· ἐὰν φθάσῃ στὴ στιγμὴ τοῦ ὕπνου, μόνον γιὰ τὰ ὄνειρα τοῦ ὕπνου θὰ μπορέσῃ νὰ μιλήσῃ. Ὁ Ἀμλέτος, γιὰ νὰ ἐκλέξωμεν ἓνα ἐνδοξότατον παράδειγμα, ὁ Ἀμλέτος στὸ Ἐλσενερ προχωρεῖ κάθε στιγμὴν ἕως τὴν ἄκρα τοῦ ξυπνή-

ματος, καὶ ὅμως μὲ ὄλο τὸν παγωμένον ἰδρωῖτα, πού στεφανώνει τὸ ὤχρὸ του μέτωπο, δὲν κατορθώνει νὰ πῆ μερικὰ λόγια, πού χωρὶς ἄλλο σήμερα θὰ μπορούσε νὰ προφέρῃ, γιὰ τὴ ψυχὴ τοῦ ἀλήτη ἀκόμα καὶ τοῦ κλέφτη πού θὰ διάβαινε, θὰ τὸν ἐβοηθοῦσε νὰ μιλήσῃ. Ὁ Ἀμλέτος κυττάζοντας τὸν Κλαύδιον ἢ τὴ μητέρα του, θὰ μάθαινε σήμερα ὅ,τι δὲν ἤξερε, διότι οἱ ψυχὲς φαίνεται δὲν περιτυλίχονται σήμερα μὲ τόσο πολυάριθμους πέπλους. Γνωρίζετε ἄρα γε—ἀλλόκοτος ἀλήθεια γεμάτη ἀνησυχίας—γνωρίζετε ἄρα γε ὅτι, ἐὰν δὲν εἴσθε καλός, εἶναι πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι σήμερα ἡ παρουσία σας θὰ τὸ διαλαλοῦσε ἑκατὸ φορὲς καθαρότερα, ἀπ' ὅσον θὰ ἔκανε πρὸ δύο ἢ τριῶν αἰώνων;

Γνωρίζετε ἄρα γε πῶς ἐὰν καὶ μιὰ μόνο ψυχὴ ἐστενοχωρήσατε σήμερα τὸ πρῶτ, ἢ ψυχὴ τοῦ χωρικοῦ αὐτοῦ, πού μαζί του κουβεντιάζετε γιὰ τὴν καταγίδα καὶ γιὰ τὶς βροχές, εἰδοποιήθη καὶ πρὶν ἀκόμη τὸ χέρι σας μισανοῖξῃ τὴν πόρτα ;

Πάρετε τὸ πρόσωπο ἐνὸς ἀγίου, ἐνὸς μάρτυρος, ἐνὸς ἡρώος καὶ θὰ ἰδῆτε πῶς τὸ μάτι τοῦ παιδιοῦ πού θὰ συναντήσῃ, δὲ θὰ σᾶς χαιρετίσῃ μὲ τὸ ἴδιο ἀπρόσιτο βλέμμα, πού σᾶς χαιρετᾷ ὅταν κρατῆτε μαζί σας μιὰ σκέψη κακὴ, μιὰν ἀδικία ἢ τὰ δάκρυα ἐνὸς ἀδελφοῦ. Πρὸ ἑκατὸν ἔτων ἡ ψυχὴ του θὰ διάβαινε ἴσως μπροστὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ σου, χωρὶς τίποτε νὰ προσέξῃ. . .

Ἀλήθεια, κατάντησε δύσκολο νὰ κρύβῃ κανεὶς μέσα τὴν καρδιά του, μακρὰ ἀπὸ τὰ βλέμματα τῶν ἄλλων, ἓνα μῖσος, μιὰ ζήλεια, ἢ μιὰ προδοσία—τόσον καὶ οἱ πιὸ ἀδιάφορες ψυχὲς ἀκατάπαντα προσέχουν ὅ,τι γίνεται γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μας. Οἱ πρόγονοί μας δὲν μᾶς μίλησαν γι' αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ μᾶς καθαροδείχεται ἔτσι πῶς ἡ ζωὴ πού μᾶς περιβάλλει εἶναι ἐντελῶς διαφορτικὴ ἀπὸ τὴ ζωὴ πού ἐκεῖνοι ἐξωγράφισαν. Μᾶς ἀπάτησαν ἢ μήπως ἀπὸ ἄγνοια ; Τὰ σημεῖα καὶ οἱ λέξεις τίποτε πλέον δὲν χρησιμεύουν καὶ σχεδὸν ὅλα ἀποφασίζονται μέσα στοὺς μυστικούς κύκλους μᾶς ἀπλῆς παρουσίας.

Ἡ ἀρχαία θέληση, καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ ἀρχαία θέληση, ἡ τό-

σο γνωστή και τόσο λογική, μεταμορφώνεται επίσης και έγ-
γίζει κατάσαρκα τούς μεγάλους νόμους, τούς ανεξήγητους και βα-
θείς. Δέν υπάρχουν σχεδόν πιά καταφύγια και οί άνθρωποι πλη-
σιάζονται. Κρίνει ό ένας τόν άλλον επάνω από λόγια και από
πράξεις, επάνω και από σκέψεις ακόμη, γιατί ό,τι βλέπουν χωρίς
νά τó έννοοϋν βρίσκεται πολύ ύψηλότερα από τó επίπεδο τών
σκέψεων. Είναι τούτο μία από τις μεγάλες σφραγίδες που μās
κάνουν ν' αναγνωρίζωμε τās πνευματικās περιόδους, που παρα-
πάνω έλεγα. Αισθανόμεθα απ' όλα τά μέρη ότι οί σχέσεις τής
συνειθισμένης ζωής αρχίζουν νά μεταβάλλονται και οί νεώτεροι
ανάμεσά μας μιλοϋν και ενεργοϋν διαφορετικά ήδη από τήν
προηγούμενη γενεά. Πλήθος συνθηκας, έθιμα, πέπλοι και
άνώφελα διάμεσα, ξαναπέφτουν στην άβυσσο, και σχεδόν όλοι
χωρίς νά τó ξέρωμε κρίνομεν σύμφωνα με τó άόρατον. Έάν
για πρώτην φοράν μπαίνω στο δωμάτιό σας, δέν θά προφέρετε,
σύμφωνα με τούς βαθύτερους νόμους τής πρακτικής ψυχολογίας,
τή μυστικήν απόφαση, που κάθε άνθρωπος προφέρει μπροστά σ'
ένα άλλον άνθρωπον. Δέν θά κατορθώσετε νά μου πήτε που
επήγατε για νά μάθετε ποιός είμαι, αλλά θά μου ξανάλθετε φορ-
τωμένος από ανέκφραστες βεβαιότητες.

Ό πατέρας σας ίσως θά μ' έκρινε διαφορετικά και θά έπλα-
νάτο. Πρέπει νά πιστεύσωμεν ότι ό άνθρωπος έντός δλίγου θά
εγγίση τόν άνθρωπον και ή ατμόσφαιρα θ' αλλάξη. Έκάμαμεν,
όπως λέγει ό Κλαύδιος Σαιν-Μαρτέν, ό μεγάλος «άγνωστος
φιλόσοφος», εκάμαμεν άρά γε «ένα βήμα παραπάνω στον δρό-
μον, τόν γεμάτον μάθημα και φώς, τής απλότητος τών όντων;»

Άς περιμένωμεν σιωπηλοί· ίσως έντός δλίγου διακρίνομεν
«τό μουρμουρητό τών Θεών».

III

ΟΙ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΜΕΝΟΙ

Τὰ γνωρίζουν οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι καὶ σχεδὸν ὅλες οἱ μητέρες τὰ εἶδαν. Εἶναι ἴσως ἀπαραίτητα, ὅπως ὅλοι οἱ πόνοι, καὶ ὅσοι δὲν τὰ ἐπλησίασαν, γίνονται ὀλιγώτερον ὠραῖοι, ὀλιγώτερον θλιμμένοι καὶ ὀλιγώτερον καλοί.

Εἶναι παράξενα. Φαίνονται νὰ ἐγγίζον τὴ ζωὴ περισσότερον ἀπὸ τ' ἄλλα παιδιὰ καὶ τίποτα θαρρεῖς πὸς δὲν ὑποψιάζονται, καὶ ὅμως τὰ μάτια τους ἔχουν βεβαιότητα τόσο βαθιά, ὡσὰν νὰ τὰ γνωρίζουν ὅλα, ὡσὰν νὰ πέρασαν πολλὰς βραδεῖς ἀνακοινωνώντας τὰ μυστικά τους. Τῇ στιγμῇ πού οἱ ἀδελφοὶ τῶν ψάχνουν ἀκόμα τριγύρω τους, ἀνάμεσα γεννήσεως καὶ ζωῆς, αὐτὰ ἀνεγνώρισαν ἤδη τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, στέκονται ἤδη ὄρθια, μ' ἔτοιμα τὰ χέρια καὶ τὴν ψυχὴ.

Γρήγορα γρήγορα, σοφὰ καὶ προσεκτικὰ, ἐτοιμάζονται νὰ ζήσουν, καὶ ἡ γρηγοράδα αὐτὴ εἶναι τὸ σημάδι πού οἱ μητέρες τους, πού χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν εἶναι οἱ διακριτικὲς τους ἔμπιστες γιὰ τὰ ὅσα δὲν λέγονται, μόλις τολμοῦν ν' ἀντικρύσουν.

Πολλὰς φορὰς δὲν ἔχομε τὸν καιρὸ νὰ τὰ κυττάξωμε· φεύγουν χωρὶς τίποτε νὰ ποῦν καὶ μᾶς ἀπομένουν γιὰ πάντα ἄγνωστα. Ἄλλα ὅμως δὲν βιάζονται τόσο, μᾶς κυττάζουν χαμογελώντας προσεκτικὰ, φαίνονται ἔτοιμα νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ὅλα τὰ ἐνόησαν καὶ ἔπειτα, ὅταν γίνουν εἴκοσι πιά χρονῶν, ἀπομακρύνονται βιαστικά, καταπνίγοντας τὰ βήματά τους ὡς ἐὰν ἔξαφνα εἶχαν ἀντιληφθῆ πὸς λάθος ἔκαμαν καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἔλθουν νὰ κατοικήσουν ἐδῶ καὶ νὰ περάσουν τὴ ζωὴ τους ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ἄγνωστους.

Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τίποτε σχεδὸν δὲν λέγουν καὶ περιτυλίζονται

Ένα σύννεφο τῆ στιγμῆ πού αισθάνονται τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς πληγωμένους καὶ ὁ ἄνθρωπος κοντεύει νὰ τοὺς ἐγγίση. Τώρα καὶ λίγες μέρες ἐφαίνοντο πὼς βρίσκόντανε ἀνάμεσά μας καὶ ἀπόψε ἔξαφνα βρίσκονται τόσον μακριά, πού δὲν ἀποτολμοῦμε πιά νὰ τοὺς ἀναγνωρίσωμεν ἢ νὰ τοὺς ἐρωτήσωμεν. Βρίσκονται ἐκεῖ πέρα, σχεδὸν στὴν ἀπέναντι ὄχθη τῆς ζωῆς, καὶ αισθανόμεθα πὼς ἐσήμανεν ἐπὶ τέλους ἡ ὥρα νὰ διαλαλήσωμεν κάτι σοβαρώτερο, ἀνθρωπινότερο, πραγματικώτερο καὶ βαθύτερο ἀπὸ τὴν φιλίαν, ἀπὸ τὴν εὐσπλαγγίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπην, κάτι πού θανάσιμα φτεροκοπᾷ βαθιὰ μέσα στὸ λαιμό μας καὶ πού ἀγνοοῦμε καὶ ποτὲ δὲν εἴπαμε, καὶ ἀδύνατον εἶναι πιά νὰ ποῦμε, γιατί τόσες ζωὲς περνοῦν μέσα σὲ βαθύτατη σιωπή... Καὶ πρέπει νὰ βιαστοῦμε· καὶ ποιὸς ἀπὸ μᾶς θὰ ἐπερίμενεν ἔτσι ὡς στὴ στιγμῆ πού ἦταν ἀδύνατον πιά νὰ τοῦ ἀπαντήσουν ;

Γιατί ἦλθαν καὶ γιατί φεύγουν ; Μήπως γεννῶνται μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μᾶς ἀποδείξουν πὼς ἡ ζωὴ δὲν ἔχει κανένα σκοπὸ ; Πρὸς τί νὰ ἐρωτῶμεν, ἀφοῦ ποτὲ δὲ θὰ μᾶς ἀπαντήσουν ; Πολλὲς φορὲς εἶδα αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ μιὰ μέρα τὰ εἶδα ἀπὸ τόσον κοντά, πού δὲν ἤξερα πιά, ἂν πρόκειται γιὰ μένα ἢ γιὰ κανέναν ἄλλον. . .

Ἕνας ἀδελφὸς ἔτσι ἀπέθανε. Ὡς ἐὰν αὐτὸς μόνον εἶχε προειδοποιηθῆ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρη, ἐνῶ ἐμεῖς κάτι ἐγνωρίζαμεν ἴσως, χωρὶς νὰ λάβωμεν τὴν ὀργανικὴν αὐτῆ προειδοποίηση, πού μέσα του ἔκρυβεν ἕκ γενετῆς. Ἀπὸ τί διακρίνομεν τὰ ὄντα, πού ἐπάνω τους θὰ πέση κάποιο σοβαρώτατο γεγονός ; Τίποτε δὲν εἶναι ὄρατὸ καὶ ὅμως ὅλα τὰ βλέπομε. Μᾶς φοβοῦνται, γιατί ἀκατάπαντα τοὺς εἰδοποιοῦμεν, χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν· μόλις τοὺς πλησιάσωμεν, αισθάνονται ὅτι ἀντιδρῶμεν ἐναντίον τοῦ μέλλοντός τους. Κἀτι κρύβομεν ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀνθρώπους καὶ μήτε οἱ ἴδιοι ξέρομεν τί τοὺς κρύβομεν. Ξυπνοῦν, ἀνάμεσα σὲ δύο ἀνθρώπους, πού γιὰ πρώτη φορὰ συναντῶνται, παράξενα μυστικὰ ζωῆς καὶ θανάτου καὶ πολλὰ ἄλλα μυστικὰ, πού ὄνομα ἀκόμα δὲν ἔχουν, ἀλλὰ πού παρενθὺς ἐπιβάλλονται στὴ στάση μας,

στά βλέμματα, στο πρόσωπο και όταν σφίγγωμεν τὰ χέρια ἐνὸς φίλου, ἡ ψυχὴ μας ἔχει ἀδιακρισίες, πὺν δὲ σταματοῦν ἴσως στὸ κατώφλι τούτης τῆς ζωῆς.

Δυνατὸν καμμιά ὀπισθοβολία νὰ μὴν ὑπάρχη μεταξύ δύο ἀνθρώπων, ὑπάρχουν ὅμως πράγματα πὺν ἐπιτακτικὰ καὶ πὺν βαθιὰ ἀπὸ τὴ σκέψη. Δὲν εἴμεθα κύριοι τῶν ἀγνώστων τούτων δώρων καὶ προδίδομεν ἀδιακόπως τὸν προφήτην, πὺν δὲν ξέρει νὰ μιλήσῃ. Δὲν εἴμεθα ποτὲ μὲ τοὺς ἄλλους ὅ,τι εἴμεθα μὲ τοὺς ἑαυτοὺς μας, καὶ ὅ,τι ἀκόμα εἴμεθα μὲ αὐτοὺς στὸ σκοτάδι ὅμως καὶ τὰ βλέμματά μας μεταμορφώνονται σύμφωνα μὲ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον πὺν ἀντικρῦζουν, καὶ γι' αὐτὸ, χωρὶς νὰ τὸ θέλωμε, ζοῦμε πάντοτε μὲ τὰ μάτια προσεκτικὰ ἀνοιγμένα. Συναντώντας ἐκείνους πὺν δὲν θὰ ζήσουν, βλέπομεν ὅχι αὐτοὺς, ἀλλὰ τὸ δυστύχημα πὺν θὰ τοὺς συμβῆ. Θὰ ἤθελαν νὰ μᾶς ἀπατήσουν γιὰ ν' ἀπατηθοῦν. Κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ μᾶς ἀποπλανήσουν, καὶ ὅμως μέσα ἀπὸ τὸ χαμόγελό τους καὶ ἀπὸ τὴν δορμὴ τους πρὸς τὴ ζωὴ, τὸ δυστύχημα καθαρὰ διακρίνεται ἤδη, ὡς ἔαν ἦταν τὸ στήριγμα καὶ ἡ δικαιολογία τῆς ὑπάρξεώς τους. Ὁ θάνατος τοὺς ἐπρόδωκε καὶ βλέπουν μὲ θλίψη ὅτι ὅλα τὰ εἶδαμε καὶ ὅτι ὑπάρχουν φωνές, πὺν ἀδύνατον νὰ τὶς καταπνίξωμεν.

Ποιὸς θὰ μᾶς εἶπη ποτὲ τὴ δύναμη τῶν γεγονότων, καὶ ἂν αὐτὰ εἶναι ἐμεῖς ἢ ἐμεῖς δὲν εἴμεθα παρὰ αὐτὰ ; Αὐτὰ γεννῶνται ἀπὸ μᾶς ἢ ἐμεῖς γεννώμεθα ἀπὸ αὐτὰ ; Ἐμεῖς τὰ τραβοῦμεν ἢ αὐτὰ μᾶς τραβοῦν ; Ἐμεῖς τὰ μεταμορφώνομεν ἢ αὐτὰ μᾶς μεταμορφώνουν ; Δὲν ἀπατῶνται ποτέ ; Γιατὶ μᾶς ἔρχονται ὅπως ἡ μέλισσα στὴν κυψέλη καὶ τὸ περιστέρι στὸν περιστεριῶνα ; Καὶ πὺν καταφεύγουν ὅσα δὲν μᾶς βρίσκουν στὸ μέρος τῆς συνεντεύξεως ; Ἀπὸ πὺν ἔρχονται γιὰ νὰ μᾶς συναντήσουν ; Καὶ γιὰτὶ μᾶς ὁμοιάζουν ὡσάν ἀδελφοί ; Ἐνεργοῦν στὸ παρελθὸν ἢ στὸ παρὸν, καὶ ποιά εἶναι τὰ λοχυρότερα ; ἐκεῖνα πὺν δὲν ὑπάρχουν πιά ἢ ἐκεῖνα πὺν δὲν ὑπάρχουν ἀκόμα ; Τὸ χθὲς ἀρά γε ἢ τὸ αὔριον μᾶς μεταμορφώνει ; Ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς δὲν περνᾷ τὸ με-

γαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του ὑπὸ τὴν σκιὰν ἑνὸς γεγονότος, ποὺ ἀκόμα δὲν συνέβη ; Εἶδα τὶς σοβαρὰς αὐτὰς στάσεις, τὸ βάδισμα ποὺ ἐφαίνετο πὼς εἶχε ἐγγύτατον σκοπὸν, τὸ προαίσθημα τῶν μεγάλων δυστυχημάτων καὶ τὸ μάτι ποὺ πάντα προσηλώνετο καὶ εἰς ὅσους ἀκόμα γραφτὸς ἦταν ὁ τυχαῖος σκοτωμὸς καὶ ποὺ ἀποπάνω τους ὁ θάνατος ἀπέξω θὰ ὤρμουσεν ἐξαφνα. Καὶ ὅμως ἐβιάζοντο, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ οἱ ἀδελφοὶ τους ποὺ τὸν θάνατον τὸν εἶχαν μέσα τους.

Εἶχαν τὸ ἴδιο πρόσωπο. Καὶ σ' αὐτοὺς ἐπίσης ἡ ζωὴ φαινότανε πλέον σοβαρά, ἀπ' ὅσον φαινότανε σὲ ὅσους γραμμένον ἦταν νὰ ζήσουν. Ἐνεργοῦσαν μὲ τὴν ἴδια προσοχή, τὴν ἀλάθευτη καὶ σιωπηλή. Δὲν εἶχαν πιά καιρὸ νὰ χάνουν· ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔτοιμοι κατὰ τὴν ἴδιαν ὥρα : τόσο τὸ γεγονὸς αὐτό, ποὺ ἕνας προφήτης θὰ ἦταν ἀδύνατον νὰ προῖδη, ἦταν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, ἡ ζωὴ τῆς ζωῆς τους.

Ὁ θάνατός μας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὀδηγεῖ τὴ ζωὴ μας καὶ ἡ ζωὴ μας σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχει παρὰ τὸν θάνατόν μας. Ὁ θάνατός μας εἶναι ἡ μήτρα ὅπου χύνεται ἡ ζωὴ μας· αὐτὸς σκαλίζει τὴ μορφὴ μας. Μόνο τοὺς νεκροὺς ἔπρεπε νὰ ζωγραφίζωμεν, γιατί μόνον αὐτοὶ εἶναι ἀληθινὰ οἱ ἑαυτοὶ τους καὶ δείχνονται μιὰ στιγμή ὅπως πράγματι εἶναι.

Καὶ ποιά εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ δὲν φωτίζεται ἀπὸ τὸ ἀγνό, ψυχρὸ καὶ ἀπλὸ φῶς ποὺ πέφτει ἀπάνω στὰ προσκέφαλα τῶν τελευταίων στιγμῶν ; Μήπως ἕνα τέτοιο φῶς πλημμυρίζει ἤδη τὰ προσωπάκια τῶν παιδιῶν, ὅταν μᾶς χαμογελοῦν ἀσάλευτα καὶ μᾶς ἐπιβάλλουν κάποια σιωπὴ, ποὺ μοιάζει μὲ τὴ σιωπὴ τοῦ δωματίου, ὅπου κάποιος σωπαίνει γιὰ πάντα ; Ὅταν ἀναθυμοῦμαι ὅσους ἐγνώρισα καὶ ποὺ ὁ ἴδιος θάνατος τοὺς κρατοῦσεν ὅλους ἀπὸ τὸ χέρι, βλέπω πλῆθος παιδιὰ, κοπέλλες καὶ παλληκάρια, ποὺ θαρρεῖς καὶ βγαίνουν ἀπὸ τὸ ἴδιο σπίτι. Εἶναι πιά ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφάδες καὶ θαρρεῖς ἀναγνωρίζονται μεταξὺ τους ἀπὸ σημάδια, ποὺ ἐμεῖς δὲν προβλέπομε, καὶ κάνουν ἀναμεταξύ τους τὴ στιγμή ποὺ δὲν τὰ προσέχομεν τὸ σημεῖο τῆς σιωπῆς. Εἶναι τὰ προ-

σεκτικά παιδιά του πρόωρου θανάτου. Ὡς ἐὰν ἀνεζητοῦντο καὶ συνάμα ἀποφεύγοντο, ὡσὰν ἐκείνους πού ἔχουν τὴν ἴδια σωματικὴ παραμόρφωση. Τὰ βλέπουμε νὰ μένουν παράμερα κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα τοῦ κήπου. Εἶχαν τὴν ἴδια σοβαροσύνη, χαμογελώντας ἓνα χαμόγελο πιὸ ἄγλο καὶ πιὸ εὐκολόσβυστο ἀπὸ τὸ δικό μας, καὶ δὲν ξέρω τί, ὡσὰν κάποιο φόβο, μὴ τυχὸν προδώσουνε ἓνα μυστικό. Σχεδὸν πάντοτε σωπαίνανε, ὅταν ἐκεῖνα πού ἦσαν γιὰ νὰ ζήσουν ἐπλησιάζανε στὸν κύκλο τους. Μιλοῦσαν ἄρᾳ γε ἀπὸ τώρα γιὰ ὅ,τι ἐμμελε νὰ συμβῆ ἢ ἐνωιοθαν τὸ γεγονὸς αὐτὸ νὰ μιλῆ μέσα τους ἄθελα καὶ τὸ περικλειούσανε ἔτσι, θέλοντας νὰ τὸ κρύψουνε ἀπὸ τὰ ἀδιάφορα βλέμματα ; Κάποτε ἐφαίνοντο ὅτι μᾶς βλέπανε ἀπὸ τὸ ὕψος κανενὸς πύργου· καὶ ἂν καὶ ἦσαν πιὸ ἀδύνατα ἀπὸ μᾶς, δὲν ἐτολμούσαμε νὰ τὰ μαλώσωμεν. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τίποτα δὲν εἶναι κρυφὸ· ἐσεῖς ὅλοι πού μὲ συναντᾶτε ξέρετε τί ἔχω κάμει καὶ τί θὰ κάμω, ξέρετε τί σκέπτομαι καὶ τί σκέφθηκα κάποτε· γνωρίζετε ἀκριβῶς τὴν ἡμέρα πού θ' ἀποθάνω, ἀλλὰ δὲν βρήκατε ἀκόμα τὸ μέσον νὰ τὸ πῆτε, ἔστω καὶ σιγαλὰ σιγαλὰ, στὴν καρδιά σας. Συνηθίζομεν ν' ἀποσιωποῦμεν κάθε τι πού δὲν φθάνει τὸ χέρι μας, καὶ ἴσως θὰ ἐγνωρίζαμεν πλεῖστα πράγματα, ἐὰν ἐγνωρίζαμεν ὅσα ξέρομε. Ζοῦμε δίπλα στὴν ἀληθινὴ μας ζωὴ, καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ πιὸ βαθιῆς καὶ οἱ πιὸ ἐνδόμυχες σκέψεις μας δὲν μᾶς ἀφοροῦνε, γιὰτὶ εἴμεθα διαφορετικοὶ ἀπὸ τίς σκέψεις μας κ' ἀπὸ τὰ ὄνειρά μας. Μερικὲς μόνον στιγμὲς ζοῦμε τὴν ἐσώτατη ζωὴ μας καὶ σχεδὸν ὡσὰν ἀφηρημένοι. Ποιὰ μέρα θὰ γίνωμε τέτοιοι πού εἴμεθα ; Ὡς τόσο βρισκόμεθα μπροστά τους ὡσὰν μπροστὰ σὲ ξένους. Ἐφόβιζαν τὴ ζωὴ μας. Καμμιὰ φορὰ περιπατοῦσαν μαζί μας στοὺς διαδρόμους καὶ στὶς ἀλλῆς καὶ στενοχωρούμαστε νὰ τὰ ἀκολουθοῦμε. Κάποτε ἀνεκατεύοντο στὰ παιχνίδια μας—καὶ τὸ παιχνίδι δὲν φαινότανε πιά τὸ ἴδιο. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲν εὔρισκαν τοὺς ἀδελφούς τους. Ἐπῆγαιναν ὀλομόναχα ἀνάμεσα στὶς φωνές μας, καὶ δὲν εἶχαν φίλους μεταξὺ ἐκείνων πού δὲν θὰ πέθαιναν. Κ' ἐν τούτοις τὰ ἀγαπούσαμε

καὶ κανένα πρόσωπο δὲ μᾶς ἦταν τόσον φιλικὸ ὡσὰν τὸ ἰδικόν τους πρόσωπο. Τί συνέβαινε μεταξὺ αὐτῶν κ' ἡμᾶς καὶ τί συμβαίνει μεταξὺ ὄλων μας ; Στὸ βάθος ποιᾶς θάλασσας μυστηρίων ζοῦμε ; Ἐδῶ πέρα ἐβασίλευεν ἡ ἀγάπη ἐκείνη πού δὲν ἐκφράζεται πιά, γιατί δὲν ἔχει σχέση μετ' τὴ ζωὴ τοῦ κόσμου τούτου. Δὲν θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ὑποφέρη ποτὲ καμμιά δοκιμασία φαίνεται νὰ προδίδεται κάθε στιγμή, καὶ ἡ παραμικρότερη συνειθισμένη φιλία φαίνεται ὅτι τὴν καταβάλλει, καὶ ὅμως ἡ ζωὴ της εἶναι βαθύτερη καὶ ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας, καὶ ἴσως δὲν μᾶς εἶναι ἀδιάφορη, παρὰ γιατί ξέρει ὅτι ἐπιφυλάσσεται γιὰ μακρυνότερους καὶ πιὸ σίγουρους καιροὺς. Δὲν μιλεῖ ἐδῶ πέρα, ἐπειδὴ ξέρει ὅτι ἀργότερα θὰ μιλήσῃ, καὶ ποτὲ δὲν συμβαίνει ἐκείνους πού ἀγκαλιάζομε ν' ἀγαποῦμε καὶ περισσότερον. Κ' ἔτσι ὑπάρχει ἓνα μέρος ζωῆς — καὶ εἶναι τὸ καλύτερο, τὸ ἀγνόητο καὶ τὸ πιὸ μεγάλο — πού δὲν ἀνακατεύεται μετ' τὴ συνειθισμένη ζωὴ, καὶ ὡς καὶ τὰ μάτια τῶν ἑραστῶν ἀκόμη δὲν διακρίνουν σχεδὸν ποτὲ τὸ πρόσωμα αὐτὸ τῆς σιωπῆς καὶ τῆς ἀγάπης. — Ἡ ἄρα γε τ' ἀφήναμε μόνα, ἐπειδὴ, ἂν καὶ νεώτερα, ἦσαν ἐν τούτοις μεγαλύτέρα μας ;

Ἐγνωρίζαμεν ὅτι δὲν εἶχαν τὴν ἴδια ἡλικία, καὶ τὰ ἐφοβούμεθα ὡσὰν νὰ ἦσαν δικαστές ; Τὰ βλέμματά τους ἦσαν ἤδη ὀλιγότερον εὐκίνητα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας, καὶ ὅταν τυχαίως ἐπροσηλώνοντο στὶς στενοχωρίες μας, αὐτὲς κατέπαιναν δίχως αἰτία, καὶ μὴ ἀκατανόητη σιωπὴ ἀπλωνότανε, γιὰ μία στιγμή. Ἐστρεφόμεθα : μᾶς ἐκύτταζαν καὶ γελοῦσαν σοβαρά. Θυμοῦμαι τὸ πρόσωπο δύο ἐξ αὐτῶν — πού τὰ περίμενε ἓνας βίαιος θάνατος. Ἀλλὰ ὅλα σχεδὸν ἦσαν διστακτικὰ ἢ ἐπροσπαθοῦσαν νὰ περνοῦν ἀπαρατήρητα. Εἶχαν δὲν ξέρω τί θανάσιμη ντροπαλοσύνη καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἐζητοῦσαν συγχώρηση γιὰ κάποιο σφάλμα ἄγνωστο ἢ προσεχές. Ἐπροχαροῦσαν, ἀνταλλάσσαμεν ἓνα βλέμμα, παραμερίζαμε δίχως τίποτε νὰ ποῦμε, καὶ τὰ καταλαβαίναμε ὅλα, δίχως νὰ ξέρωμε τίποτα.

IV

Η ΜΥΣΤΙΚΟΠΙΑΘΗΣ ΗΘΙΚΗ

Βεβαιότατον είναι πώς οι σκέψεις μας δίδουν αυθαίρετη μορφή στα άοριστα κινήματα των ενδόμυχων βασιλείων. Κ' έτσι υπάρχουν χίλιες χιλιάδες βεβαιότητες, πού, όμοιες με σκεπασμένες βασίλισσες, μᾶς οδηγούν ανάμεσα από την ύπαρξη. Για τις βεβαιότητες δὲ αὐτὲς ποτὲ δὲν κατορθώνομε νὰ μιλήσωμε.

Εὐθύς ὡς ἐκφράσωμεν τίποτε, τὸ ἐλαττώνομε παράδοξα. Νομίζομεν ὅτι ἐβουτήσαμεν ἕως τὸ βάθος τῆς ἀβύσσου καὶ ὅταν ξαναβγαίνωμε στὴν ἐπιφάνεια, ἡ στάλα τοῦ νεροῦ, πού λαμπυρίζει στὴν ἄκρη τῶν ὠχρῶν δακτύλων μας, δὲν μοιάζει πιά μὲ τὴ θάλασσα, ἀπ' ὅπου βγαίνει. Θαρροῦμεν πὼς ἀνακαλύψαμε μιὰ στάλα ἀπὸ τοὺς μυθώδεις θησαυρούς· καὶ ὅταν ξαναερχώμεθα στὸ φῶς, βλέπομε πὼς δὲν πήραμε μαζί μας παρὰ ψεύτικα πετράδια καὶ κομμάτια γυαλί· καὶ ὅμως οἱ θησαυροὶ αἰώνια λάμπουν μέσα στὸ σκοτάδι. Ὑπάρχει κάτι τὸ ἀδιαπέραστο μεταξὺ ἐμᾶς καὶ τῆς ψυχῆς μας καὶ κάποτε, λέγει ὁ Ἔμερσον, «καταντοῦμε μὲ προσιπάθεια νὰ ἐπιθυμοῦμε τὸν πόνο, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἐκεῖ ἐπὶ τέλους θὰ εὔρωμεν κάτι τὸ πραγματικὸν καὶ θὰ αἰσθανθοῦμεν τὶς μυτερὲς ἄκρες καὶ τὶς γωνίαις τῆς ἀλήθειας».

Κάπου ἄλλοῦ εἶπα πὼς οἱ ψυχὲς φαίνονται νὰ πλησιάζουν ἢ μία τὴν ἄλλη : καὶ τοῦτο τὴν ἀξία μόνον ἔχει μᾶς σταθερᾶς ἀλλὰ ἀόριστης ἐντυπώσεως, πού πολὺ δύσκολο εἶναι νὰ στηρίξωμε ἐπάνω εἰς γεγονότα, διότι τὰ γεγονότα δὲν εἶναι παρὰ οἱ ἀλήτες, οἱ κατάσκοποι ἢ ἐλεεινὴ ὀπισθοφυλακὴ τῶν μεγάλων ἀοράτων δυνάμεων. Καὶ ὅμως θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς βαθύτερα ἴσως ἀπὸ τοὺς πατέρες μας, αἰσθανόμεθα κάποτε, πὼς δὲν εὔρι-

σκόμεθα ἐπὶ παρουσία μόνον τῶν ἑαυτῶν μας. "Ὅσοι δὲν πιστεύουν σὲ κανένα Θεὸν καὶ ὅσοι πιστεύουν, δὲν ἐνεργοῦν αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς, ὡς ἐὰν ἦσαν βέβαιοι, πὼς θὰ εἶναι μόνοι.

Ἐπίκειται κάποια γενικὴ ἐπίβλεψη, ποὺ δὲν ἐξασκεῖται στὰ καλόβολα σκοτάδια τῆς συνειδήσεως τοῦ καθενός. Εἶναι ἄρα γε ἀλήθεια, πὼς τὰ πνευματικὰ δοχεῖα εἶναι λιγώτερον ἐφτασφραγισμένα ἀπὸ ἄλλοτε καὶ πὼς τὰ κυματοσαλέμματα τῆς ἐσωτερικῆς θάλασσας εἶναι δυνατώτερα ; Δὲν ξέρω· τὸ πολὺ πολὺ δικαιούμεθα νὰ βεβαιώσωμεν πὼς δὲν ἀποδίδομεν τὴν ἴδια σημασίαν σὲ κάμποσα κατὰ παράδοσιν σφάλματα, καὶ τοῦτο εἶναι ἤδη κάποιο σημάδι πνευματικῆς κατακτίσεως.

Φαίνεται πὼς ἡ ἡθικὴ μας μεταμορφώνεται καὶ προχωρεῖ μὲ μικρὰ βηματάκια πρὸς ὑψηλότερες χώρες, ποὺ δὲν βλέπομεν ἀκόμη. Καὶ γι' αὐτὸ ἐφθασεν ἴσως ἡ στιγμή νὰ κάμωμε μερικὲς ἐρωτήσεις. Τί θὰ συνέβαινε, π. χ. ἂν ἡ ψυχὴ μας ἐγένετο ἑξαφνα ὄρατὴ καὶ προχωροῦσε ἀνάμεσα τῶν συναθροισμένων ἀδελφῶν της, ἀπογυμνωμένη ἀπὸ τοὺς πέπλους της, φορτωμένη ὅμως ἀπὸ τὶς μυστικότερες σκέψεις της καὶ σύρουσα ξοπίσω της τὶς μυστηριωδέστερες πράξεις τῆς ζωῆς της, ποὺ τίποτε ἄλλοτε δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐκφράσῃ ; Τί θὰ τὴν ἔκανε νὰ κόκκινίξῃ ; Τί θὰ ἤθελε ν' ἀποκρύβῃ ; Θὰ ἔρριχνεν ἄρα γε ὡσὰν τὴν ἐντροπαλὴ γυναῖκα τὸν ποδήρη πέπλον τῶν μαλλιῶν της ἐπάνω στὶς ἀναρίθμητες ἁμαρτίες τῆς σάρκας ; Δὲν τὶς ἐγνώρισεν, ποτὲ οἱ ἁμαρτίες αὐτῆς δὲν τὴν ἄγγισαν. Διεπράχθησαν χιλιάδες μίλια μακρὰν ἀπὸ τὸν θρόνον της καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Σοδομίτη ἀκόμη θὰ ἐδιάβαινε μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος, χωρὶς τίποτε νὰ ὑποψιάζεται καὶ θὰ κρατοῦσε μέσα στὰ μάτια της τὸ διάφανο χαμόγελο τοῦ παιδιοῦ. Δὲν ἐπενέβη, ἐξακολουθοῦσε τὴ ζωὴ της ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ φωτός καὶ αὐτὴ μόνον τὴ ζωὴ θυμᾶται.

Τί ἁμαρτίες καὶ τί κρίματα συνειθισμένα μποροῦσε νὰ διαπράξῃ ; Ἐπρόδωκεν, ἀπάτησεν, εἶπε ψέμματα ; Ἐκάμε κανένα νὰ πονέσῃ, ἔκαμε κανένα νὰ κλάψῃ ; Ποῦ ἦταν ὅταν ὁ δεῖνα παρέδιδε τὸν ἀδελφόν του στοὺς ἐχθρούς ; Ἐθρηνοῦσεν ἴσως

μακράν του καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην θὰ ἔγινε πὺ βαθιὰ καὶ πὺ ώραία. Καθόλου δὲν μπορεῖ νὰ ντρεπεται γιὰ ὅ,τι δὲν ἔκαμε καὶ μπορεῖ νὰ παραμένῃ ἀγνή ἀνάμεσα σ' ἕνα ἀπαίσιο φόνο. Πολλὲς φορὲς μεταβάλλει σὲ λάμπεις ἑσωτερικὲς ὄλο τὸ κακὸ πὺ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ βλέπῃ. Ὅλα κρέμονται ἀπὸ μίαν ἀόρατη ἀρχὴ καὶ ἀπὸ αὐτὴν χωρὶς ἄλλο γεννᾶται ἡ ἀνεξήγητη ἐπιείκεια τῶν θεῶν.

Καὶ ἡ ἐπιείκειά μας ἀκόμη. Θέμε δὲν θέμε συγχωροῦμεν. Καὶ ὅταν ὁ θάνατος «ὁ μεγάλος συνδιαλλακτικὸς» παρέμβῃ, ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν γονατίζει καὶ δὲν κάνει σιωπηλός, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀπελευθερωμένην ψυχὴν, τὸ σημεῖον τῆς ἀφέσεως;

Ἐὰν γύρω ἐπάνω στὸ ἀκίνητο σῶμα τοῦ χειροτέρου ἐχθροῦ μου, νομίζετε λοιπὸν πὺς κυττάζοντας τὰ ὠχρά του χεῖλη, πὺ μὲ συγκοφάντησαν, τὰ σβυμένα του μάτια, πὺ ἔγιναν αἰτία νὰ κλάψουν τὰ δικὰ μου μάτια, καὶ τὰ κατάψυχρα χέρια του, πὺ μ' ἔβασάνισαν ἴσως, νομίζετε πὺς μελετῶ ἐκδίκηση; Ὅλα ἐπληρώθησαν μὲ τὸν θάνατον. Ἡ ψυχὴ τίποτε πὺ δὲν μοῦ χρεωστεῖ καὶ ἔξ ἑνστικτοῦ τὴν τοποθετῶ ἐπάνω καὶ ἀπὸ τίς σκληρότερες ἀδικίαι καὶ ἀπὸ τὰ βαρύτερα σφάλματα. (Πόσον τὸ ἑνστικτοῦ εἶναι θαυμαστὸ καὶ πολυσήμαντο!) Καὶ ἐὰν λυποῦμαι, λυποῦμαι ὄχι γιὰτὶ δὲν τὸν ἔκαμα κ' ἐγὼ νὰ ὑποφέρῃ, ἀλλὰ ἴσως γιὰτὶ δὲν τὸν ἀγάπησα ὅσον ἔπρεπε ἢ γιὰτὶ δὲν τὸν ἐσυγχώρησα ἐνωρίτερα.

Νομίζει κανεὶς ὅτι ἐννοοῦμεν ἤδη τὰ πράγματα αὐτὰ στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας. Δὲν κρίνομεν τοὺς ἀδελφούς μας ἀπὸ τίς πράξεις τους, οὔτε κἂν ἀπὸ τίς μυχιαίτερες σκέψεις τους, γιὰτὶ αἱ μύχαι σκέψεις διαβάζονται κάποτε καὶ προχωροῦμεν πὺ πὺ πέρα ἀπ' ὅ,τι διαβάξεται. Μπορεῖ ἕνας νὰ διαπράξῃ τὰ νομιζόμενα ἀπεχθέστερα ἐγκλήματα, χωρὶς τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ αὐτὸ ἐγκλημα νὰ μεταβάλλῃ ἐπὶ μίαν μόνον στιγμὴν τὴν πνοὴ τῆς δροσερότητος καὶ ἀέλου ἀγνότητος πὺ περικυκλώνει τὴν παρουσία του· ἐνῶ τὸ πλησίασμα ἑνὸς μάρτυρος ἢ ἑνὸς σοφοῦ, ἢ μπορεῖ νὰ κατασκεπάζῃ τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ πυκνὰ καὶ ἀνυπόφορα

σκοτάδια. Ἐνας ἦρωσ ἢ ἓνας ἅγιος θὰ ἐκλέξῃ τὸν φίλον του ἀνάμεσα σὲ πρόσωπα ποῦ ἔχουν γραμμένην ἐπάνω τους τὴν συνήθειαν ὄλων τῶν ταπεινῶν σκέψεων καὶ δὲν θὰ αισθανθῇ τὸν ἑαυτὸν του μέσα σὲ «ἀτμόσφαιραν ἀδελφικὴν ἢ ἀνθρώπινην» δίπλα σ' ἓναν ἄλλον, ποῦ τὸ μέτωπόν του λαμποκοπᾷ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ εὐγενικώτερα ὄνειρα.

Τί σημαίνει τοῦτο ; Καὶ τί νέα τὰ πράγματα αὐτὰ μᾶς φέρουν ; Ὑπάρχουν λοιπὸν νόμοι βαθύτεροι ἀπὸ ἐκείνους ποῦ διευθύνουν τίς πράξεις καὶ τίς σκέψεις ; Τί μᾶς ἔμαθαν καὶ γιατί ἐνεργοῦμε πάντοτε σύμφωνα μὲ κανόνες ἀνείπωτους καὶ ἀσφαλῆ-στατους ;

Διότι ἠμποροῦμε νὰ εἴμεθα βέβαιοι πῶς στὴν περιστάσιν αὐτὴν, παρ' ὅλα τὰ φαινόμενα, ὁ ἦρωσ καὶ ὁ ἅγιος δὲν ἠπατήθησαν καθόλου. Ἀπλῶς ὑπήκουσαν καὶ ἐὰν ὁ ἅγιος ἐπροδόθη καὶ ἐπωλήθη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ποῦ διάλεξε, κάτι ὅμως θάπομείνῃ ἀμετασάλευτο καὶ θὰ τοῦ λήῃ πὼς δὲν ἀπατήθηκε καθόλου καὶ γιὰ τίποτε δὲν ἔχει νὰ μετανιώσῃ. Ἡ ψυχὴ ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσῃ ὅτι ἡ ἄλλη ψυχὴ ἦτο καθαρὰ....

Ἐνῶ σαλεύομε τὴν πέτρα, τὴ σχεδὸν ἄγνωστη, ποῦ σκεπάζει τὰ μυστήρια αὐτά, ἀναπνέομεν τὸ δριμύτατο ἄρωμα τῆς ἀβύσσου καὶ οἱ λέξεις μαζὶ μὲ τίς σκέψεις πέφτουν γύρω μας, ὡσὰν μυτῆγες δηλητηριασμένες. Καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ φαίνεται ἐπουσιώδης, παραβαλλόμενη μὲ τ' ἀσάλευτα αὐτὰ βάθη. Θὰ εἴσθε ποτὲ ὑπερήφανος μπροστὰ σ' ἓναν ἄγγελον, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ μὴ διαπράξετε ποτὲ ἀδικία, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄρᾳ γε μία κατώτερη ἀθωότης ; Ὅταν ὁ Ἰησοῦς διαβάξῃ τίς ταπεινὲς σκέψεις τῶν φαρισαίων ποῦ περικυκλώνουν τὸν παραλυτικὸν τῆς Καπερναούμ, εἴσθε βέβαιοι ὅτι κρίνει ἐπίσης καὶ τὴν ψυχὴ τους μὲ τὸ ἴδιον βλέμμα καὶ ὅτι τὴν καταδικάζει καὶ αὐτὴν ἐπίσης καὶ δὲν διακρίνει, πέραν ἀπὸ τίς σκέψεις αὐτές, μία λάμψην ἴσως ἀναλλοίωτη ; Καὶ θὰ ἦταν Θεὸς ἐὰν ἡ καταδίκη του ἦταν ἀνέκλητος ; Ἀλλὰ γιατί ὁμιλεῖ ὡς ἐὰν ἐσταματοῦσε μόνο στὰ

ἐξωτερικά ; Ἡ ταπεινότερη σκέψη ἢ ἡ εὐγενικότερη ἰδέα ἀφίνει ἴσως ἔχνος ἐπάνω στοῦ διαμάντι.

Ποιὸς θεὸς, ἂν ἀληθινὰ στέκεται πολὺ ὑψηλά, θὰ μπορέσῃ νὰ βασταχθῇ καὶ νὰ μὴ χαμογελάσῃ γιὰ τὰ βαρύτερα παραπτώματα μάς, ὅπως χαμογελεῖ κανεὶς στὰ παιχνίδια ποὺ κάνουν τὰ σκυλάκια ἐπάνω στοῦ ταπέτου ; Καὶ τί θὰ ἦταν ἓνας Θεὸς ποὺ δὲν θὰ χαμογελοῦσε ;

Νομίζετε πὼς θὰ λάβετε τὸν κόπον, ἂν γίνετε ἀληθινὰ ἀγνός, ν' ἀποκρύψετε ἀπὸ τὰ βλέμματα τῶν συναθροισμένων ἀγγέλων τὰ μικρὰ ἐλατήρια τῶν μεγάλων σας πράξεων ; Καὶ ὅμως μὴ δὲν ὑπάρχουν μέσα μάς τόσα πράγματα ποὺ μποροῦν νὰ ὑποπέσουν εἰς ἀμαρτίαν γιὰ τοὺς θεοὺς ποὺ κάθονται ἐπάνω στοῦ ὄρος ; Χωρὶς ἄλλο ὑπάρχουν καὶ ἡ ψυχὴ μάς καλὰ γνωρίζει ποῦ ἔχει λογαριασμοὺς νὰ δώσῃ. Ζῆ χωρὶς τίποτε νὰ λέγῃ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖρ ἑνὸς μεγάλου δικαστῆ, ποὺ τὰς ἀποφάσεις του ἀγνοοῦμεν. Ἄλλὰ ποιοὶ θάναί αὐτοὶ οἱ λογαριασμοί ; Ποῦ θὰ βροῦμε τὴν ἠθικὴν ποὺ θὰ τοὺς ἀναφέρῃ ; Ὑπάρχει μιὰ μυστηριώδης ἠθικὴ, ποὺ βασιλεύει ἐν χώρες ἀπώτερες ἀπὸ τίς χώρες τῶν σκέψεών μάς ; Ὑπάρχει ἓνα ἄστρο κεντρικόν, ποὺ δὲν βλέπομεν, καὶ οἱ μυστικώτερες ἐπιθυμίαι μάς δὲν εἶναι παρὰ πλανῆτες ἀνίκαιοι ; Ὑπάρχει στοῦ κέντρον τοῦ εἶναι μάς ἓνα διάφανο δέντρο καὶ ὅλες μάς οἱ πράξεις καὶ ὅλες μάς οἱ ἀρετὲς δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὰ ἄνθη του καὶ τὰ φύλλα του τὰ ἐφήμερα ; Κατὰ βάθος ἀγνοοῦμεν τί κακὸν ἡ ψυχὴ μάς μπορεῖ νὰ διαπράξῃ καὶ δὲν γνωρίζομεν ἀκόμα τί θὰ μᾶς ἔκανε νὰ κοκκινίσωμεν μπροστὰ σὲ μίαν ἀνώτερη διάνοιαν ἢ μπροστὰ σὲ μίαν ἄλλη ψυχὴν καὶ ὅμως ποιὸς ἀπὸ ἡμᾶς βρῖσκεται ἀγνός καὶ δὲν φοβᾶται ἓνα δικαστῆν ; Καὶ ποιά εἶναι ἡ ψυχὴ ποὺ δὲν φοβᾶται μίαν ἄλλη ψυχὴν ;

Ἐδῶ δὲν βρισκόμεθα πλέον στίς γνωστὲς κοιλάδες τῆς ζωικῆς ἢ ψυχικῆς ζωῆς. Φθάνομεν στίς θύρας τοῦ τρίτου περιβόλου : στὸν περίβολο τῆς θεϊκῆς ζωῆς τῶν μυστικοπαθῶν. Μόνον ψάχνοντας περνοῦμεν τὸ κατῶφλι. Καὶ ἀφοῦ περάσωμεν τὸ κατῶφλι, ποῦ εἶναι οἱ βεβαιότητες ; Ποῦ κρύβονται οἱ θαυμαστοὶ νόμοι, ποῦ ἀδιάκοπα παραβαίνομεν, ἴσως χωρὶς ἢ συνείδησίν μας νὰ τὸ ὑποψιάζεται, ἂν καὶ ἡ ψυχὴ μας τὸ μαντεύει ; Καὶ πόθεν προήρχετο λοιπὸν ἡ σκιά τῶν μυστηριωδῶν τούτων παραβάσεων, ποῦ ἀπλώνετο κάποτε εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ τῆς ἔκανε τόσον τρομερὰν τὴ ζήση ; Ποιὲς εἶναι οἱ μεγάλες πνευματικὲς ἁμαρτίες, ποῦ δυνατόν νὰ διαπράξωμεν ; Θὰ ἐντρεπόμεθα ποῦ κατεπολεμήσαμεν τὴν ψυχὴν μας ἢ μήπως ἡ ψυχὴ μας μάχεται ἀοράτως μὲ τὸν Θεόν ; Καὶ ἡ πάλιν ἄρα γε αὐτὴ εἶναι τόσον σιωπηλή, ὥστε κανένας στεναγμὸς δὲν διατρυνᾷ τοὺς τοίχους ; Ὑπάρχει στιγμὴ ποῦ ν' ἀκούωμεν τὴ βασίλισσα μὲ τὰ κλεισμένα χεῖλη ; Σωπαίνει ἀνέλπιδη σὲ ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἐπιφάνειας, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν ἄρα γε ἄλλα ποῦ μόλις εἶναι ἀντιληπτά καὶ ὁμως ἐγγίζουν τίς αἰώνιες καὶ βαθιῆς δυνάμεις ; Ἰδοῦ, κάποιος πεθαίνει, κάποιος ἄλλος κνττάζει ἢ κλαίει ἕνας ἄλλος πλησιάζει γιὰ πρώτη φορὰ, ἢ περνᾷ ὁ ἐχθρὸς σας μὴ τὴ στιγμὴν αὐτὴ ψυθυρίζῃ ἴσως ; Καὶ ἐὰν τὴν ἀκούγατε, ἐνῶ ἤδη δὲν ἀγαπᾶτε πλέον στὸ μέλλον τὸν φίλον ποῦ τοῦ χαμογελάτε τώρα ; Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε καὶ μήτε κἂν πλησιάζουν τίς ἔξωτερικὲς λάμπεις τῆς ἀβύσσου. Ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσωμεν γι' αὐτὰ τὰ πράγματα : εἴμεθα ὑπερβολικὰ μόνοι. «Τώρα, λέγει ὁ Νοβαλὶς, ἡ ψυχὴ δὲν σαλεύει παρὰ ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Πότε λοιπὸν θὰ συνταραχθῇ ὅλη καὶ πότε ἡ ἀνθρωπότης θ' ἀρχίσῃ νὰ λαβαίνει συνείδησιν ὅλη μαζί ; » Ὑπὸ αὐτὸν τὸν ὄρον μόνον μερικοὶ κάτι θὰ μάθουν. Πρέπει νὰ περιμένωμεν μὲ ἐγκαρτέρηση νὰ σχηματισθῇ σιγὰ σιγὰ ἡ ἀνώτερη αὐτὴ συνείδηση. Δυνατὸν τότε ἕνας ἀπὸ ὅσους μέλλουν νὰ ἔλθουν νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκφράσῃ ὅ,τι αισθανόμεθα ὅλοι ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ τῆς ψυχῆς, τὸ ὅμοιο μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ φεγγαριοῦ, ποῦ κανένας δὲν τὸ εἶδεν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

V

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Κ' ἐδῶ ἀκόμα οἱ νόμοι εἶναι ἄγνωστοι. Ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας λάμπει, καταμεσίς τ' οὐρανοῦ, τὸ ἄστρο τῆς ἀγάπης, πὸν μᾶς εἶναι προωρισμένο, καὶ ὅλες μας οἱ ἀγάπες θὰ γεννηθοῦν, ὡς τὸ τέλος, μέσα στὶς ἀχτῖνες καὶ στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ ἄστρου αὐτοῦ. Ὅσο θέλομεν, ἄς ἐκλέγωμεν δεξιὰ ἢ ἀριστερά, στὰ ἕψη ἢ στὰ βάθη—τοῦ κάκου, γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ αὐτὸν τὸν μαγεμένο κύκλο πὸν νοιώθομε γύρω σὲ ὅλες τὶς πράξεις τῆς ζωῆς μας, νὰ ξεγελάσωμε τὸ ἔνστικτό μας καὶ νὰ προσπαθήσωμε νὰ διαλέξωμε πάντα τὴ γυναίκα πὸν κατέβηκε ἀπὸ τὸ ἀναλλοίωτο ἄστρο. Καὶ ἐάν, ὅπως ὁ Δὸν Ζουάν, ἀγκαλιάζωμε χίλιες δυὸ γυναῖκες, ὅταν θὰ ἔλθῃ ἡ νύχτα πὸν τὰ μπράτσα λύνονται καὶ τὰ χεῖλη χωρίζονται, θ' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι πάντα ἡ ἴδια γυναίκα, καλὴ ἢ κακὴ, τρυφερὴ ἢ σκληρά, πιστὴ ἢ ἄπιστη, δρθώνεται μπροστά μας.

Ἀλήθεια, ποτὲ δὲν βγαίνομεν ἀπ' τὸν μικρὸ κύκλο, πὸν ἡ μοῖρα μας χαράσσει γύρω στὰ βήματά μας, καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι καὶ οἱ πιδὸ ἀπομακρυσμένοι ἄνθρωποι ξέρουσιν τὴν ἀπόχρωση καὶ τὴν ἔκταση τοῦ ἀνυπέρβατου αὐτοῦ κύκλου. Τὸ χροῶμα τῶν πνευματικῶν ἀκτίνων του βλέπουσιν στὴν ἀρχὴν, καὶ τοὺς κάνει νὰ μᾶς ἀπλώνουσι τὸ χέρι χαμογελώντας, ἢ νὰ τὸ ἀποσύρουσι μὲ φόβο. Γνωρίζομεθα ὅλοι σὲ μίαν ἀνώτερον ἀτμόσφαιρα, καὶ ἡ ἰδέα πὸν συλλαμβάνω γιὰ κάποιον ἄγνωστον, εὐθὺς ἀποτελεῖ μέρος μᾶς μυστηριώδους ἀλήθειας, πολὺ βαθύτερης τῆς ὑλικῆς ἀλήθειας. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν ἐδοκίμασε τὰ πράγματα αὐτά, πὸν συμβαίνουσι στὰ ἀνεξιχνίαστα βασίλεια τῆς σχεδὸν

ἄστρινος ἀνθρωπότητος ; Ἐὰν λάβετε γράμμα, ἀπὸ τὰ βάθη ἑνὸς νησιοῦ, χαμένου μέσα στὴ μεγάλην καρδιὰ τῶν ὠκεανῶν, γραμμένον ἀπὸ χέρι ποῦ ἀγνοεῖτε τὴν ὑπαρξίν του, εἶσθε βέβαιοι ὅτι ἀγνωστος εἶναι αὐτὸς ποῦ σᾶς γράφει, καὶ δὲ δοκιμάζετε, τὴ στιγμὴ ποῦ διαβάζετε, γιὰ τὴν ψυχὴ ποῦ σᾶς συναντᾷ ἔτσι—μόνοι οἱ θεοὶ γνωρίζουν σὲ τί σφαῖρες—πεποιθήσεις πιὸ ἀλάθευτες καὶ πιὸ σοβαρῆς ἀπ' ὅλες τις συνειθισμένες πεποιθήσεις ; Καὶ ἔξ' ἄλλου, γνωρίζετε ἂν ἡ ψυχὴ αὐτὴ ποῦ ἐσυλλογιζέτο τὴν ἰδική σας ψυχὴ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ διάστημα καὶ τὸν καιρὸ, δὲν εἶχε καὶ ἐκείνη ἀνάλογες πεποιθήσεις ; Ὑπάρχουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη παράδοξες ἀναγνωρίσεις καὶ δὲν μπορούμε νὰ κρύψωμε τὴν ὑπαρξὴ μας. Τίποτε δὲν διαφωτίζει εἰδικώτερα τοὺς λεπτοὺς δεσμοὺς ποῦ θὰ ὑπάρχουν μεταξὺ ὄλων τῶν ψυχῶν, ἀπὸ τὰ μικρὰ ἐκεῖνα μυστήρια ποῦ συνοδεύουν τὴν ἀνταλλαγὴ μερικῶν ἐπιστολῶν μεταξὺ δύο ἀγνώστων. Εἶναι ἴσως μίς ἀπὸ τις στενῆς χαραμάδες—ἀσήμαντη δίχως ἄλλο, ἀλλὰ ὑπάρχουν τόσον ὀλίγες ποῦ πρέπει νὰ μένωμεν εὐχαριστημένοι καὶ ἀπὸ τις πιὸ ὄχρῆς λάμπεις—εἶναι ἴσως μιὰ ἀπὸ τις στενῆς χαραμάδες στὴν πόρτα τοῦ σκότους, ἀπ' ὅπου μπορούμε νὰ ὑποψιασθοῦμε μιὰ στιγμὴ τὸ ὅ,τι μορεῖ νὰ συμβαίη στὸ σπήλαιον τῶν θησαυρῶν, ποῦ δὲν ἀνεκαλύφθησαν ποτέ. Ἐξετάσετε τὴν παθητικὴ ἀλληλογραφία ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ θὰ βρῆτε δὲν ξέρω ποῖαν παράδοξην ἐνότητα. Δὲν γνωρίζω οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον, ποῦ σήμερον τὸ πρῶν μ' ἐρωτοῦν· καὶ ὅμως ξέρω ἤδη ὅτι δὲν θὰ μπορούσα νὰ ἀπαντήσω στὸν πρῶτον κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ποῦ ξέρω ὅτι θ' ἀπαντήσω στὸν δεύτερον. Ἀντελήφθην κάτι τι τὸ ἀόρατον.

Καὶ ἐπίσης ἔὰν κάποιος ποῦ ποτέ δὲν εἶδα μοῦ γράψῃ, εἶμαι βέβαιος πὼς τὸ γράμμα του δὲν εἶναι ἐντελῶς τὸ ἴδιον μὲ ἐκεῖνον ποῦ θὰ ἔγραφε στὸ φίλον ποῦ μὲ παρατηρεῖ αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Θὰ ὑπάρχη πάντοτε μιὰ ἀσύλληπτη διαφορὰ : εἶναι τοῦτο τὸ σημάδι τῆς ψυχῆς ποῦ ἀόρατα χαιρετᾷ μίαν ἄλλην ψυχὴν. Πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι γνωρίζομεθα μέσα σὲ χῶρες ἀγνωστες, καὶ ὅτι ὅλοι ἔχομε μιὰ κοινὴ πατρίδα, ὅπου πορευόμεθα, ὅπου ἐπαναυρί-

σκομεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ ἀπόπου ἐπανερχόμεθα χωρὶς δυσκολία.

Στὴν κοινὴν αὐτὴν πατρίδα ἐκλέγομεν ἐπίσης τὰς ἔρωμένες μας καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀπατώμεθα, καὶ οἱ ἔρωμένες μας δὲν ἀπατῶνται ἐπίσης. Τὸ βασίλειο τῆς ἀγάπης εἶναι πρὸ πάντων τὸ μεγάλο βασίλειο τῶν βεβαιότητων, γιατί εἶναι τὸ βασίλειο ὅπου οἱ ψυχὲς ἔχουν περισσότερες ἐλευθερίες. Ἐδῶ τίποτε ἄλλο ἀλήθεια δὲν ἔχουν νὰ κάμουν παρὰ νὰ ἀναγνωρισθοῦν, νὰ θαυματοῦν βαθιὰ καὶ ν' ἀποτεινούν ἐρωτήσεις, μὲ δακρυσμένα μάτια, ὡσὰν ἀδελφοῦλες πού ξαναβρίσκονται, ἐνῶ οἱ βραχίονες συμπλέκοντα¹ καὶ τὰ χεῖλη τόσο μακρὰν ἀπὸ αὐτὰς διασταυρῶνται... Ἐχουν ἐπὶ τέλους τὸν καιρὸν νὰ χαμογελάσουν ἢ μιὰ τῆς ἄλλης καὶ νὰ ζήσουν μιὰ στιγμή γιὰ τὶς ἑαυτὲς τους, μέσα στὴν ἀνάπαυση τῆς σκληρᾶς καθημερινῆς ζωῆς· καὶ ἴσως ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ χαμόγελου αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνεκφράστων βλεμμάτων σκορπιῆται ἐπάνω στὶς πιδ ἀνούσιες στιγμὲς τῆς ἀγάπης τὸ μυστηριῶδες ἀλάτι, πού διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἀνάμνηση τῆς συναντήσεως δυὸ στομάτων.

Ἄλλὰ ἐδῶ μιῶ μόνο γιὰ τὸν ἔρωτα τὸν μοιραῖον καὶ ἀληθινό. Ὅταν ξαναβρίσκωμε μιὰν ἀπὸ τὶς γυναῖκες, πού ἡ τύχη μᾶς ἐπεφύλαξε, καὶ πού τὴν ἔβγαλε ἀπὸ τὰ βάθη τῶν μεγάλων πνευματικῶν πολιτειῶν, ὅπου ζοῦμε δίχως νὰ τὸ ξέρωμε, γιὰ νὰ τὴ στεῖλῃ στὸ σταυροδρόμι ἀπόπου θὰ περάσωμε κατὰ τὴν ὀρισμένην ὥραν, εἰδοποιούμεθα εὐθὺς ἀπὸ τὸ πρῶτο βλέμμα. Μερικοὶ τότε ἐπιχειροῦν νὰ παραβιάσουν τὴν τύχη. Δυνατὸν σπασμωδικὰ νὰ θέτωμε τὰ χέρια μας ἐπάνω στὰ βλέφαρα γιὰ νὰ μὴ βλέπωμε πλέον ὅ,τι μᾶς ἦτο γραμμένον νὰ ἰδοῦμεν, δυνατὸν παλαιόντας, μὲ ὅλες μας τὶς μικρὲς δυνάμεις, ἐναντίον τῶν αἰωνίων δυνάμεων, νὰ κατορθώσωμε νὰ περάσωμε τὸν δρόμον γιὰ νὰ φθάσωμε σὲ μιὰν ἄλλην ἀπεσταλμένην πού δὲν ἦταν προωρισμένη γιὰ μᾶς. Ἄλλὰ τοῦ κάκου προσπαθοῦμε· δὲν θὰ κατορθώσωμε νὰ «σαλέψωμε τὰ πεθαμένα νερά μέσα στὰ μεγάλα δοχεῖα τοῦ μέλλοντος». Τίποτε δὲν θὰ συμβῆ· ἡ ἀγνή δύ-

ναμη τῶν κορυφῶν δὲν θὰ θελήσῃ ποτὲ νὰ κατεβῆ καὶ τὰ φιλιὰ αὐτά, καὶ οἱ ἀνώφελες αὐτὲς ὥρες δὲν θὰ θελήσουν νὰ προστεθοῦν στὶς ὥρες καὶ στὰ φιλιὰ τὰ πραγματικὰ τῆς ζωῆς μας.

Ἡ μοῖρα κλείνει κάποτε τὰ μάτια, ἀλλὰ καλὰ γνωρίζει πὼς θὰ τῆς ἐπανέλθωμεν τὸ βράδυ, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους αὐτὴ θὰ νικήσῃ. Μπορεῖ νὰ κλείσῃ τὰ μάτια, ἀλλ' ὁ καιρὸς ποῦ τὰ ἔχει κλειστὰ εἶναι καιρὸς χαμένος.

Φαίνεται πὼς ἡ γυναίκα περισσότερο ἀπὸ μᾶς εἶναι ὑποταγμένη στὴ μοῖρα. Τὴν ὑπακούει μὲ πολὺ μεγαλύτερη ἀπλότητα. Ποτὲ δὲν παλαίει μαζί της μὲ τὴν ὀρεξὴ της. Βρίσκεται πλησιέστερα μὲ τὸν θεόν. Καὶ παραδίδεται περισσότερο ἀνεπιφύλακτα στὴν ἀποκλειστικὴν ἐνέργεια τοῦ μυστηρίου. Καὶ γι' αὐτὸ χωρὶς ἄλλο, ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς μας, ὅπου λαβαίνει μέρος, φαίνονται νὰ μᾶς ἐπαναφέρουν σὲ κάτι ποῦ μοιάζει μὲ τὶς πηγὲς τῆς μοίρας. Μαζὶ μὲ τὶς γυναῖκες πρὸ πάντων, ἔχομεν κάποτε περαστικὸν ἓνα «σαφὲς προαῖσθημα» κάποιας ζωῆς, ποῦ δὲν φαίνεται πάντοτε παράλληλῃ τῆς φαινομενικῆς ζωῆς. Μᾶς πλησιάζει στὶς θύρας τοῦ εἶναι μας. Ποιὸς ξέρει ἂν μὴ ἀπὸ τὶς βαθιὲς αὐτὲς στιγμῆς, ποῦ ἐκοιμήθησαν ἐπάνω στὸ στῆθος της οἱ ἡρωες, ἂν δὲν ἔμαθαν τὴν δύναμη καὶ τὴν πίστη στὰ ἄστρα τους, καὶ ποιὸς ξέρει ἂν ὁ ἄνθρωπος, ποῦ δὲν ἀνεπαύθη ἐπάνω στὴν καρδιὰ μιᾶς γυναίκας, δὲν ἔχη ποτὲ τὸ σαφὲς αἶσθημα τοῦ μέλλοντος.

Εἰσερχόμεθα καὶ πάλιν στοὺς ταραγμένους κύκλους τῆς ἀνώτερης συνειδήσεως. Ἄ! πόσον ἀληθινὸν εἶναι ὅτι καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἡ «αὐτοκαλούμενη ψυχολογία εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ εἰδῶλα ποῦ ἐσφραγίσθησαν, μέσα στὸ ἅγιον βῆμα, τὴ θέσῃ τὴν προωρισμένη γὰρ τὰ εἰκονίσματα τῶν ἀληθινῶν θεῶν!» Διότι δὲν πρόκειται πάντοτε περὶ τῆς ἐπιφανείας· οὔτε κἂν πρόκειται περὶ τῶν σοβαρωτέρων δπισθοβούλων σκέψεων. Νομίζετε ἄραγε ὅτι στὸν ἔρωτα δὲν ὑπάρχουν παρὰ μόνον σκέψεις, πράξεις καὶ λόγοι καὶ ὅτι οἱ ψυχῆς δὲν ἐξέρχονται ἀπὸ τὶς φυλακὰς αὐτῆς; τί ἔχω ἀνάγκη νὰ μάθω ἂν ἐκεῖνη ποῦ φιλῶ σήμερα εἶναι ζηλότυπη ἢ

πιστή, γελαστή ἢ λυπημένη, εὐλικρινής ἢ ψεύτρα; Φαντάζεστε ἄραγε ὅτι τὰ ἄθλια αὐτὰ λόγια μποροῦν ν' ἀνέλθουν ἕως στὶς κορυφές ὅπου οἱ ψυχές μας κάθονται καὶ ὅπου ἡ μοῖρα μας ἐπιτελεῖται σιωπηλά; Τί μ' ἐνδιαφέρει ἐὰν μοῦ ὁμιλῇ γιὰ τὴ βροχὴ ἢ γιὰ τὰ στολίδια, γιὰ τὰ φτερά ἢ γιὰ τὶς βελόνες, τί μ' ἐνδιαφέρει ἐὰν φαίνεται πὸς δὲν μ' ἐννοεῖ; Νομίζετε λοιπὸν ὅτι λαχταρῶ μίαν ὑπέροχη λέξη, ὅταν αισθάνωμαι ὅτι μία ψυχὴ μὲ κυττάζει μέσα στὴν ψυχὴν καὶ ὅταν γνωρίζω πὸς καὶ αἱ θαυμαστότερες σκέψεις δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ὑψώσουν τὴν κεφαλὴ μπροστὰ στὰ μυστήρια; Εἶμαι πάντοτε στὰ χεῖλη τοῦ ὠκεανοῦ· καὶ ἂν εἶμουν Πλάτων, Πασκάλ, ἢ Μιχαὴλ Ἄγγελος, καὶ ἡ ἔρωμένη μου μοῦ ὁμιλοῦσε γιὰ τὰ σκουλαρίκια της, ὅ,τι θὰ ἔλεγα, καὶ ὅ,τι θὰ μοῦ ἔλεγε, θὰ ἐπέπλεε ὁμοιόμορφον ἐπάνω στὰ βάθη τῆς ἐσωτερικῆς θάλασσας, ποῦ ὁ καθένας μας ἀντικρῖζει στὸν ἄλλον. Καὶ ἡ ὑψηλότερη σκέψη μου δὲν θὰ βαρύνῃ περισσότερο στὴν πλάστιγγα τῆς ζωῆς τῆς ἀγάπης ἀπὸ τὰ τρία μικρὰ λογάκια ποῦ τὸ παιδί ποῦ μ' ἀγαποῦσε, θὰ μοῦ ἔλεγε γιὰ τ' ἀσημένια του δαχτυλίδια, ἢ γιὰ τὸ μαργαριταρένιο καὶ γιαλένιο του περιδέριο. . .

Ἐμεῖς εἴμεθα ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἐννοοῦμεν, γιὰτὶ βρισκόμεθα πάντοτε σιτοὺς πρόποδες τοῦ νοῦ μας. Ἄρκει νὰ ὑψωθοῦμεν ἕως τὰ πρῶτα χιόνια τοῦ βουνοῦ, καὶ ὅλες οἱ ἀνισότητες ἰσοπεδώνονται κάτω ἀπὸ τὸ ἐξαγνιστικὸ χέρι τοῦ ἀνοιγομένου ὀρίζοντος. Ποία διαφορὰ ὑπάρχει τότε μεταξὺ ἐνός λόγου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τῆς φράσεως τοῦ παιδιοῦ, ποῦ λέγει πὸς κάνει κρῦο; Ἄς εἴμεθα ταπεινοὶ καὶ ἄς μάθωμε νὰ κάνωμε διάκριση μεταξὺ τοῦ τυχαίου καὶ τῆς οὐσίας. Δὲν πρέπει μερικὰ «ἐπιπλέοντα ξυλαράκια» ἢ μᾶς κάνουν νὰ λησμονήσωμεν τὰ θαυμάσια τῆς ἀβύσσου. Οἱ ὠραιότερες σκέψεις καὶ οἱ ταπεινότερες ἰδέες δὲν ἀλλοιώνουν τὸ αἰώνιον πρόσωπον τῆς ψυχῆς μας, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὰ Ἴμαλάια, καὶ οἱ χαράδρες, δὲν ἀλλοιώνουν ἀνάμεσα στὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς μας. Ἐνα βλέμμα, ἓνα φίλημα, καὶ ἡ βεβαιότης μιᾶς ἀόρατης καὶ δυνα-

τῆς παρουσίας, τίποτε ἄλλο. Καὶ ξέρω ἤδη ὅτι εὐρίσκομαι στὸ πλευρὸ μιᾶς ἴσης μου.

Ἄλλὰ ἡ ἴση εἶναι ἀληθινὰ θαυμαστὴ καὶ παράδοξη, καὶ ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποῦ ἀγαπᾷ καὶ ἡ τελευταία τῶν γυναικῶν, κατέχει κάτι ποῦ ἐμεῖς ποτὲ δὲν ἔχομεν, διότι στὴ σκέψη τῆς ἡ ἀγάπη εἶναι πάντοτε αἰωνία. Συμβαίνει ἄραγε τοῦτο διότι ἔχουν ὅλες, μαζί μὲ τὶς πρωτόγονες δυνάμεις, σχέσεις ποῦ σ' ἐμᾶς εἶναι ἀπηγορευμένες ; Οἱ καλύτεροι ἀπὸ ἐμᾶς βρίσκονται σχεδὸν πάντοτε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῶν τοῦ δευτέρου περιτειχίσματος· καὶ ὅταν μία ἐπίσημη στιγμῆ τῆς ζωῆς ἔχῃ ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα κόσμημα τοῦ θησαυροῦ τούτου, δὲν ἐνθυμούμεθα πιά τὰ μονοπάτια ποῦ φέρουν σ' αὐτοὺς καὶ προσφέρομεν τοῦ κάκου ψεύτικα στολίδια τοῦ νοῦ μας· στὴν ἐπιτακτικὴν αὐτὴν περίστασιν ποτέ τῆς δὲν ἀπατάται. Ἄλλὰ ἡ γυναίκα δὲν λησμονεῖ καθόλου τὸν δρόμον τοῦ κέντρου τῆς, καὶ εἴτε μέσα στὴν εὐμάθεια τὴν συναντήσω, εἴτε μέσα στὴν ἀθλιότητα, εἴτε στὴν ἀμάθεια εἴτε στὴν ἐπιστήμη, στὴν κατασχύνην ἢ στὴ δόξα, πάντοτε, ἐὰν μιὰ λέξη μόνον τῆς πῶ, ποῦ ἀληθινὰ νὰ βγαίνη ἀπὸ τὰ παρθενικά βάθη τῆς ψυχῆς μου, θὰ μπορέσῃ νὰ βρῇ τὰ μυστηριώδη μονοπάτια, ποῦ ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ βλέπῃ καὶ χωρὶς κανένα δισταγμὸ θὰ μοῦ προσφέρῃ μὲ ἀπλότητα, ἀπὸ τὶς ἀνεξάντλητες μέσα τῆς στέρνες τῆς ἀγάπης, ἓνα λόγο, ἓνα βλέμμα ἢ μιὰ χειρονομία, ἕξις μὲ τὴν ἰδικὴν μου ἀγνί. Νομίζει κανεὶς πὼς ἡ ψυχὴ τῆς εἶναι πάντοτε στὴν διάθεση τοῦ χειριοῦ τῆς· εἶναι ἕτοιμη μέρα καὶ νύκτα ν' ἀπαντᾷ σὶς μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις μιᾶς ἄλλης ψυχῆς καὶ τὰ λῦτρα τῆς παραμικρότερης δὲν διακρίνονται ἀπὸ τὰ λῦτρα τῶν βασιλισσῶν.

Ἄς πλησιάσωμε μὲ σεβασμὸ τὶς ταπεινότερες καὶ τὶς πλέον ὑπερήφανες, ἐκεῖνες ποῦ ζοῦν ἀφηρημένες καὶ ἐκεῖνες ποῦ ὀνειρεύονται, ἐκεῖνες ἀκόμα ποῦ γελοῦν καὶ ἐκεῖνες ποῦ κλαῖνε· γιατί γνωρίζουν πράγματα ποῦ ἐμεῖς ἀγνοοῦμε καὶ κρατοῦν ἓνα λῦτρο ποῦ ἐμεῖς ἐχάσαμε. Κατοικοῦν εἰς τοὺς πρόποδας ἀκριβῶς τοῦ Ἐναπόφρευκτου καὶ γνωρίζουν καλύτερα ἀπὸ μᾶς τοὺς δρόμους

πού φέρουν ἐκεῖ ἐπάνω. Καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν καταπληκτικὲς βεβαιότητες καὶ θαυμάσιες σοβαρότητες καὶ εὐκολὰ διακρίνει κανεὶς καὶ στὶς μικρότερες πράξεις των πὼς αἰσθάνονται ὅτι ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὰ σίγουρα καὶ δυνατὰ χέρια τῶν θεῶν. Πρὸ ὀλίγου ἔλεγα ὅτι μᾶς ἐπλησίαζαν στὶς πόρτες τοῦ εἶναι μας καὶ ἀληθινὰ νομίζει κανεὶς πὼς ὅλες μας οἱ σχέσεις μὲ αὐτὲς γίνονται ἀπὸ τὸ μεσάνοιγμα τῆς ἀρχέγονης αὐτῆς πόρτας καὶ μέσα ἀπὸ ἀκατανόητα ψιθυρίσματα, πού χωρὶς ἄλλο θὰ συνοδεύουν τὴ γέννηση τῶν πραγμάτων, ὅταν χαμηλόφωνα μόνον ὠμιλοῦσαν ἀκόμη, ἀπὸ τὸν φόβο μήπως ἀκούσουν μιὰν ἀπαγόρευση ἢ μιὰν ἀπροσδόκητη διαταγή.

Δὲν θὰ δρασκελίση τὸ κατώφλι τῆς πόρτας αὐτῆς καὶ μᾶς περιμένει ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν μέρος, ὅπου ἀναβρῦζουν οἱ πηγές. Καὶ ὅταν ἐμεῖς κτυποῦμεν ἀπέξω καὶ ἡ γυναῖκα μᾶς ἀνοίγη, τὸ χέρι της δὲν ἀφίνει ποτὲ τὸ κλειδί ἢ τὸ θυρόφυλλο. Κυττάζει μιὰ στιγμή τὸν ἀπεσταλμένο πού πλησιάζει καὶ στὴν ὀλιγόχρονη αὐτὴ στιγμή, ἔμαθεν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ μάθῃ καὶ τὰ μελλούμενα χρόνια φρικιαστικὰ ἀνεταράχθησαν ἕως τὰ βάρη τῶν καιρῶν. Ποιὸς θὰ μᾶς πῆ τί περιέχει τὸ πρῶτο βλέμμα τῆς ἀγάπης, «ἡ μαγικὴ αὐτὴ ράβδος πού τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σπασμένη ἀκτίνα φωτός», ἀκτίνα πού ἐβγῆκεν ἀπὸ τὴν αἰώνιον ἐστία τοῦ εἶναι μας καὶ μεταμόρφωσε δυὸ ψυχὰς ἀνανεώνουσά τε κατὰ εἴκοσιν αἰῶνες; Ἡ πόρτα ἀνοίγεται πάλιν ἢ ξανακλείεται μὴν καταβάλετε πλέον καμμιὰ προσπάθεια ἢ ἀπόφασιν ἐβγῆκε. Ἡ γυναῖκα σᾶς γνωρίζει πιά. Καθόλου δὲν θὰ λάβῃ πιά ὑπ' ὄψιν τίς πράξεις σας, τὰ λόγια σας, τίς σκέψεις σας, καὶ ἂν τίς ἐπιβλέπη, ἀκόμη, θὰ τίς ἐπιβλέπη χαμογελώντας· καὶ θ' ἀπορρίψῃ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ ὅ,τι δὲν ἔρχεται νὰ ἐνισχύσῃ τίς βεβαιότητες τοῦ πρώτου βλέμματός. Καὶ ἂν νομίζετε πὼς τὴν ἀποπλανᾶτε, μάθετε πὼς αὐτὴ εἶναι πού ἔχει δίκιο καὶ σεῖς πλανᾶσθε, γιατί περισσότερο πραγματικῶς εἴσθε ἐκεῖνο πού αὐτὴ νομίζει, παρὰ ἐκεῖνο πού εἰσεῖς θαρρεῖτε καὶ ὅταν ἀκόμη ἀκατάπαντα ἀπατάται ἐπὶ τῆς σημασίας ἑνὸς χαμόγελου, μᾶς χειρονομίας ἢ ἑνὸς δακρύου...

Κρυμμένοι θησαυροί, πού ούτε καν ὄνομα ἔχουν! Θὰ ἤθελα ὅσοι ἐδοκίμασαν πὼς εἶναι κακὲς νὰ μᾶς τὸ ξαναποῦν καὶ νὰ μᾶς φέρουν τὰ ἐπιχειρήματά, τους καὶ ἐὰν τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἶναι ἀληθινά, θὰ ξαφνιασθοῦμε καὶ θὰ βυθισθοῦμε πολὺ πιὸ μέσα στὸ μυστήριο. Εἶναι ἀλήθεια οἱ πεπλοφόρες ἀδελφές ὅλων τῶν ἀόρατων μεγάλων πραγμάτων. Εἶναι ἀλήθεια οἱ στενότερες συγγενεῖς τοῦ ἀπείρου πού μᾶς περιζώνει καὶ μόνες αὐτὲς μποροῦν ἀκόμη νὰ τοῦ χαμογελοῦν μὲ τὴ χαριτωμένη οἰκειότητα τοῦ παιδιοῦ, πού δὲν φοβᾶται τὸν πατέρα του. Διατηροῦν ἐδῶ στὸν κόσμον κάτω, ὡσὰν θεϊκὸ καὶ ἀνώφελο στολίδι, τὸ καθαρὸν ἄλλας τῆς ψυχῆς σας, καὶ ἐὰν ἔφευγαν, τὸ πνεῦμα μόνον θὰ ἐβασίλευεν ἐπάνω σὲ μιὰν ἔρημο. Ἔχουν ἀκόμα τὶς θεϊκὲς συγκινήσεις τῶν πρώτων ἡμερῶν καὶ οἱ ρίζες των βυθίζονται περισσότερο κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὶς δικὲς μας ρίζες σὲ ὅ,τι ποτὲ δὲν περιορίσθη μὲ σύνορα.

Λυποῦμαι ἀληθινὰ ὅσους ἔχουν παράπονο μαζί τους, γιατί δὲν ξέρουν σὲ τί ὕψη βρίσκονται τ' ἀληθινὰ φυλήματα. Καὶ ὅμως, πόσον ἀσήμαντα πραγματάκια φαίνονται ὅταν οἱ ἄνθρωποι τὶς κυττάζουν περαστικά! Τὶς βλέπουν νὰ σαλεύουν μέσα σὶς μικροῦλικες κατοικίες τους: τούτη ἐδῶ γέρνει λίγο τὸ κεφάλι· ἐκεῖ πέρα μιὰ ἄλλη κλαίει· μιὰ ἄλλη τραγουδεῖ καὶ ἡ τελευταία κεντῆ· καὶ κανεὶς ἀπολύτως δὲν ἐννοεῖ τί κάνουν!... Τὶς ἐπισκέπτονται, ὅπως ἐπισκέπτεται κανεὶς τὰ πράγματα πού χαμογελοῦν· δὲν τὶς πλησιάζουν παρὰ μ' ἐνεδρεῦσαν διάνοια καὶ ἡ ψυχὴ μόνον κατὰ σπανιώτατη σύμπτωση μπορεῖ νὰ εἰσέλθῃ.

Ἐρωτοῦν μὲ δυσπιστία· αὐτὲς δὲν τοὺς λέγουν τίποτε, γιατί γνωρίζουν ἤδη· καὶ ἰδοὺ τους τώρα φεύγουν ὑψώνοντας τοὺς ὤμους, μὲ τὴν βεβαιότητα πὼς εἶναι ἀνίκανες νὰ ἐννοήσουν. . .

«Ἀλλὰ τί ἀνάγκη ἔχουν νὰ ἐννοήσουν, μᾶς ἀποκρίνεται ὁ ποιητὴς πού πάντοτε ἔχει δίκιο, τί ἀνάγκη ἔχουν νὰ ἐννοήσουν οἱ μακάριες αὐτὲς ψυχὲς πού ἐδιάλεξαν τὴν ἀγαθὴ μερίδα καὶ πού ὅμοιες μὲ τὴν ἀγνή φλόγα τῆς ἀγάπης ἐπάνω στὸν κόσμον τοῦτον τὸν γήινο, λάμπουν μόνον στὸ αἴτωμα τῶν ναῶν, ἢ στὴν

κορυφήν τῶν περιπλανωμένων καραβιῶν, ὡς σημεῖο τοῦ οὐρα-
νίου πυρός πὸν καταναγάζει ὅλα τὰ πράγματα ;

Πολλὲς φορὲς τὰ παιδιὰ αὐτὰ πὸν ἀγαποῦν, ἀνακαλύπτουν
στὶς ἱερὲς στιγμῆς, θαυμάσια μυστικὰ τῆς πλάσεως καὶ τὰ ξεσκε-
πάζουν μὲ ἀσυνείδητη ἀφέλεια. Ὁ σοφὸς παρακολουθεῖ τὰ ἴχνη
τους γιὰ νὰ μαζεύη ὅλα τὰ πολύτιμα πετράδια πὸν ἀπὸ τὴν
ἀθωότητα καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰ τους κατεσκόρπισαν στοὺς δρόμους.
Ὁ ποιητὴς πὸν αἰσθάνεται ὅ,τι αὐτὲς αἰσθάνονται ὑμνολογεῖ τὴν
ἀγάπη τους καὶ ζητᾷ μὲ τὰ τραγούδια του νὰ μεταφτυέσῃ τὴν
ἀγάπη αὐτῆ, πὸν σπóρος εἶναι τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, σὲ ἄλλους
καιροὺς καὶ σ' ἄλλες χῶρες».

Διότι ὅσα εἶπε γιὰ τοὺς μυστικοπαθεῖς ἐφαρμόζονται προ-
πάντων στὶς γυναῖκες, πὸν ἕως τώρα μᾶς διεφύλαξαν τὴν μυστι-
κοπάθεια ἐπὶ τῆς γῆς μας τούτης.

VI

RUYSBROECK Ο ΘΑΥΜΑΣΤΟΣ

Πάρα πολλά βιβλία είναι κανονικώτερα ὡραῖα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ruysbroeck τοῦ Θαυμαστοῦ. Πάρα πολλοὶ μυστικιστὲς ἔχουν περισσότερη ἐπίδραση καὶ ἐπικαιρότητα : π. γ. ὁ Σβεντεμπόργκ καὶ ὁ Νοβαλῖς. Πιθανώτατα τὰ συγγράμματά του νὰ μὴν ἀνταποκρίνονται εἰμὴ σπανίως στὶς σημερινὰς ἀνάγκας. Ἐξ ἄλλου λίγους γνωρίζω συγγραφεῖς περισσότερον ἀδέξιους ἀπὸ αὐτὸν παραστρατίζει κάποτε σὲ ἀλλόκοτες παιδικότητες καὶ τὰ εἰκοσι πρῶτα κεφάλαια τοῦ «*Στολίματος τῶν πνευματικῶν Γάμων*», ἂν καὶ εἶναι ἴσως ἀπαραίτητη προετοιμασία, ὅμως δὲν περιέχουν παρὰ ἀνούσιες καὶ εὐλαβεῖς κοινοτοπίες. Ἐξωτερικῶς καμμίαν τάξην δὲν ἀκολουθεῖ, καμμία σχολαστικὴ λογικὴ. Ἐπαναλαμβάνει συχνὰ τὰ ἴδια πράγματα καὶ κάποτε φαίνεται ἀντιφάσκων. Σμίγει τὴν ἀμάθεια ἑνὸς παιδιοῦ μὲ τὴν μάθησιν κάποιου πού θὰ γύρισεν ἀπὸ τὸν Ἄδην. Ἔχει τετανώδη σύνταξιν, πού πολλές φορές μ' ἔκαμε νὰ ἰδρώσω. Εὐρίσκει μίαν παρομοίωσιν κ' ἔπειτα τὴν λησμονεῖ. Μεταχειρίζεται μάλιστα κάμποσες ἀπραγματοποίητες παρομοιώσεις· καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο, παθολογικὸ σὲ ἔργον καλῆς πίστεως, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ παρὰ μὲ τὴν ἀδεξιότητά του ἢ μὲ τὴν ὑπερβολικὴν του βιάσιν. Ἄγνοεῖ τὰ περισσότερα τεχνάσματα τοῦ λόγου καὶ μόνον γιὰ τ' ἀνέκφραστα μπορεῖ νὰ μιλήσῃ. Ἄγνοεῖ σχεδὸν ὅλες τὶς συνήθειες, τὶς εὐτροφίαις καὶ ἐπιδεξιότητες τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ εἶναι ἀναγκασμένος γιὰ τὰ ὑπεράνω τῆς σκέψεως μόνον νὰ σκέπτεται. Ὅταν μᾶς μιλήῃ γιὰ τὸν μικρὸν τοῦ καλογηρικὸν κῆπο, δυσκολεύεται νὰ μᾶς πῇ ἀρκούντως τὸ τί συμβαίνει·

γράφει τότε ὡσάν παιδί. Ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς μάθῃ τί συμβαίνει ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ γράφει τότε σελίδες πού ὁ Πλάτων θὰ ἦτο ἀνίκανος νὰ γράψῃ. Πανταχόθεν ὑπάρχει τερατώδης δυσαναλογία μεταξὺ τῆς μαθήσεώς του καὶ τῆς ἀμαθείας του, μεταξὺ τῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ἐπιθυμίας. Δὲν πρέπει νὰ περιμένετε ἀπὸ αὐτὸν ἔργο φιλολογικόν: θ' ἀντικρύσετε μόνον τὸ σπασμωδικὸ πέταγμα μεθυσμένου ἀετοῦ, τυφλοῦ καὶ καταϊματωμένου ἐπάνω ἀπὸ χιονισμένες κορυφές. Θὰ προσθέσω μιὰ τελευταία λέξι ἐν εἶδει ἀδελφικῆς προειδοποιήσεως. Ἔτυχε νὰ διαβάσω ἔργα πού θεωροῦνται ὡς τρομερὰ ἀκατανόητα: π. χ. Τοὺς «*Μαθητὲς εἰς Σαῖς*» καὶ τ' «*Ἀποσπάσματα*» τοῦ Νοβαλὶς· τὴ «*Φιλολογικὴ Βιογραφία*» καὶ τὸν «*Φίλον*» τοῦ Σαμουήλ Τέϊλορ Κολέριτζ· τὸν «*Τιμαῖον*» τοῦ Πλάτωνος· τὰς «*Ἐννεάδας*» τοῦ Πλωτίνου· τὰ «*Θεῖα ὀνόματα*» τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου· τὴν «*Αυγογὰ*» τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ μυστικιστοῦ Jacob Boehme, μὲ τὸν ὅποιον ὁ συγγραφεὺς μας πολὺ ὁμοιάζει. Δὲν τολμῶ νὰ πῶ πὼς τὰ ἔργα τοῦ Ruysbroeck εἶναι περισσότερον ἀκατανόητα, ἀλλὰ δυσκολώτερα τοὺς συγχωρεῖ κανεὶς τὸ ἀκατανόητόν των, διότι πρόκειται ἐδῶ περὶ συγγραφέως ἀγνώστου, πού εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν τοῦ ἔχομεν ἐμπιστοσύνη. Ἐθεώρησα ἀπαραίτητον εὐλικρινῶς νὰ προειδοποιήσω τοὺς φιλοπόνους ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ χωρὶς ἀρχιτεκτονικὴ ναοῦ τούτου· διότι ἡ μετάφρασις αὐτὴ ἔγινε μόνον γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ μερικὸς πλατωνικούς. Νομίζω πὼς ὅλοι ὅσοι δὲν ἔζησαν μὲ μεγάλην οἰκειότητα μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νεοπλατωνικούς τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν θὰ προχωρήσουν πολὺ στὴν ἀνάγνωσις τούτου τοῦ βιβλίου. Θὰ τοὺς φανῇ πὼς μπαίνουν στὸ κενόν· θὰ δοκιμᾶζουν τὸ συναίσθημα μονότονου κατακυλίσματος μέσα σὲ ἀπύθμενον ἄβυσσον, ἀνάμεσα σὲ μαύρους καὶ γλιστεροὺς βράχους. Στὸ βιβλίον αὐτὸ μῆτε ἀέρας, μῆτε φῶς συνειθισμένον ὑπάρχει καὶ καταντᾷ ἀνυπόφορη πνευματικὴ διαμονὴ σὲ ὄσους δὲν ἔχουν προπαρασκευασθῆ. Δὲν πρέπει νὰ μπῆ κανεὶς μέσα ἀπὸ φιλολογικὴ περιέργεια· δὲν θὰ συναντήσῃ κομψοτεχνήματα καὶ οἱ βοτανολόγοι τῶν εἰκόνων δὲν

θά βροῦν ἄνθη περισσότερα ἀπ' ὅσα φυτρῶνουν στοὺς παγετῶνες τοῦ πόλου. Τοὺς ἀναγγέλλω ὅτι πρόκειται περὶ ἀπέραντης ἐρήμου, ὅπου θά πεθάνουν τῆς δίψας. Πολὺν ὀλίγες φράσεις θά βροῦν πὺν νὰ τίς πάρουν στὰ χέρια τους καὶ νὰ τίς θαυμάσουν φιλολογικῶς· θά βροῦν πίδακες φωτιᾶ καὶ ὄγκους πάγων. Μὴ ζητᾶτε ρόδα στὴν Ἰσλανδία. Δυνατὸ πάλιν κάποιον μπουμποῦκι νὰ περιμένη ἀναμέσον δύο χιονοστιβάδων καὶ πράγματι θά συναντήσετε ἐκρήξεις ἀλλόκοτες, ἄγνωστες ἐκφράσεις, ἀνήκουστες παρομοιώσεις, ἀλλ' αὐτὲς δὲν θά σᾶς ἱκανοποιήσουν γιὰ τὸν χρόνον πὺν ἐχάσατε ἐρχόμενοι νὰ τίς μαζέψετε ἀπὸ τόσον μακρᾶν. Πρέπει γιὰ νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς ἐδῶ νὰ βρίσκεται σὲ φιλοσοφικὴ κατάσταση τόσον διαφορετικὴν ἀπὸ τὴ συνειθισμένη, ὅσον διαφορετικὸς εἶναι ὁ ὕπνος ἀπὸ τὸ ξύπνημα· καὶ ὁ Πορφύριος στὸ ἔργον του «*Ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητὰ*» φαίνεται ὅτι ἔγραψε τὸν καταλληλότερον πρόλογον γιὰ τὸ ἔργον αὐτὸ: «Μὲ τὴ διάνοια λέμε πολλὰ πράγματα περὶ τῆς ἀρχῆς, πὺν εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ διάνοια. Ἄλλὰ τὸ διαισθανόμεθα τοῦτο πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὴν ἔλθειν τῆς σκέψεως παρὰ ἀπὸ τὴ σκέψη. Συμβαίνει στὴν ἰδέαν αὐτὴ ὅ,τι καὶ γιὰ τὸν ὕπνον· μιλοῦμε γ' αὐτὸν μέχρις ἐνὸς σημείου ὅταν εἴμεθα ξυπνητοί, ἀλλὰ δὲν τὸν γνωρίζομεν βαθιὰ καὶ δὲν τὸν ἀντιλαμβανόμεθα παρὰ μόνον ὅταν κοιμηθοῦμε. Τῷ ὄντι, τὸ ὅμοιον μόνον διὰ τοῦ ὁμοίου γνωρίζεται καὶ ὅρος κάθε γνώσεως εἶναι τὸ ὑποκείμενον ν' ἀφομοιωθῆ μὲ τὸ ἀντικείμενον».

Τὸ ξαναλέω, εἶναι πολὺν δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὴ θεωρίαν αὐτὴ χωρὶς προπόνησιν· καὶ νομίζω πὺς μὲ ὅλες τίς προπαρασκευαστικὰς μας μελέτας, μέγα μέρος τοῦ μυστικισμοῦ τούτου θά μᾶς φανῆ καθαρῶς θεωρητικὸν καὶ τὰ περισσότερα πειράματα ὑπερφυσικῆς ψυχολογίας θά τ' ἀντιλαμβανόμεθα μόνον ὡς θεατῆς. Ἡ φιλοσοφικὴ φαντασία εἶναι ἰδιότης πὺν βραδύτατα μορφώνεται. Βρισκόμεθα ἐδῶ αἴφνης στ' ἀκρότατα ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ πολὺν πύδον πέρα ἀπὸ τὸν πολιτικὸν κύκλον τοῦ πνεύματος. Κάνει ἐξαιρετικὰ ἐδῶ κρῦον· καὶ εἶναι βαθὺν σκοτιάδι,

καὶ ὅμως τίποτε ἄλλο δὲν βλέπετε παρὰ φλόγες καὶ φῶς. Ἐνῶς δι' ἐκείνους ποὺ ἔρχονται χωρὶς νὰ γυμνάσουν τὴν ψυχὴ τους στίς νέες αὐτὲς ἀντιλήψεις, τὸ φῶς οὐτὸ καὶ οἱ φλόγες φαίνονται σκοτεινὲς καὶ ψυχρὲς ὡς ἐὰν ἦσαν ζωγραφισμένες. Πρόκειται ἐδῶ περὶ τῆς ἀκριβεστεράς τῶν ἐπιστημῶν, πρόκειται νὰ παρακάμψωμεν τ' ἀποτομώτερα καὶ τὰ πλέον ἀκατοίκητα ἀκρωτήρια τοῦ θεϊκοῦ «Γνωθὶ σαυτὸν», καὶ ὁ μεσονύκτιος ἥλιος μεσουρανεῖ ἐπάνω στὴν τρικυμισμένη θάλασσα, ὅπου ἡ ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου σμίγει μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι σπουδαῖο νὰ τὸ θυμᾶται κανεὶς πάντοτε· πρόκειται περὶ βαθυτάτης ἐπιστήμης, ὄχι περὶ ὄνειρου. Τὰ ὄνειρα δὲν εἶναι ὁμόφωνα· δὲν ἔχουν ρίζες, ἐνῶ τὸ πυρακτωμένον ἄνθος τῆς θείας μεταφυσικῆς, ὀλιγοήμενον ἐδῶ, ἔχει τίς μυστηριώδεις ρίζες τοῦ στήν Περσία καὶ στίς Ἰνδίες, στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅμως διατελεῖ σὲ ἀσυνειδησία ὅπως τὸ ἄνθος καὶ ἀγνοεῖ τίς ρίζες του. Δυστυχῶς μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐξομοιωθῶμεν μὲ τὴν ψυχὴν ποὺ ἀκόπως συνέλαβεν αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη· δὲν μπορούμεν νὰ τὴν ἴδωμεν *ἔσωθεν* καὶ νὰ τὴν ἀναπαραστήσωμεν κ' ἐμεῖς. Μᾶς λείπει ὅτι ὁ Ἐμερσον θὰ ὠνόμαζε τὸ ἴδιον «κεντρικὸν αὐθόρμητον». Δὲν μπορούμεν πλέον νὰ μεταμορφώσωμεν τίς ἰδέες αὐτὲς στὴν ἴδια μας οὐσία· τὸ πολὺ πολὺ μπορούμεν ν' ἀντιληφθῶμεν ἀπέξω τὰ θαυμαστότατα πειράματα ποὺ προσιτὰ εἶναι μόνον εἰς ἐλαχίστας ψυχὰς κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς πλανητικοῦ συστήματος. «Δὲν ἐπιτρέπεται, λέει ὁ Πλωτῖνος, νὰ ἐρευνησῆ κανεὶς πόθεν προέρχεται ἡ διαισθητικὴ αὐτὴ ἐπιστήμη, ὡς ἐὰν ἦτο καὶ αὐτὴ κάτι ἐξαρτώμενον ἀπὸ τόπον καὶ ἀπὸ κίνηση· διότι ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲν πλησιάζει ἐδῶ καὶ δὲν φεύγει ἀπὸ ἐκεῖ διὰ νὰ φθάσῃ ἄλλου· ἀλλὰ ἀποκαλύπτεται ἢ δὲν ἀποκαλύπτεται. Οὕτως ὥστε δὲν πρέπει νὰ τὴν παρακολουθῆ κανεὶς μὲ τὴν πρόθεσιν ν' ἀνακαλύψῃ τὲς μυστικὰς πηγὰς τῆς, ἀλλὰ πρέπει σιωπηλὰ νὰ περιμένωμεν ἕως ὅτου λάμψῃ αἴφνης ἀποπάνω μας, καὶ νὰ μᾶς προπαρασκευάσῃ εἰς τὸ ἱερὸν θέαμα, ὅπως τὸ μάτι περιμένει ὑπομονητικὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου».

Καὶ ἀλλαχοῦ προσθέτει : «Μήτε μὲ τὴν φαντασίαν, μήτε μὲ τὴ λογικὴν, τὴν ὑποχρεωμένην ἀπὸ ἀλλοῦ νὰ ἐξάγῃ τὰς ἀρχὰς τῆς, ἀναπαριστάνομεν τὰ νοητὰ (δηλαδὴ ὅ,τι εὐρίσκεται ἐκεῖ ὑψηλά), ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη ποὺ ἔχομεν νὰ τὰ ἐπισκοποῦμεν καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνωμεν λόγον δι' αὐτὰ ἐδῶ κάτω. Τὰ βλέπομεν λοιπὸν ἐξυπνώντας μέσα μας, ἐδῶ κάτω, τὴν ἴδια δύναμη ποὺ πρέπει νὰ ἐξυπνήσωμεν μέσα μας ὅταν εὐρισκώμεθα εἰς τὸν νοητὸν κόσμον. Ὁμοιάζομεν μὲ ἄνθρωπον ποὺ ἀναρριχᾶται εἰς τὴν κορυφὴν ἐνὸς βράχου καὶ βλέπει μὲ τὰ μάτια του τὰ ἀντικείμενα ποὺ εἶναι ἀόρατα δι' ὄσους δὲν ἔχουν ἀνεβῆ μαζί του».

Ἄλλ' ἂν καὶ ὅλα τὰ ὄντα, ἀπὸ τὴν πέτρα καὶ τὸ φυτὸν ἕως τὸν ἄνθρωπον, εἶναι ἐπισκοπήσεις, εἶναι ὅμως ἀσυνείδητοι ἐπισκοπήσεις καὶ μᾶς εἶναι πολὺ δύσκολον ν' ἀνεύρωμεν μέσα μας κάποια ἀνάμνηση τῆς προγενεστέρας ἐνεργητικότητος τῆς νεκρᾶς δυνάμεως. Ὁμοιάζομεν ἐδῶ μὲ τὸ μάτι τῆς νεοπλατωνικῆς εἰκόνας : «Ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ φῶς διὰ νὰ ἴδῃ τὸ σκοτάδι καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὸ δὲν βλέπει· διότι δὲν μπορεῖ νὰ ἴδῃ τὸ σκοτάδι μὲ τὸ φῶς, καὶ ὅμως χωρὶς αὐτὸ δὲν βλέπει· οὕτως ὥστε μὴ βλέποντας, βλέπει τὸ σκοτάδι, ἐφόσον φυσικὰ εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸ ἴδῃ».

Γνωρίζω πῶς οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι θὰ ἐπικρίνουν τὸ βιβλίον αὐτό. Θὰ τὸ θεωρήσουν ἔργον κάποιου φαντασιοκόπου καλογήρου, κάποιου ἐξαγριωμένου ἐρημίτου καὶ ἀσκητοῦ ποὺ τὸν μεθᾶ ἢ νηστεία καὶ τὸν κατατρώγει ὁ πυρετός. Θὰ τὸ θεωρήσουν παραληρητικὸν καὶ σκοτεινὸν ὄνειρον ποὺ τὸ διαπερνοῦν μεγάλες ἀστραπὲς καὶ τίποτε περισσότερο. Τέτοια ἰδέα συνήθως σχηματίζουν διὰ τοὺς μυστικοπαθεῖς καὶ λησμονοῦν πῶς μόνον αὐτοὶ εἶναι κύριοι τῆς βεβαιότητος. Περιπλέον ἐὰν ἀληθεύῃ πῶς ὁ καθένας εἶναι Σαίξπηρος εἰς τὰ ὄνειρά του, τότε πρέπει νὰ σκεφθῶμεν μήπως καὶ καθένας εἰς τὴν ζωὴν του δὲν εἶναι ἓνας μυστικοπαθὴς ἀδιατύπτως, χίλιες φορὲς μεταφυσικώτερος ἀπ' ὄσους ἐπεριτευχίσθησαν μὲ τὰς λέξεις. Ποία εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ

ἀνθρώπου πού τὸ τελικόν του ἐλατήριον δὲν εἶναι μυστικοπαθές ; Καὶ τὸ μάτι π. χ. τοῦ ἔραστοῦ ἢ τῆς μητέρας δὲν εἶναι χίλιες φορές πλέον δυσνόητον, ἀδιαπέραστον καὶ μυστικοπαθέστερον ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ ταπεινὸν καὶ ἐξηγήσιμον ἐπὶ τέλους, ὅπως καὶ ὅλα τὰ βιβλία πού δὲν εἶναι ποτὲ παρὰ μυστήρια νεκρὰ πού ὁ ὀρῶντων αὐτῶν δὲν ἀνανεώνεται ποτέ ;

Ἐάν δὲν ἐννοοῦμεν τοῦτο, αἰτία εἶναι διότι ἴσως δὲν ἐννοοῦμεν πλέον τίποτε. Ἄλλὰ ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν συγγραφέα μας. Θ' ἀναγνωρίσουν μερικοὶ εὐκόλα πὼς μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι τρελαμένος ἀπὸ τὴν πείναν, ἀπὸ τὴν μοναξιά καὶ ἀπὸ τὸν πυρετόν, ὁ μοναχὸς αὐτὸς εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του, τοῦναντίον, ἕνα ἀπὸ τὰ σοφώτερα, ἀκριβέστερα, καὶ λεπτότερα φιλοσοφικά ὄργανα. Ἐξοῦσε, μᾶς λέγουν, εἰς μίαν καλύβην εἰς Groenendael, μέσα εἰς τὸ δάσος Soignes. Ἐξοῦσε κατὰ τὰς ἀρχὰς ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἀγριωτέρους αἰῶνας τοῦ μεσαιῶνος : κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ἄγνοοῦσε τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἴσως καὶ τὰ λατινικά. Ἦτο μόνος καὶ πτωχός. Καὶ ὅμως εἰς τὰ βάθη τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ βραμβασονικοῦ δάσους ἢ ἀπλῆ καὶ ἀμαθὴς ψυχὴ του δέχεται, χωρὶς νὰ τὸ ξέρη, τὰς ἐκτυφλωτικὰς λάμπεις ὅλων τῶν ἐρημικῶν καὶ μυστηριωδῶν κορυφῶν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Γνωρίζει, ἀνήμερά του, τὸν πλατωνισμόν τῆς Ἑλλάδος· γνωρίζει τὸν σουφισμόν τῆς Περσίας, τὸν βραχμανισμόν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τὸν βουδισμόν τοῦ Θιβέτ· καὶ ἡ θαυματουργικὴ ἀμάθειά του ξαναβρίσκει τὴν σοφίαν τῶν ἀγεννήτων ἀκόμη αἰώνων. Θὰ ἤμποροῦσα ν' ἀναφέρω ὀλόκληρες σελίδες τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Πλωτίνου, τοῦ Πορφυρίου, τῶν Ζενδικῶν βιβλίων, τῶν Γνωστικῶν καὶ τῆς Καββάλας, τῶν ὁποίων ἢ σχεδὸν θεϊκὴ οὐσία ξαναβρίσκεται ἀκεραία εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ πτωχοῦ Φλαμανδοῦ καλλογῆρου. Ὑπάρχουν εἰς αὐτὰ παράξενες συμπτώσεις καὶ ὁμοφωνίες ἀνησυχαστικῆς. Ὑπάρχει καὶ κάτι περισσότερο : φαίνεται κάποτε, πὼς προεμάντευσε τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ἀγνώστους εἰς αὐτὸν προκατόχους του· καὶ καθὼς ὁ Πλωτίνος ἀρχίζει τὸ τολμηρὸν ταξείδιον του ἀπὸ τὸ σταυροδρόμι ὅπου ὁ Πλάτων

τρομαγμένοι ἐσταμάτησε καὶ ἐγονάτισε, ἔτσι μπορούμεν νὰ εἰπώ-
μεν ὅτι ὁ Ruysbroeck ἐξύπνησεν ὕστερα ἀπὸ ἀνάπαυση πολλῶν
αἰώνων, ὄχι τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς σκέψεως, διότι τὸ εἶδος αὐτὸ
τῆς σκέψεως οὐδέποτε ἀποκοιμίζεται, ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦ λόγου
ποῦ ἀπεκοιμήθη ἐπάνω εἰς τὰ ὄρη ὅπου ὁ Πλωτῖνος θαμπωμέ-
νος τὸν εἶχεν ἀφίση, θέτοντας τὰ χέρια του μπροστὰ ἀπὸ τὰ μά-
τια του, ὡς ἐὰν ἀντίκρυζε μίαν ἀέραντη πυρκαϊά.

Ἄλλὰ πολὺ διαφέρει ὁ ὄργανισμὸς τῆς σκέψεώς των. Ὁ
Πλάτων καὶ ὁ Πλωτῖνος εἶναι πρὸ παντὸς οἱ ἡγεμόνες τῆς δια-
λεκτικῆς. Φθάνουν εἰς τὸν μυστικισμὸν ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴν ἐπι-
στήμην. Μεταχειρίζονται τὴν συλλογιστικὴν ψυχὴν των καὶ φαί-
νονται νὰ δυσπιστοῦν πρὸς τὴν διαισθανομένην ἢ ἐπισκοποῦσαν
ψυχὴν των. Ὁ συλλογισμὸς κυττάζει τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν κα-
θρέπτην τοῦ συλλογισμοῦ καὶ προσπαθεῖ νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς
τὴν παρείδυσιν ὄλων τῶν ἄλλων ἀντανακλάσεων. Ἐξακο-
λουθεῖ τὸ ρεῦμα του ὡς ποταμὸς μὲ γλυκὸ νερὸ μέσα εἰς
τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ προαίσθημα κάποιας προσεγγίζουσας ἀπορ-
ροφήσεως.

Ἐδῶ ξαναβρίσκομεν τοῦναντίον τὰς συνηθείας τῆς ἀσιατικῆς
σκέψεως· ἡ διαισθητικὴ ψυχὴ βασιλεύει μόνῃ ἐπάνω ἀπὸ τὴν
διαλεκτικὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ἰδεῶν διὰ τῶν λέξεων. Αἱ ἀλυσσί-
δες τοῦ ὄνειρου ἔπεσαν. Ὑπάρχει τώρα ὀλιγωτέρα ἀσφάλεια.
Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πῇ. Ὁ καθρέπτης τῆς ἀνθρωπίνης δια-
νοίας εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς τὸ βιβλίον αὐτό· ἀλλ' ὑπάρχει
κάποιος ἄλλος καθρέπτης, σκοτεινότερος καὶ βαθύτερος, ποῦ
κρύβωμεν εἰς τὰ μυχιαίτατα τοῦ εἶναι μας· καμμιά λεπτομέρεια
δὲν διακρίνεται μέσα ἐκεῖ καθαρὰ καὶ αἱ λέξεις δὲν μποροῦν νὰ
κρατηθοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειάν του· ἀλλὰ κάτι ἄλλο φανερόνε-
ται κάποτε μέσα ἐκεῖ : εἶναι ἄρα γε ἡ ψυχὴ ; ἢ μήπως εἶναι
αὐτὸς ὁ Θεὸς ; ἢ μήπως εἶναι καὶ τὰ δυὸ μαζί ; Ποτὲ δὲν θὰ
τὸ μάθωμεν, καὶ ὅμως οἱ σχεδὸν ἀόρατες αὐτὲς ἐμφανίσεις εἶναι
αἱ μόναι καὶ πραγματικαὶ κυρίαρχοι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πλέον
ἀπίστου καὶ τυφλοῦ ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐδῶ τίποτε ἄλλο δὲν διακρίνο-

μεν παρὰ τὰ σκοτεινὰ ἀντιφeggiσματα τοῦ καθρέπτη αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θησαυρός του εἶναι ἀνεξάντλητος, τὰ ἀντιφeggiσματα αὐτὰ δὲν ὁμοιάζουν μὲ κανένα ἀπ' ὅσα μέσα μας ἐδοκιμάσαμεν, καὶ μόλα ταῦτα ἢ βεβαιότης των φαίνεται παράδοξη. Καὶ δι' αὐτὸ μοῦ φαίνεται πῶς δὲν ὑπάρχει τίποτε τρομακτικώτερον ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς καλῆς πίστεως. Δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον ψυχολογικὴ ἀντίληψις, μεταφυσικὴ ἐμπειρία, μυστικοπαθῆς διαίσθησις, ὅσον δυσνόητες, βαθιᾶς καὶ ἀπροδόκητες καὶ ἂν εἶναι, πὺν νὰ μὴ μᾶς εἶναι δυνατὸν ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀναπαραγάγωμεν καὶ ν' ἀναξωπυρήσωμεν μιὰ στιγμὴ μέσα μας, διὰ νὰ βεβαιωθοῦμεν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ταυτότητός των· ἀλλ' ἐδῶ μὲ πατέρα τυφλὸν ποῦ δὲν μπορεῖ πιά νὰ θυμηθῇ τὸ πρόσωπον τῶν παιδιῶν του. Καμμιά ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτὰς δὲν ἔχει τὴν υἱικὴν καὶ ἀδελφικὴν ὄψιν μιᾶς γήινης σκέψεως· σὰ νὰ χάσαμεν τὴν ἀνάμνησίν μας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅμως ὅλα μᾶς διακηρύσσουν ὅτι δὲν εἰσῆλθαμεν εἰς τὸν οἶκον τῶν ὀνειρώων. Πρέπει ἄρα γε ν' ἀναφωνήσωμεν μὲ τὸν Νοβαλὶς πῶς πέρασεν ὁ καιρὸς πὺν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἦτο καταληπτὸν καὶ πῶς ἐχάσαμεν γιὰ πάντα τὴν σημασίαν τοῦ κόσμου; Πῶς ἄλλοτε ὅλα ἀποτελοῦσαν ἐμφάνισιν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ σήμερον μόνον νεκρὰ ἀντιφeggiσματα διακρίνομεν, πὺν μᾶς ἔγιναν ἀκατανόητα τῶρα πλέον καὶ ζοῦμεν ἀποκλειστικῶς μὲ τοὺς καρποὺς καλυτέρων καιρῶν;

Νομίζω ὅτι ταπεινῶς πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πῶς τὸ κλειδί τοῦ βιβλίου αὐτοῦ δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς συνειθισμένους δρόμους τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Τὸ κλειδί αὐτὸ δὲν εἶναι προωρισμένον διὰ γήινας θύρας καὶ διὰ νὰ εἴμεθα ἄξιοι νὰ τὸ ἔχωμεν πρέπει ν' ἀπομακρυνθοῦμεν ὅσον μπορούμεν περισσότερο ἀπὸ τὴν γῆν. Ἐνας μόνον ὁδηγὸς ἀπαντᾶται ἀκόμη εἰς τὰ ἐρημικὰ αὐτὰ σταυροδρόμια καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ τὰς τελευταίας ἐνδείξεις πρὸς τὰ μυστηριώδη αὐτὰ νησιὰ τῆς φωτιᾶς, πρὸς τὰς Ἰσλανδίας αὐτὰς τῆς ἀφρημένης σκέψεως καὶ τῆς ἀγάτης· ὁ Πλωτῖνος προσεπάθησε ν' ἀναλύσῃ μὲ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια τὴ θεϊκὴν δύναμιν πὺν βασιλεύει ἐδῶ. Ἐδοκίμασεν ὅτι ὄνο-

μάζομεν μὲ λέξιν πὸν τίποτε δὲν ἐξηγεῖ, τὰς ἰδίας ἐκστάσεις πὸν κατὰ βάθος εἶναι ἢ ἀρχὴ τῆς τελείας ἀνακαλύψεως τοῦ εἶναι μας, καὶ μέσα εἰς τὰς ἀναταραχὰς καὶ εἰς τὰ σκοτάδια τῶν μῆτε μιὰ στιγμὴ δὲν ἔκλεισε τὸ ἐρευνητικὸν μάτι τοῦ ψυχολόγου, πὸν ζητᾷ ν' ἀντιληφθῆ τὰ σπανιώτατα φαινόμενα τῆς ψυχῆς του.

"Ἐγινεν ἔτσι ὁ πλέον προχωρημένος μῶλος ἀπ' ὅπου μποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν κάπως τὰ κύματα καὶ τὸν ὀρίζοντα τῆς ζοφεροῦς αὐτῆς θάλασσας. Προσπαθεῖ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ μονοπάτια τοῦ κοινοῦ νοῦ ἕως εἰς τὸ βάθος τῶν ἐρημώσεων αὐτῶν, καὶ δι' αὐτὸ πρέπει ἀκατάπαυτα νὰ τὸν μελετοῦμεν· διότι εἶναι ὁ μόνος ἀναλυτικὸς μυστικοπαθής. Εἰς ὅσους θὰ ἐπιχειροῦσαν τὰ ὑπερθανμάσια αὐτὰ ταξίδια, θὰ δώσω ἐδῶ σελίδας ὅπου ἐπροσπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ὄργανισμόν τῆς θεϊκῆς αὐτῆς δυνάμεως τῆς ἐνδοσκοπήσεως.

«Εἰς τὴν διανοητικὴν διαίθησιν, λέγει, ἡ διάνοια βλέπει τὰ νοητὰ ἀντικείμενα, χάρις εἰς τὸ φῶς πὸν σκορπίζει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὁ Πρῶτος, καὶ βλέπουσα τ' ἀντικείμενα αὐτὰ βλέπει πράγματι τὸ νοητὸν φῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τείνει τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὰ φωτιζόμενα ἀντικείμενα, δὲν βλέπει ἀρκετὰ καθαρὰ τὴν ἀρχὴν πὸν τὰ φωτίζει· ἐάν, τοῦναντίον, λησμονοῦσα τ' ἀντικείμενα πὸν βλέπει διὰ νὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ φωτὸς πὸν τὰ καθιστᾷ ὄρατά, βλέπει αὐτὸ τὸ φῶς καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ φωτός. Ἄλλὰ δὲν ἀντικρῶζει ἐκτὸς ἑαυτῆς ἢ διάνοια τὸ νοητὸν φῶς. Ὅμοιάζει τότε μὲ μάτι πὸν χωρὶς νὰ κυττάξῃ ἓνα ἐξωτερικὸν καὶ ξένον φῶς, πρὶν μάλιστα ἀκόμη τὸ ἀντικρῶσῃ, καταλάμπεται αἴφνης ἀπὸ ἓνα φῶς ἰδικόν του, ἢ ἀπὸ μιὰν ἀκτίνα πὸν ἐκληθᾷ μέσα ἀπὸ αὐτὸ καὶ τοῦ ἐμφανίζεται μέσα εἰς τὸ σκοτάδι· τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν τὸ μάτι, διὰ νὰ μὴν ἴδῃ τίποτε ἀπὸ τ' ἄλλα ἀντικείμενα, κλείει τὰ βλέφαρά του καὶ βγάζει ἀπὸ μέσα του τὸ φῶς, ἢ ὅταν πιεζόμενον ἀπὸ τὸ χέρι διακρίνῃ τὸ φῶς πὸν ἔχει μέσα του. Χωρὶς τίποτε τότε νὰ βλέπῃ ἐξωτερικόν, ὅμως βλέπει· βλέπει μάλιστα περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην στιγμὴν, διότι βλέπει τὸ φῶς. Τὰ ἄλλα ἀντικείμενα πὸν

ἔβλεπε προηγουμένως, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν κατάφωτα, ὅμως δὲν ἦσαν αὐτὸ τὸ φῶς. Ἔτσι καὶ ὅταν ἡ διάνοια κλείη οὕτως εἰπεῖν τὸ μάτι ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἀντικείμενα καὶ συγκεντρώνεται εἰς τὸν ἑαυτὸν της, μὴ βλέπουσα τίποτα, βλέπει ὄχι ἓνα φῶς ξένον ποὺ λάμπει ἐπάνω εἰς παράδοξα σχήματα, ἀλλὰ τὸ ἴδιον αὐτῆς φῶς, ποὺ ἔξαφνα ἀκτινοβολεῖ ἔσωθεν μὲ ἀγνότατην λάμψιν.

«Πρέπει, μᾶς λέγει ἀκόμη, ἡ ψυχὴ ποὺ ἐρευνᾷ τὸν Θεόν, νὰ λάβῃ μίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ, ζητώντας νὰ τὸν γνωρίσῃ. Πρέπει κατόπιν, γνωρίζοντας μὲ τὶ μεγάλο πρᾶγμα θέλει νὰ ἐνωθῆ, καὶ βεβαία πὼς θὰ εὔρη τὴν μακαριότητα εἰς αὐτὴν τὴν ἔνωσιν, νὰ βυθισθῆ εἰς τὰ βάθη τῆς Θεότητος, ἕως ὅτου ἀντὶ νὰ ἐπισκοπῆ πλέον τὸν ἑαυτὸν της, νὰ ἐπισκοπῆ τὸν νοητὸν κόσμον, νὰ γίνῃ καὶ αὐτὴ ἀντικείμενον ἐπισκοπῆσεως καὶ νὰ λάμψῃ μὲ τὴν αἴγλην τῶν συλλήψεων ποὺ ἐκεῖ ἐπάνω ἔχουν τὴν πηγὴν των».

Σχεδὸν μόνον τόσα μπορεῖ νὰ μᾶς μάθῃ ἐδῶ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία· σχεδὸν τόσα μόνον κατόρθωσεν ὁ ὑπατος τῶν μεταφυσικῶν νὰ ἐκφράσῃ, τὰς δὲ ἐπιλοίπους ἐξηγήσεις πρέπει νὰ τὰς εὔρωμεν μέσα μας εἰς βάθη ὅπου κάθε ἐξήγησις ἐκφραζομένη ἐκμηδενίζεται. Διότι ὄχι μόνον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ πρὸ πάντων μέσα μας ὑπάρχουν περισσότερα πρᾶγματα ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ χωρέσουν ὅλες μας οἱ φιλοσοφίαι, καὶ ἀφ' ἧς στιγμῆς δὲν εἴμεθα ἀναγκασμένοι νὰ διατυπώσωμεν ὅ,τι μυστηριώδες ὑπάρχει μέσα μας, εἴμεθα βαθύτεροι ἀπ' ὅ,τι ποτὲ ἐγράφη καὶ μεγαλύτεροι ἀπὸ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν.

Ἐὰν τώρα ἐπεχείρησα τὴν μετάφρασιν τούτου, τὸ ἔκαμα διότι νομίζω πὼς τὰ ἔργα τῶν μυστικοπαθῶν εἶναι τὰ καθαρότερα διαμάντια τοῦ γιγαντιαίου θησαυροῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ἂν καὶ μιὰ μετάφρασις εἶναι ἴσως ἀνωφελής, διότι ἡ πεῖρα φαίνεται ὅτι ἀποδεικνύει πὼς πολὺ ὀλίγην σημασίαν ἔχει τὸ νὰ συντελεσθῆ εἰς τὸ φῶς ἢ εἰς τὸ σκοτάδι τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως μᾶς σκέψεως. ἀρκεῖ νὰ συντελεσθῆ. Ἄλλ' ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συμβαίῃ, οἱ μυστικοπαθεῖς ἀλήθειαι ὑπερτεροῦν κατὰ παράδοξον τρόπον τὶς συνειθισμένες ἀλήθειαι· δὲν μποροῦν μήτε νὰ γηράσουν μήτε νὰ πεθᾶ-

νουν. Δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια ποὺ νὰ μὴν κατέβῃ ἕνα πρωὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὑπέροχη κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν νεότητα καὶ σκεπασμένη ἀπὸ τὴν δροσερὰν καὶ θαυμαστὴν δροσοῦλαν, ποὺ σκεπάζει τὰ πράγματα ποὺ δὲν εἰπώθησαν ἀκόμη· διατρέξετε σημερον τὰ νοσοκομεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπου ὄλες οἱ σκέψεις ἔρχονται νὰ πεθάνουν καθεμέρα· ποτὲ δὲν θὰ εὔρετε μίτε μιὰ μυστικοπαθῆ σκέψιν. Ἔχουν τὸ προνόμιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Σβεντεμπόργκ ποὺ προχωροῦν πάντοτε πρὸς τὴν ἀνοιξιν τῆς νεότητός των, οὕτως ὥστε οἱ γεροντότεροι ἀγγελοι νὰ φαίνονται ὡς οἱ νεώτεροι, καὶ εἴτε ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἔρχονται, εἴτε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ ἀπὸ τὸν Βορρᾶν, δὲν ἔχουν μίτε πατριδα, μίτε ἐπέτειον τῆς γεννήσεώς των, καὶ παντοῦ ὅπου τὰς συναντῶμεν φαίνονται ἀσάλευτες καὶ πάντοτε νέες, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Ἐνα ἔργον τόσον γρηγορότερα γηράσκει, ὅσον περισσότερο περιέχει ἀντιμυστικισμόν· καὶ δι' αὐτὸ τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν φέρει καμμιὰ χρονολογίαν. Γνωρίζω ὅτι εἶναι παρὰ φύσιν σκοτεινόν, ἀλλὰ νομίζω πὼς ἕνας συγγραφεὺς εἰλικρινῆς καὶ καλῆς πίστεως δὲν εἶναι ποτὲ σκοτεινὸς ὑπὸ τὴν αἰωνίαν τῆς λέξεως σημασίαν, διότι πάντοτε αὐτὸς ἐννοεῖ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ μάλιστα ὑπερβολικὰ πέραν ἀπ' ὅ,τι λέγει.

Οἱ τεχνητὲς ἰδέες μόνον ὑψώνονται μέσα εἰς σκοτάδια καὶ πετυχαίνουν μόνον κατὰ τὰς φιλολογικὰς ἐποχὰς καὶ μέσα εἰς τὴν κακοπιστίαν τῶν ὑπερβολικὰ συνειδητῶν αἰώνων, ὅποτε ἡ σκέψη τοῦ συγγραφέως ὑστερεῖ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζει. Ἐκεῖ ἔχομεν τὴν γόνιμη σκιὰν δάσους, ἐδῶ τὸ σκοτάδι ὑπογείου, ὅπου φυτρῶνουν μόνον σκοτεινὰ παράσιτα. Πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐπίσης ὑπ' ὄψιν τὸν ἄγνωστον κόσμον, ποὺ αἱ φράσεις του πρέπει νὰ φωτίσουν μέσα ἀπὸ τὰ διπλᾶ καὶ πενιχρὰ γυαλιὰ τῶν λέξεων καὶ τῶν σκέψεων. Οἱ λέξεις, ὅπως εἶπαν ἤδη, ἐφευρέθησαν διὰ τὰς συνειθισμένας ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ εἶναι δυστυχισμένες, ἀνήσυχες καὶ ξαφνιασμένες, ὅπως τυχодиῶχτες γύρω ἀπὸ ἕνα βασιλικὸν θρόνον, ὅποταν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κάποια βασιλικὴ ψυχὴ τὰς ὀδηγῆ μαζὶ τῆς.

Καὶ ἐξ ἄλλου, ἡ σκέψις εἶναι ἀράγε ποτὲ ἢ ἀκριβῆς εἰκὼν τοῦ ἀγνωστοῦ ἐκείνου πού τῃ γέννησε, καὶ μὴν εἶναι ἀπλῶς ἡ σκιὰ ἐνὸς ἀγῶνος ἐκείνου πού βλέπομεν εἰς αὐτήν, ὅμοια μὲ τὴν σκιὰν τοῦ Ἰακώβ, μὲ τὸν ἄγγελον, καὶ πού τόσον περισσότερον εἶναι ἀμυδρά, ὅσον μεγαλύτερον εἶναι τὸ ἀνάστημα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἀγγέλου; Ἀλλοίμονον εἰς ἐμᾶς, ἀναφωνεῖ ὁ Κάρλαιλ, ἐὰν δὲν ἔχωμεν μέσα μας παρὰ ὅ,τι μποροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ νὰ δεῖξωμεν!

Ξέρω πὼς ὑπάρχει ἐπάνω εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς ἡ σκιὰ ἀντικειμένων πού ποτὲ δὲν ἐνθυμούμεθα νὰ εἶδαμεν, πού ὁ Καλόγηρος δὲν χρονοτριβεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ τὴν ὠφελιμότητά των καὶ πού τότε μόνον θ' ἀναγνωρίσωμεν, ὅταν ἴδωμεν τ' ἀντικείμενα αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄχθην τῆς ζωῆς· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔτσι ἐδόθη ἀφορμὴ ν' ἀγναντεύσωμεν μακρὰν, καὶ αὐτὸ ἤδη εἶναι πολὺ.

Ξέρω ἀκόμη πὼς πολλὰς ἀπὸ τὰς φράσεις του πλέουν σχεδὸν ὡσὰν διαφανεῖς χιονοστιβάδες, ἐπάνω εἰς τὴν ἀχρωμάτιστην θάλασσαν τῆς σιωπῆς, ἀλλὰ ζοῦν ἐν τούτοις: ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὰ νερά, καὶ τοῦτο ἤδη εἶναι ἀρκετόν.

Ξέρω τέλος πὼς τ' ἀλλόκοτα φυτὰ, πού ἐκαλλιέργησεν ἐπάνω εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ πνεύματος, περιεκυκλώθησαν ἀπὸ εἰδικὰ σύννεφα, ἀλλὰ τὰ σύννεφα αὐτὰ δὲν ἐμποδίζουν παρὰ ὅσους κυττάζουν ἀποκάτω· καὶ ἐὰν κανεὶς λάβῃ τὸ θάρρος ν' ἀνεβῆ, θὰ ἴδῃ πὼς τὰ σύννεφα αὐτὰ εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα ἀκριβῶς τῶν φυτῶν τούτων καὶ μόνον μέσα εἰς αὐτὴν μποροῦν τὰ τέτοια φυτὰ ν' ἀνθίσουν προφυλαγμένα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν. Διότι εἶναι βλάστηση τόσον λεπτεπίλεπτη, πού μόλις ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν σιωπὴν ὅπου ἐβύζαξε τοὺς χυμούς της καὶ ὅπου φαίνεται πὼς θέλει πάλιν νὰ διαλυθῇ.

Ὅλον ἄλλως τε αὐτὸ τὸ ἔργον εἶναι ὡς μεγεθυντικὸς βαθμὸς, προσαρμοσμένος κατέναντι τοῦ ζόφου καὶ τῆς σιωπῆς· κάποτε δὲν διακρίνομεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἄκραν τῶν ἰδεῶν πού ἀκόμη ἐκεῖ εἶναι ριζωμένες. Τὸ ἀόρατον ἐμφανίζεται κάποτε καὶ χρειάζεται ἀναμφιβόλως κάποια προσοχὴ διὰ νὰ παραφυλάσῃ κανεὶς τὰς ἐπανόδους του. Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶναι καὶ πολὺ μακρὰν ἀπὸ

ἑμᾶς· πιθανὸν μάλιστα νὰ εὐρίσκειται εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπότητός μας· ἀλλὰ ἑμεῖς εὐρισκόμεθα μακρὰν ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτό· καὶ ἐὰν μᾶς ἀφαιρῇ τὸ θάρρος, ὡσὰν τὴν ἔρημον, ἐὰν ἡ ἐρήμωσις τοῦ θείου ἔρωτος φαίνεται ἐκεῖ μέσα τρομερὰ καὶ ἡ λαχάρα τῶν κορυφῶν ἀβάστακτη, ὄχι τὸ ἔργον εἶναι πολὺ ἀπρηχαιωμένον, ἀλλὰ ἑμεῖς εἴμεθα ἴσως πολὺ γέροι καὶ θλιμμένοι καὶ δειλοί, ὡσὰν γεροντάκια γύρω ἀπὸ ἓνα παιδί· καὶ πιθανὸν ἓνας ἄλλος μυστικοπαθής, ὁ Πλωτίνος, ὁ μέγας εἰδωλολάτρης μυστικοπαθής, νὰ ἔχη δίκιο καὶ ἑμεῖς ἄδικον, ὅταν λέγη εἰς ὅσους παραπονοῦνται πὼς τίποτε δὲν βλέπουν ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς ἐπισκοπήσεως :

«Πρέπει πρῶτα πρῶτα τὸ ὄργανον τῆς ὁράσεως νὰ καταστήσετε ἀνάλογον καὶ ὅμοιον μὲ τὸ ἀντικείμενον πὺ θὰ ἐπισκοπήση. Ποτὲ τὸ μάτι δὲν θὰ διέκρινε τὸν ἥλιον, ἐὰν πρωτίτερα δὲν ἔπαιρνε τὸ σχῆμα τοῦ ἥλιου. Ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ ποτὲ δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ἴδῃ τὴν ὁμορφίαν, ἐὰν πρῶτα δὲν ἐγένετο ὁμορφη καὶ αὐτὴ, καὶ κάθε ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀρχίσῃ νὰ γίνετα ὁμορφος καὶ θεϊκὸς διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἴδῃ τὴν ὁμορφίαν καὶ τὴν θεότητα».

VII

ΕΜΕΡΣΟΝ

«Ένα μόνον πράγμα είναι σπουδαῖον, λέγει ὁ Νοβαλῖς, ἡ ἔρευνα τοῦ μεταφυσικοῦ μας ἐγώ». Τὸ ἐγὼ τοῦτο τὸ διακρίνομεν κάποτε στὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, στὰ λόγια τῶν ποιητῶν καὶ τῶν σοφῶν, στὸ βάθος κάποιων χαρῶν καὶ θλίψεων, στὸν ὕπνον, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀρρώστεια καὶ σὲ ἀπροσδόκητες εἰκασίεις, ὅπου ἀπὸ μακρὰν μᾶς κάνει νεῦμα καὶ μᾶς δείχνει μὲ τὸ δάκτυλον τὰς σχέσεις μας μὲ τὸ σύμπαν. Μερικοὶ σοφοὶ ἐπεδόθησαν εἰς αὐτὴν μόνον τὴν ἔρευνα καὶ ἔγραφαν βιβλία, ὅπου μόνον τὸ ἀλλόκοτον βασιλεύει. «Τί ἄλλο ἀξίζει στὰ βιβλία μας, λέγει ὁ συγγραφεὺς μας παρὰ τὸ μεταφυσικὸν καὶ τὸ ἔκτακτον;» Ὁμοιάζαν ζογράφους ποὺ προσπαθοῦν νὰ συλλάβουν μίαν ὁμοιότητα στὰ σκοτάδια. Ἄλλοι ἐσχεδίασαν ἀφηρημένες εἰκόνες πολὺ μεγάλες ἀλλὰ δυσδιάκριτες. Ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν μιὰ στάση ἢ μιὰ χειρονομία συνειθισμένη στὴν ἀνώτερη ζωὴ. Δὲν εἶναι πολυάριθμοι οἱ εἰκόνες αὐτές. Μερικὲς εἶναι ὠραιότατες καὶ ὅσοι δὲν τις εἶδαν ὁμοιάζουν καθ' ὅλην τους τὴν ζωὴ μὲ ἀνθρώπους ποὺ ποτὲ δὲν ἐβγῆκαν ἔξω κατὰ τὸ μεσημέρι. Ὑπάρχουν εἰκόνες ποὺ οἱ γραμμὲς τους εἶναι καθαρότερες ἀπὸ τὶς γραμμὲς τ' οὐρανοῦ· καὶ τότε οἱ εἰκόνες αὐτὲς μᾶς φαίνονται τόσο μακρινές, ποὺ λησμονοῦμεν ἐὰν πράγματι ζοῦν ἢ ἐὰν ἀντεγράφησαν μέσα ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας. Εἶναι ἔργα τῶν καθαρῶς μυστικοπαθῶν, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀναγνωρίζει ἀκόμη σ' αὐτὰ τὸν ἑαυτόν του. Ἄλλοι, ὀνομαζόμενοι ποιηταί, μᾶς ὠμίλησαν ἐμμέσως διὰ τὰ πράγματα αὐτά. Τρίτη τάξις ἀνθρώπων, ἐκ σκέψεως ἀνυψώνουσα κατὰ ἓνα βαθμὸν τὸν παλαιὸν μῦθον τῶν κενταύρων, μᾶς ἔδωκε περὶ τῆς μυστικῆς αὐτῆς ταυτότητος μιὰν εἰκόνα καταληπτότερη ἀναμιγνύοντας τὶς γραμμὲς τοῦ φαινομενικοῦ ἐγὼ μας μὲ τὶς γραμμὲς τοῦ ἀνωτέρου

μας ἐγώ. Τὸ πρόσωπο τῆς θεϊκῆς ψυχῆς μας χαμογελᾷ κάποτε ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὄμο τῆς ἀδελφῆς τῆς, τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ποὺ πάντοτε σκύβει στὶς ταπεινὲς ἀνάγκες τῆς σκέψεως· καὶ τὸ χαμόγελο αὐτό, ποὺ διαβατικὸν μᾶς δείχνει ὅ,τι ὑπάρχει πέρα ἀπὸ τὴ σκέψη, εἶναι τὸ μόνον σπουδαῖο στὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων...

Δὲν εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς ἔδειξαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεγαλύτερος καὶ βαθύτερος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ποὺ κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν καὶ νὰ διατυπώσουν μερικὸς ἀπὸ τοὺς αἰώνιους ὑπαινιγμοὺς ποὺ συναντῶμεν κάθε στιγμὴ στὴ ζωὴ, σὲ μιὰ χειρονομία, σ' ἓνα σημάδι, σ' ἓνα βλέμμα, σ' ἓνα λόγο, σὲ μιὰ σιωπὴ, καὶ στὰ γεγονότα ποὺ μᾶς περικυκλώνουν. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου εἶναι ἡ παραδοξότερη ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες. Ὅλοι τὸ ξέρουν, καὶ ὅμως σχεδὸν ὅλοι δὲν ξέρουν ὅτι κατέχουν αὐτὴν τὴν ἐπιστήμη. Τὸ παιδάκι ποὺ μὲ συναντᾷ δὲν θὰ μπορέσει νὰ πῆ στὴ μητέρα του ὅ,τι εἶδε, καὶ ὅμως εὐθὺς ὡς τὸ μάτι του μὲ ἀντελήφθη, ἔμειθεν ὅ,τι εἶμαι, ὅ,τι ὑπῆρξα, ὅ,τι θὰ εἶμαι, τόσον καλὰ ὅσον καὶ ὁ ἀδελφός μου, καὶ τρεῖς φορὲς καλύτερα ἀπὸ μένα. Μ' ἔμαθεν ἀμέσως καὶ στὸ παρελθόν μου καὶ στὸ μέλλον, καὶ στὸν κόσμον τοῦτον καὶ στοὺς ἄλλους, καὶ τὰ μάτια του ἐξ ἄλλου μοῦ ἀποκάλυψαν τὴν ῥόλον παίζω στὸ σύμπαν καὶ στὴν αἰωνιότητα... Οἱ ἀλάνθαστες ψυχὲς ἔκριναν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, καὶ εὐθὺς ὡς τὸ βλέμμα του συνάντησε τὸ βλέμμα μου, τὸ πρόσωπό μου, τὴ στάση μου καὶ ὅλο τὸ ἄπειρο ποὺ περιβάλλονται καὶ ποὺ αὐτὰ διερμηνεύουν, γνωρίζει τί νὰ σκεφθῆ, καὶ ἂν καὶ δὲν μπορῆ ἀκόμη νὰ διακρίνῃ τὸ στέμμα ἑνὸς αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ δισάκι ἑνὸς ζητιάνου, μὲ γνώρισεν ὅμως σὲ μιὰ στιγμὴ τόσον τέλεια ὅσον καὶ ὁ Θεός.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἐνεργοῦμεν ἤδη ὡσὰν τοὺς Θεοὺς καὶ ὅλη μας ἡ ζωὴ περνᾷ ἀνάμεσα σὲ βεβαιότητες καὶ ἄπειρες ἀλάνθαστες κρίσεις. Ἄλλὰ εἴμεθα τυφλοὶ ποὺ παίζομεν μὲ πολύτιμα πετράδια στὸ δρόμο μας· καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ κτυπᾷ τὴν πόρτα μου, τὴ στιγμὴ ποὺ μὲ χαιρετᾷ ξοδεύει τόσο θαυμαστοὺς πνευματικοὺς θησαυροὺς ὅσον καὶ ὁ πρίγκηψ ποὺ θὰ τοῦ ἔσωζα

τῆ ζωῆ. Τοῦ ἀνοίγω καί σέ μιὰ στιγμή βλέπει χάμω στὰ πόδια του, ὅπως ἀπὸ τὸ ὕψος ἐνὸς πύργου, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει μεταξὺ δύο ψυχῶν. Κρίνω τὴ χωρική πού τῆς ζητῶ νὰ μοῦ δείξη τὸν δρόμο τόσο βαθιά, ὡς ἐὰν τὴν ἐρωτοῦσα γιὰ τὴ ζωὴ τῆς μητέρας μου, καὶ ἡ ψυχὴ τῆς μοῦ μίλησε μὲ τόσην οἰκειότητα, ὡς ἐὰν ἦταν ἡ φωνὴ τῆς ἀρραβωνιστικῆς μου. Ὑψώθηκε βιαστικὰ ἔως στὰ μεγαλύτερα μυστήρια, πρὶν νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ· ἔπειτα μοῦ εἶπεν ἡσυχά, γνωρίζοντας ἔξαφνα τὶ εἶμαι, ὅτι πρέπει νὰ πάρω πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸ μονολάτι τοῦ χωριοῦ. Ἐὰν μιὰ ὥρα χάμω μέσα στὸ πλῆθος, κρίνω, χίλιες φορὲς, χωρὶς τίποτε νὰ πῶ καὶ χωρὶς κἄν νὰ τὸ σκεφθῶ, τοὺς πεθαμένους καὶ τοὺς ζωντανούς καὶ ποιά ἀπὸ τίς κρίσεις αὐτῆς θ' ἀναθεωρηθῆῖ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ὑπάρχουν μέσα σ' ἓνα δωμάτιο πέντε ἢ ἕξι ἄνθρωποι πού μιλοῦν γιὰ τὴ βροχὴ καὶ γιὰ τὸν καιρὸ· ἀλλ' ἐπάνω ἀπὸ τὴν πρόστυχη αὐτὴ συνομιλία, ἕξι ψυχῆς ἀνταλλάσσουν λόγια πρὸς καμμιὰ ἀνθρώπινη σοφία δὲν θὰ μπορούσε ἀκίνδυνα ν' ἀκούσῃ· καὶ ἂν μιλοῦν μὲ τὰ βλέμματά τους, μὲ τὰ χέρια τους, μὲ τὸ πρόσωπό τους καὶ μὲ ὅλη τους τὴν παρουσία, ὅμως θ' ἀγνοοῦν πάντοτε τὶ εἶπαν. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ περιμένουν τὸ τέλος τοῦ ἀκατάληπτου διαλόγου, καὶ γι' αὐτὸ αἰσθάνονται δὲν ξέρω τὶ μυστηριώδη χαρὰ μέσα στὴν πλήξη τους, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὶ ὑπάρχει μέσα τους πού ἀκούει ὅλους τοὺς νόμους τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀγάπης, πού περνοῦν ὡσὰν ἀστείρευτοι ποταμοὶ γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι.

Ἔτσι συμβαίνει παντοῦ καὶ πάντοτε. Ζοῦμε μόνο σύμφωνα μὲ τὸ μεταφυσικό μας ἐγώ, πού οἱ πράξεις του καὶ οἱ σκέψεις του διατρυποῦν κάθε στιγμή τὸ περίβλημα πού μᾶς περιτυλίγει. Θὰ δῶ σήμερα ἓνα φίλο πού ποτέ μου δὲν εἶδα, ἀλλὰ πού γνωρίζω τὰ ἔργα του, καὶ ξέρω πὼς ἡ ψυχὴ του εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ πού πέρασε τὴ ζωὴ του νὰ τὴν ἐξωτερικεύῃ ὅσον μπορούσε πιστότερα, σύμφωνα μὲ τὸ καθῆκον τῶν ὑπερόχων διανοιῶν.

Εἶμαι φοβερὰ ἀνήσυχος, βρῖσκομαι σὲ μιὰν ἐπίσημην ὥρα. Μπαίνει μέσα, καὶ ὅλες οἱ ἐξηγήσεις πού μᾶς ἔδιδε τόσα καὶ

τόσα χρόνια πέφτουν νεκρές, σὸ κίνημα τῆς πόρτας ποὺ ἀνοίγεται μπροστά του. Δὲν εἶναι πιά ὅ,τι νομίζει ὅτι εἶναι. Εἶναι διαφορετικῆς φύσεως, ἀπὸ τὶς σκέψεις του. Διαπιστώνομεν καὶ πάλιν πὼς οἱ ἀγγελιαφόροι τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι ποτὲ πιστοί. Εἶπε περὶ τῆς ψυχῆς του πράγματα βαθύτατα· ἀλλὰ κατὰ τὴ μικρὴ στιγμή ποὺ χωρίζει τὸ βλέμμα, ποὺ στέκεται ἀπὸ τὸ βλέμμα ποὺ ἀπομακρύνεται, ἔμαθα ὅ,τι αὐτὸς ποτὲ του δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ πῆ και ὅ,τι ποτὲ του δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ζωντανεύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα του. Μοῦ ἀνίχει πιά ἀνελιστρεπτεῖ. "Ἄλλοτε μᾶς ἔνωσεν ἡ σκέψη. Τώρα κάτι ἄλλο, χίλιες χιλιάδες φορές μυστηριωδέστερον ἀπὸ τὴ σκέψη μᾶς παραδίδει τὸν ἕνα στὸν ἄλλον. Χρόνια καὶ χρόνια περιμένομεν αὐτὴ τὴ στιγμή· καὶ νὰ τώρα αἰσθανόμεθα πὼς ὅλα εἶναι ἀνωφελῆ, καὶ διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὸν τρόμον τῆς σιωπῆς, ἔμεῖς ποὺ εἴμεθα προετοιμασμένοι νὰ χύσωμεν ἀνάμεσά μας θησαυροὺς μυστικὸς καὶ μυθώδεις, μιλοῦμε γιὰ τὴν ὥρα ἢ γιὰ τὸν ἥλιο ποὺ βασιλεύει, καὶ τοῦτο διὰ νὰ δώσωμεν καιρὸν στὶς ψυχὰς μας νὰ θαυματοῦν καὶ ν' ἀγκαλιαστοῦν, μέσα εἰς σιωπὴν διαφορετικὴ, ποὺ τὸ ψιθύρισμα τῶν χειλέων καὶ τῆς σκέψεως ποτὲ δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ταράξῃ.

Κατὰ βάθος μόνον ψυχὴ μὲ ψυχὴ ζοῦμεν καὶ εἴμεθα θεοὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμεν. "Ἐὰν ἀπόψε μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποφέρω τὴν μοναξιά μου καὶ κατέβω μέσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, θὰ μοῦ εἴπουν πὼς ἡ καταγίδα κατέστρεψε τ' ἀγλάδια των, ἢ πὼς οἱ τελευταῖες χιονιὲς ἐπάγωσαν τὸ λιμάνι. Νομίζετε πὼς γι' αὐτὸ πῆγα; Καὶ ὅμως θὰ φύγω σὲ λίγο μὲ τὴν ψυχὴ τόσο ἱκανοποιημένη καὶ τόσο γεμάτη δύναμη καὶ καινούργιους θησαυροὺς, ὡς ἐὰν εἶχα περάσει τὶς ὄρες μου μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Μάρκον Ἀυρήλιον. "Ὅ,τι ἔλεγε τὸ στόμα τους δὲν ἀκούγετο μπροστὰ σὲ ὅ,τι διαλαλοῦσεν ἡ παρουσία τους καὶ εἶναι ἀδύνατον στὸν ἄνθρωπο νὰ μὴν εἶναι μεγάλος καὶ θαυματοστός. "Ὅ,τι σκέπτεται ἡ σκέψη δὲν ἔχει καμμιά σημασίαν μπροστὰ στὴν ἀλήθεια ποὺ ἔμεῖς ἀποτελοῦμεν καὶ ποὺ διατρανώνεται σιωπηλά· καὶ ἐὰν ἔπειτα ἀπὸ πενήντα ἔτη μοναξιά ὁ Ἐπίκτητος,

ὁ Γκαίτε, ὁ ἅγιος Παῦλος ἄραζαν στὸ νησί μου, δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ μοῦ ποῦν ὅ,τι θὰ μοῦ ἔλεγε συγχρόνως καὶ ἴσως καὶ ἀμεσώτερα ὁ μικρὸς μοῦτσος τοῦ καραβιοῦ τους.

Ἄληθινά, τὸ παραδοξότερον πρᾶγμα ποὺ ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ κρυμμένη του σοβαρότης καὶ σοφία. Καὶ ὁ πλέον ἐπιτόλαιος ἀνάμεσά μας δὲν γελᾷ ποτὲ μὲ τὴν καρδιά του καὶ ὅ,τι καὶ ἂν κάνῃ δὲν κατορθώνει νὰ χάσῃ ἓνα λεπτόν· γιατί ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ εἶναι προσεκτικὴ καὶ τίποτα τὸ ἀνώφελο δὲν κάνει. ; Ernst ist das Seben, σοβαρὰ εἶναι ἡ ζωὴ καὶ στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας ἡ ψυχὴ μας ἀκόμα δὲν χαμογέλασε. Ἄπὸ τὸ ἀντίθετον μέρος τῶν ἀκουσίων μας διαταραχῶν, περνοῦμεν μιὰν θυμασία ζωὴν, ἀσάλευτη, ἀγνότατη καὶ ἀσφαλέστατη, ποὺ πάντα τους θέλουν νὰ ὑπονοήσουν τὰ χέρια ποὺ ἀπλώνονται, τὰ μάτια ποὺ ἀνοίγονται, τὰ βλέμματα ποὺ συναντῶνται

Ἔλα μας τὰ ὄργανα εἶναι οἱ μυστικοὶ συνένοχοι ἐνὸς ὑπερέτερου ὄντος, καὶ ποτὲ τὸν ἄνθρωπον, τὴν ψυχὴ μόνο γνωρίζομε. Δὲν εἶδα τὸν φτωχὸ ποὺ ἐζητιάνευε ἐλεημοσύνη στὰ σκαλοπάτια τοῦ κατωφλιοῦ μου· ἀλλὰ κάτι ἄλλο παρατηροῦσα : στὰ μάτια μας δύο πανόμοιες μοῖρες ἐχαιρετῶντο καὶ ἀγαπῶντο καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀπλώνε τὸ χέρι ἢ μικρὴ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μεσανοίγετο μιὰ στιγμὴ πρὸς τὴν θάλασσα. «Στίς σχέσεις μου μὲ τὸ παιδάκι μου, λέγει ὁ Ἑμερσον, τὰ ἑλληνικά, τὰ λατινικά καὶ ὅ,τι ἄλλο ξέρω, ὅλα τὰ πλούτη ποὺ κατέχω δὲν μοῦ χρησιμεύουν σὲ τίποτε· μόνον ἡ ψυχὴ μου ἔχει σημασία. Ἐὰν ἔχω μιὰν θέληση, ἀντιτείνει τὴ θέλησή του στὴν ἰδική μου, μιὰν ἐναντίον μιᾶς καὶ μοῦ ἀφήνει, ἐὰν θέλω, τὴν ἐντροπὴ νὰ καναχρασθῶ τὴ δύναμή μου, κτυπώντας το· ἀλλ' ἐὰν δὲν μεταχειρισθῶ τὴ θέλησή μου καὶ ἐνεργήσω μόνον ἐν ὀνόματι τῆς ψυχῆς, τοποθετώντας τὴν ὡς διαιτητὴν μεταξὺ τῶν δύο μας, μέσα ἀπὸ τὰ παιδικά του μάτια μὲ ἀτενίζει ἡ ἴδια ψυχὴ· ὅμοια μὲ μένα καὶ τὸ παιδί μου σέβεται καὶ ἀγαπᾷ».

Ἄλλ' ἐὰν εἶναι ἀλήθεια πὼς καὶ ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ τὴν ἐλάχιστη χειρονομία χωρὶς νὰ ὑπολογίξῃ τὴν

ψυχὴ καὶ τὰ πνευματικὰ βασίλεια ὅπου αὐτὴ βασιλεύει, εἶναι ἀλήθεια ἐπίσης πὸς οἱ σοφώτεροι δὲν ἀντιλαμβάνονται ποτὲ τὸ ἄπειρον ποῦ μεταποτίζει τὸ βλέφαρο ποῦ ἀνοίγεται, τὸ κεφάλι ποῦ κλίνει, τὸ χέρι ποῦ σφίγγεται. Ζοῦμε τόσο μακρὰν ἀπὸ τοὺς ἑαυτούς μας, ὥστε ἀγνοοῦμεν σχεδὸν ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὸν ὀρίζοντα τοῦ εἶναι μας. Πλανώμεθα ἐντελῶς τυχαίως στὴν κοιλάδα χωρὶς καθόλου νὰ ὑποψιαζώμεθα πὸς ὕλες μας οἱ χειρονομίες ἀντικαθρεπτίζονται καὶ ἀποκοτῶν ὄλην τους τὴν σημασίαν ἐπάνω στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ καὶ εἶναι ἀνάγκη κάποτε νὰ ἔρχεται κάποιος καὶ νὰ μᾶς λέγῃ : Σηκώσετε τὰ μάτια, κυττάξετε τί εἶσθε, ἴδετε τί κάνετε· δὲν ζοῦμεν ἐδῶ κάτω· ἐκεῖ ἐπάνω βρισκόμεθα. Τὸ βλέμμα ποῦ ἀνταλλάξαμεν στὰ σκοτεινά, τὰ λόγια ποῦ καμμιὰ δὲν εἶχαν σημασία στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ, κυττάξετε τί γίνονται καὶ τί σημαίνουν πέρα ἀπὸ τὰ χιόνια τῆς κορυφῆς καὶ πόσο τὰ χέρια μας ποῦ θαρροῦμεν τόσο ἀσθενικὰ καὶ μικρά, ἐγγίζουσι τὸν Θεόν, κάθε στιγμὴ χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμεν.

Μερικοὶ ἤλθαν νὰ μᾶς κυτήσουν ἔτσι τὸν ὄμιον, δεικνύοντάς μας μὲ τὸν δάκτυλον τί συμβαίνει ἐπάνω στοὺς παγετώνας τοῦ μυστηρίου. Δὲν εἶναι πολλοί. Τρεῖς ἢ τέσσαρες στὸν αἰῶνα αὐτόν. Πέντε ἢ ἕξι στοὺς προηγούμενους. Καὶ ὅ,τι μᾶς εἶπαν δὲν εἶναι τίποτε ἀπέναντι τῶν ὅσων συμβαίνουν καὶ ποῦ ἡ ψυχὴ μας τὰ ξέρει. Ἄλλὰ τί σημαίνει; Μήπως δὲν ὁμοιάζομεν ἄνθρωπον ποῦ ἔχασε τὰ μάτια του κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς παιδικῆς του ἡλικίας; Εἶδε τὸ ἀναρίθμητον θέαμα τῶν ὄντων. Εἶδε τὸν ἥλιον, τὴ θάλασσα καὶ τὸ δάσος. Τώρα πιά τὰ θαυμάσια αὐτὰ βρίσκονται γιὰ πάντα μέσα του· καὶ ἐὰν τοῦ τ' ἀναφέρετε, τί θὰ μπορέσετε νὰ τοῦ πῆτε καὶ τί θὰ εἶναι τὰ ὠχρά σας τὰ λόγια συγκρινόμενα μὲ τὸ ἄδενδρον μέρος τοῦ δάσους, μὲ τὴν καταγίδα, μὲ τὸ ξημέρωμα, ποῦ ζοῦν ἀκόμα μέσα στὸ πνεῦμα του καὶ στὴ σάρκα του; Θὰ σᾶς ἀκούσῃ ἐν τούτοις μὲ σφοδρὰν καὶ ἐκπληκτῆ χαρὰν, καὶ ἂν καὶ τὰ ξέρη ὅλα καὶ ἂν καὶ τὰ λόγια σου ἀντιπροσωπεύουν τὰ ὅσα ξέρει περισσότερον ἀτελῶς ἀπ' ὅσον ἓνα ποτήρι νερὸ ἀντιπροσωπεύει ἓνα μεγάλο ποταμό, ὅμως οἱ μικρὲς ἀνήμπορες φρά-

σεις πού πέφτουν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων θὰ καταλάμψουν μὰ στιγμὴ τὸν ὠκεανόν, τὸ φῶς καὶ τὰ πυκνὰ φυλλώματα πού ἐκοιμῶντο μέσα στὰ σκοτάδια κάτω ἀπὸ τὰ κλειστά του βλέφαρα.

Οἱ ὄψεις τοῦ «μεταφυσικοῦ ἐγώ», πού ἀναφέρει ὁ Νοβαλὶς, εἶναι πιθανῶς ἀναρίθμητες καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς μυστικοπαθεῖς ἠθικολόγους δὲν κατώρθωσε νὰ μελετήσῃ τὴν ἴδιαν. Ὁ Σβεντεμπόργκ, ὁ Πασκάλ, ὁ Νοβαλὶς, ὁ Hello καὶ μερικοὶ ἄλλοι μελετοῦν τὰς σχέσεις μας μ' ἓνα ἄπειρον ἀφηρημένο, λεπτεπίλεπτο καὶ μακρυνότατο. Μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ὄρη πού ὅλες τους οἱ κορυφές δὲν μᾶς φαίνονται φυσικὲς καὶ κατοικήσιμες καὶ ὅπου ἀναπνέομεν συχνὰ μὲ δυσκολία. Ὁ Γκαῖτε συνοδεύει τὴν ψυχὴ μας στὶς ἀκτὲς τῆς θάλασσας τῆς Ἡρεμίας. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος τὴν τοποθετεῖ στὴν κλιτὸν τῶν ἀνθρωπίνων λόφων τῆς τελείας καὶ κουρασμένης καλοσύνης καὶ κάτω ἀπὸ τὰ καταθλιπτικώτατα φυλλώματα τῆς ἀνέλπιδης ἐγκαρτέρησης. Ὁ Κάρλαιλ, ὁ πνευματικὸς ἀδελφὸς τοῦ Ἐμερσον, πού κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον μᾶς πληροφορεῖ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἄκρα τῆς κοιλάδος, ρήχνει ὡς ἀστραπὲς τὶς μόνες ἡρωικὲς στιγμὲς τῆς ὑπάρξεώς μας ἐπάνω στὸ σκοτεινὸ καὶ θνελλῶδες βάθος ἑνὸς ἀγνώστου ἀενάως τερατώδους. Μᾶς ὀδηγεῖ ὡς ξετρελλάμενο κοπάδι μέσα ἀπὸ καταταιγίδας πρὸς ἄγνωστα καὶ θειοῦχα βοσκήματα. Μᾶς σπρώχνει στὰ βαθύτερα σκοτάδια πού ἀνακάλυψε μὲ χαρὰ καὶ πού φωτίζει μόνον τὸ διαλεῖπον καὶ ἄγριον ἄστρον τῶν ἡρώων καὶ μᾶς ἀφίνει μόνους, μ' ἓνα ἀπαίσιο γέλοιο μέσα στὶς μεγάλες ἀντεκδικήσεις τῶν μυστηρίων.

Ἄλλὰ συγχρόνως νὰ καὶ ὁ Ἐμερσον, ὁ καλὸς ἐωθινὸς βοσκὸς τῶν ὠχροπράσινων λιβαδιῶν, μ' αἰσιοδοξία νέα, φυσικὴ καὶ λογικώτατη. Δὲν μᾶς ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ μέρος τῶν γκρεμῶν. Δὲν μᾶς βγάζει ἔξω τὸ ταπεινὸ οἰκογενειακὸ περιτέχισμα, διότι οἱ παγετῶνες, ἡ θάλασσα, τὰ αἰώνια χιόνια, τὸ παλάτι, ὁ σταῦλός, τὸ σβυμένο τζάκι τοῦ φτωχοῦ καὶ τὸ κρεββάτι τοῦ ἀρρώστου, ὅλα βρῖσκονται κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιον οὐρανόν, ἐξαγνισμένον ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀπέραντες δυνάμεις.

Ἦλθε γιὰ πολλοὺς τὴ στιγμὴ πού ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ, τὴ στιγμὴ

πὸν θανάσιμα ὑπῆρχε ἀνάγκη ἀπὸ νέες ἐξηγήσεις. Οἱ ἡρωικὲς ὄρες ὀλιγώτερον φαίνονται, οἱ ὄρες τῆς ἐγκαρτερήσεως δὲν ξαναῆλθαν ἀκόμα· δὲν μᾶς μένει πιά παρὰ ἡ καθημερινὴ ζωὴ, καὶ ὅμως δὲν εἰμποροῦμεν νὰ ζήσωμε δίχως μεγαλεῖον. Ἐδῶκε μιὰ σημασία σχεδὸν παραδεχτὴ στὴ ζωὴν ἐτούτη πὸν δὲν εἶχε πλέον τοὺς πατροπαράδοτους ὀρίζοντές της, καὶ ἴσως κατώρθωσε νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἀρκετὰ παράδοξη, ἀρκετὰ βαθειὰ καὶ μεγάλη, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἄλλο σκοπὸν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν της. Δὲν γνωρίζει περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ μιλεῖ μὲ περισσότερο θάρρος καὶ ἔχει πίστη στὸ μυστήριον. Πρέπει νὰ ζήσετε σεῖς ὅλοι πὸν περνᾶτε μέρες καὶ χρόνια χωρὶς πράξεις, χωρὶς σκέψεις, χωρὶς φῶς, γιὰτὶ ἡ ζωὴ σας μολταταῦτα ἀκατανόητη εἶναι ἢ θεϊκὴ. Πρέπει νὰ ζήσετε, γιὰτὶ κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπορρίψῃ τὰ πνευματικὰ γεγονότα τῶν συνειθισμένων ἐβδομάδων. Πρέπει νὰ ζήσετε, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν ὄρες δίχως ἐσωτερικὸ θαῦμα καὶ χωρὶς ἀνέκφραστες σημασίες. Πρέπει νὰ ζήσετε, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει μήτε μιὰ πράξη, μήτε ἓνας λόγος, μήτε μιὰ χειρονομία, πὸν νὰ μὴν ἔχῃ τὸν ἀνεξήγητον ἀντίκτυπὸν της σ' ἓνα κόσμον «ὅπου πολλὰ πράγματα πρέπει νὰ κάμωμε καὶ ὀλίγα νὰ μάθωμε».

Μήτε μεγάλη, μήτε μικρὰ ζωὴ ὑπάρχει, καὶ ἡ πράξη τοῦ Ρηγούλου καὶ τοῦ Λεωνίδα καμιὰ δὲν ἔχει σημασίαν, ὁπότεν τὴν συγκρίνω μὲ μιὰ στιγμὴ τῆς μυστικῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς μου. Ἦμποροῦσε νὰ κάμῃ ὅ,τι καὶ ἐκεῖνοι ἔκαμαν, ἢ καὶ νὰ μὴ τὸ κάμῃ. Τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν τὴν ἐγγίζουν· καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Ρηγούλου ἦταν, πιθανόν, τόσον ἀφηρημένη καὶ ἀδιάφορη, ὅσον καὶ τοῦ ἐργάτη πὸν πηγαίνει στὸ ἐργοστάσιον. Εἶναι πολὺ μακρὰν ἡ ψυχὴ μας ἀπ' ὄλες μας τίς πράξεις· εἶναι πολὺ μακρὰν ἀπ' ὄλες μας τίς σκέψεις. Ζῆ μόνη της στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας μιὰν ἀνείπωτη ζωὴν· καὶ ἀπὸ τὰ ὕψη ὅπου βασιλεύει ἡ ποικίλια τῶν ὑπάρξεων δὲν διακρίνεται πλέον. Βαδίζομεν φορτωμένοι μὲ τὸ βάρος τῆς ψυχῆς μας καὶ δὲν ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐμᾶς. Δὲν συλλογίζεται ἴσως ποτὲ τὸ τί κάνομεν, καὶ τοῦτο τὸ βλέπει κανεὶς ἐπάνω στὸ πρόσωπό μας. Ἐὰν εἰμπορούσαμεν νὰ ρωτήσωμε μιὰ

διάνοια ἄλλου κόσμου ποιά εἶναι ἡ συνθετικὴ ἔκφραση τῆς μορφῆς τῶν ἀνθρώπων, θὰ ἀπεκρίνετο χωρὶς ἄλλο, ἀφοῦ θὰ τοὺς ἔβλεπε: καὶ στὶς χαρὲς τοὺς καὶ στοὺς πόνους καὶ στὶς ἀνησυχίας τοὺς **φαίνονται νὰ συλλογίζονται κάτι ἄλλο**. Νὰ εἰσθε μεγάλοι, νὰ εἰσθε σοφοὶ καὶ εὐγλωττοὶ ἢ ψυχὴ τοῦ φτωχοῦ, ποὺ ἀπλώνει τὸ χέρι του εἰς τὴν γωνίαν μιᾶς γεφύρας, δὲν θὰ σᾶς ζηλεύει, ἀλλὰ ἢ ψυχὴ σας θὰ τῆς ζηλεύσει ὅμως τὴ σιωπὴ τῆς. Ὁ ἦρωας ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ συνειθισμένου ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὁ συνειθισμένος ἄνθρωπος δὲν ζητᾷ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ ἥρωος, καὶ ἐξακολουθεῖ τὴ ζωὴ του, χωρὶς ἀνυσυχία, καθὼς ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀσφαλισμένους ἐντελῶς τοὺς θησαυροὺς του. «Ὅταν μιλᾷ ὁ Σωκράτης, λέγει ὁ Ἔμερσον, ὁ Λύσις καὶ ὁ Μενέξενος καθόλου δὲν ἐντρέπονται γιὰτὶ σωπαίνουν. Καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἦταν μεγάλοι. Καὶ ὁ Σωκράτης ἀποτείνεται σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀγαπᾷ τὴν ὥρα ποὺ ὀμιλεῖ, γιὰτὶ κάθε ἄνθρωπος κλεῖ μέσα του καὶ ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ποὺ ψελλίζει ἕνας ἄνθρωπος εὐγλωττος. Ἀλλὰ στὸν εὐγλωττον ἄνθρωπον, ἀκριβῶς ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ ψελλίσῃ, φαίνεται πὼς ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἐνυπάρχει τώρα ὀλιγότερον· καὶ γι' αὐτὸ στρέφεται πρὸς τοὺς θαυμασίους αὐτοὺς σιωπηλοὺς μὲ μεγαλύτερην εὐλάβεια καὶ μεγαλήτερην ἐκτίμησι καὶ σεβασμόν».

Ὁ ἄνθρωπος ἀχόρταγα ζητᾷ ἐξηγήσεις. Πρέπει νὰ τοῦ δείξουν τὴ ζωὴ του. Χαίρεται ὅταν κάποιον βρίσκη τὴν ἀκριβῆ ἐξήγησι μιᾶς μικρᾶς χειρονομίας ποὺ ἔκαμε τώρα καὶ εικοσιπέντε χρόνια. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν πλέον μικρὲς χειρονομίαι· ὑπάρχουν οἱ περισσότερες τάσεις τῆς καθημερινῆς μας ψυχῆς. Δὲν θὰ βρῆτε σ' αὐτὲς τὸν αἰώνιον χαρακτῆρα τῆς σκέψεως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἀλλὰ ὁ Μάρκος Αὐρηλίος εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν σκέψις. Ἄλλως τε ποιὸς ἀπὸ μᾶς διάγει τὴν ζωὴν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου; Ἐδῶ πρόκειται μόνον περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τίποτε παραπάνω. Δὲν ἐμεγαλοποιήθη αὐθαιρέτως· μόνον βρίσκεται σιμώτερά μας τώρα. Εἶναι ὁ Γιάννης ποὺ κόβει τὰ δέντρα του, εἶναι ὁ Πέτρος ποὺ κτίζει τὸ σπίτι του, εἰσθε σὺς ποὺ μοῦ μιλεῖτε γιὰ τὸ θε-

ρισμό, ἐγὼ πού σᾶς δίδω τὸ χέρι· ἀλλὰ βρισκόμεθα σὲ κάποιο σημεῖο πού ἐγγίζομεν τοὺς θεοὺς καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ξαφνιαζόμεθα γιὰ ὅ,τι κάνομε. Δὲν ἐγνωρίζαμεν ὅτι ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἦσαν παρούσαι, δὲν ἐγνωρίζαμεν ὅτι ὅλοι οἱ νόμοι τοῦ σύμπαντος ἐπερίμεναν γύρω μας· καὶ στρέφομεν πίσω τὸ κεφάλι καὶ κυττάζομεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, χωρὶς τίποτε νὰ εἴπωμεν ὡς ἄνθρωποι πού εἶδαν κάποιο θαῦμα.

Ὁ Ἔμερσον ἦρθε νὰ διακηρήξη μὲ ἀπλότητα τὸ παντοτεινὸ τοῦτο καὶ μυστικὸ μεγαλεῖο τῆς ζωῆς μας. Μᾶς ἐπεριτύλιξε μὲ σιωπὴ καὶ θαυμασμό. Ἐρρηψε μὲ λάμψη φῶς κάτω ἀπὸ τὰ βήματα τοῦ τεχνίτη πού βγαίνει ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό του. Μᾶς ἔδειξε πὼς ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἀγωνίζονται νὰ στηρίξουν τὸ κατῶφλι, ὅπου στέκονται δύο γείτονες καὶ μιλοῦν γιὰ τὴ βροχὴ πού πέφτει ἢ γιὰ τὸν ἄνεμό πού σηκώνεται, καὶ ἀπὸ πάνω ἀπὸ δύο διαβάτες πού συναντῶνται μᾶς δείχνει τὸ πρόσωπο τοῦ θεοῦ πού χαμογελᾷ πρὸ τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ. Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον βρίσκεται αὐτὸς σιμώτερα στὴν καθημερινή μας ζωὴν. Εἶναι ὁ ἐξάγγελος ὁ πλέον προσεκτικός, ὁ πλέον ἐπιμελής καὶ τίμιος, ὁ πλέον λεπτολόγος καὶ ἴσως καὶ ὁ πλέον ἀνθρώπινος. Εἶναι ὁ σοφὸς τῶν συνειθισμένων ἡμερῶν· καὶ οἱ συνειθισμένες μέρες ἀποτελοῦν τὴν οὐσία τοῦ εἶναι μας. Κάποτε καὶ ὁ χρόνος περνᾷ χωρὶς πάθη, χωρὶς ἀρετές, χωρὶς θαύματα. Μάθετέ μας νὰ λατρεύωμεν τὶς συνειθισμένες ὥρες τῆς ζωῆς. Ἐὰν σήμερα τὸ πρωὶ κάμω τίποτε σύμφωνο μὲ τὸ ἀνεῦμα τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, μὴν ἔλθετε νὰ τονίσετε τὶς πράξεις μου, διότι ξέρω καὶ ἐγὼ ὅτι κάτι συνέβη. Ἀλλὰ ἐὰν νομίζω ὅτι ἔχασα τὴν ἡμέρα μου σὲ τιποτένιες ἐπιχειρήσεις, καὶ σεῖς ἐὰν μπορέσετε νὰ μοῦ ἀποδείξετε ὅτι ἔζησα ἐν τούτοις τόσο βαθιὰ ὅσον καὶ ἓνας ἥρωας, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ μου δὲν ἔχασε τὰ δικαιώματά της, θὰ μοῦ κάμετε περισσότερο καλό, παρὰ ἐὰν μὲ ἐσυβάζετε νὰ σώσω σήμερα τὸν ἐχθρό μου, διότι ἐμεγαλώσατε μέσα μου τὸν ὄγκον, τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς· καὶ αὖριον ἴσως θὰ μπορέσω νὰ ζήσω μὲ περισσότερο σεβασμό.

VIII

Ο ΝΟΒΑΛΙΣ (1)

Οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦν σὲ διαφόρους δρόμους· ὅποιος τοὺς ἀκολουθεῖ καὶ τοὺς συγκρίνει θὰ δῆ ν' ἀναθρώσκουν παράδοξα σχήματα, λέγει ὁ συγγραφεὺς μας. Ἐδιάλεξα τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων οἱ δρόμοι μᾶς ὀδηγοῦν σὲ τρεῖς διαφορετικὲς κορυφές. Εἶδα νὰ λαμποκοποῦν στὸν ὄριζοντα τῶν ἔργων τοῦ Ruysbroeck οἱ περισσότερον κυανίζουσες κορυφές τῆς ψυχῆς, ἐνῶ σὰ ἔργα τοῦ Ἐμερσον οἱ χαμηλότερες κορυφές τῆς ἀνθρώπινης καρδιᾶς στρογγυλαίνουν ἀνωμάλως. Ἐδῶ βρισκόμεθα στὶς μυτερές καὶ συχνὰ ἐπικίνδυνες ὀροστοιχεῖες τοῦ ἔγκεφάλου· ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ μέρη γεμάτα ἀπὸ γλυκύτατη σκιά ἀνάμεσα στὶς καταπράσινες ἀνωμαλίες τῶν βουνοσειρῶν τούτων, ἡ δὲ ἀτμόσφαιρα εἶναι αἰωνίως κρυστάλλινη.

Θαυμάζει κανεὶς κυττάζοντας πόσον οἱ δρόμοι τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς διαφορετικὰ βαδίζουν πρὸς τὸ ἀπροσπέλαστον. Ἀκολουθήσετε πρὸς στιγμὴν τὰ ἴχνη τῶν τριῶν ψυχῶν πού ἀνέφερα. Ἐπροχώρησαν, καθεμία ἀπὸ τὸ μέρος της, πολὺ μακρύτερα ἀπὸ τοὺς ἀσφαλεῖς κύκλους τῆς συνειθισμένης συνειδήσεως, καὶ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς συνάντησε διαφορετικὰς ἀλήθειες, πού ὀφείλομεν ὅμως νὰ τὶς ὑποδεχθοῦμεν ὡς ἀδελφὲς ἄσωτες πού ἐπαναυρέθησαν. Μιὰ κρυμμένη ἀλήθεια μᾶς κάνει καὶ ζοῦμεν. Εὔμεθα οἱ ἀσυνεΐδητοι καὶ βουβοὶ τῆς σκλάβοι καὶ μᾶς ἔχει ἄλυσόδεσει ἐφ' ὅσον μένει κρυμμένη. Ἄλλ' ὅταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικὰ ὄντα, πού ἀποτελοῦν τὶς κεφαῖες τῆς ἀναριθμητῶς ἐνιαίας ἀνθρώπινης ψυ-

(1) Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρόλογον τῆς μεταφράσεως τῶν «*Μαθητῶν εἰς Σαίξ*».

χῆς, τὴν μαντεύει πρὸς στιγμὴν, ψάχνοντας μέσα στὸ σκοτάδι, καὶ οἱ τελευταῖοι ἀπὸ ἡμᾶς, μ' ἓνα ἀπότομον καὶ ἀνεξήγητον ἀντίκτυπον, αἰσθάνονται τοὺς ἑαυτοὺς των ν' ἀπελευθερώνωνται ἀπὸ κάποιο βᾶρος, μιὰ ἀλήθεια νέα, ὑψηλότερα, ἀγνοτέρα καὶ μυστηριωδεστέρα παίρνει τὴν θέσιν ἐκείνης πὺν ἐφανερώθη καὶ πὺν φεύγει ἀγύριστα, καὶ ἡ ψυχὴ ὄλων μας, χωρὶς τίποτα ἐξωτερικὰ νὰ τὸ προδίδη, ἐγκαινιάζει ἐποχὴν ἡρεμώτερη καὶ τελεῖ μυστηριώδεις ἐορτὲς ὅπου μόνον πολὺ ἀργὰ καὶ πὺν μακρινὰ συμμετέχομεν. Καὶ νομίζω πὺς ἔτσι ἡ ψυχὴ ὑψώνεται καὶ προχωρεῖ πρὸς ἓνα σκοπὸν πὺν αὐτὴ μονάχα γνωρίζει.

Ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ δὲν εἶναι τίποτε καθ' ἑαυτό. Βάλετε στὸν ἓνα δίσκο τῆς πλάστιγγος ὅλα τὰ λόγια τῶν μεγάλων σοφῶν καὶ στὸν ἄλλο δίσκο τὴν ὑποσυνειδητὴ σοφία τοῦ παιδιοῦ πὺν περνᾷ, καὶ θὰ δῆτε πὺς ὅ,τι ὁ Πλάτων, ὁ Μάρκος Αὐρηλίος, ὁ Σοπενάουερ καὶ ὁ Πασκάλ μᾶς ἀπεκάλυψαν, δὲν θὰ ὑψώση οὔτε κατὰ μίαν γραμμὴν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τοῦ ἀσυνειδήτου, διότι τὸ παιδάκι πὺν σωπαίνει εἶναι χίλιες φορὲς σοφώτερο ἀπὸ τὸν Μάρκον Αὐρηλίον πὺν μιλεῖ. Καὶ ἐν τούτοις, ἐὰν ὁ Μάρκος Αὐρηλίος δὲν εἶχε γράψει τὰ βιβλία τῶν Σκέψεών του, ἓνα μέρος ἀπὸ τοὺς ἀγνωστούς θησαυροὺς πὺν τὸ παιδάκι αὐτὸ κλεῖ μέσα του, δὲν θὰ ἦτο τὸ ἴδιο.

Δὲν εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ μιλοῦμε μὲ σαφήνεια γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐκεῖνοι πὺν μποροῦν νὰ ἐρωτήσουν ἀρκετὰ βαθιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ νὰ ζήσουν, ἔστω καὶ ἀστραπιαίως, σύμφωνα μὲ ἀκέραιο τὸ εἶναι τους, αἰσθάνονται ὅτι ἔτσι εἶναι. Δυνατὸν ν' ἀνακαλύψωμεν μιὰν ἡμέρα τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους, ἐὰν ὁ Πλάτων, ὁ Σβεντεμπόργκ ἢ ὁ Πλωτῖνος δὲν εἶχαν γεννηθῆ, ἡ ψυχὴ τοῦ χωρικοῦ, πὺν ποτὲ δὲν τοὺς διάβασε καὶ ποτὲ δὲν τοὺς ἄκουσε, δὲν θὰ ἦτο ἀναμφισβητήτως ὅ,τι σήμερα εἶναι. Ἄλλ' ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συμβαίη, καμμιά σκέψη δὲν χάνεται ποτὲ γιὰ καμμιά ψυχὴ. Καὶ ποιὸς θὰ ἱστορήσῃ ποτὲ τὰ μέρη τῶν ἑαυτῶν μας πὺν δὲν ζοῦν, εἰμὴ χάρις στὶς σκέψεις, πὺν ποτὲ δὲν ἐξωτερικεύθησαν; Ἡ συνείδησή μας ἔχει πολλοὺς βαθμοὺς καὶ οἱ σοφώτεροι

ένδιαφέρονται μόνο για τὴ συνείδησή μας, τὴ σχεδὸν ἀσυνείδητη, γιατί βρίσκεται στὸ σημεῖο νὰ γίνῃ θεϊκὴ. Ἡ αὔξησις τῆς μεταρρυσικῆς αὐτῆς συνειδήσεως φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πάντοτε ὁ ἄγνωστος καὶ ὑπέρτατος πόθος τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι σπουδαῖο τὸ ὅτι τὴν ἀγνοοῦν, γιατί ὅλα τὰ ἀγνοοῦν· ἀλλ' ὅμως ἐνεργοῦν μέσα στὴν ψυχὴ τους τόσον σοφά, ὅσον καὶ οἱ πλέον σοφοί. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι ζοῦν μιὰ στιγμὴ μόνον, τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου τους. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ συνείδησις αὐτὴ δὲν αὐξάνεται, εἰμὴ αὐξάνοντας καὶ τὸ ἀνεξήγητο τὸ γύρω της. Ζητοῦμεν τὴ γνώση γιὰ νὰ μάθωμεν νὰ μὴ γνωρίζωμεν. Μεγαλώνομεν μόνον ὅταν μεγαλώσωμεν τὰ μυστήρια ποὺ βαθαίνουν ἀπὸ πάνω μας καὶ εἴμεθα σκλάβοι ποὺ δὲν εἰμποροῦν νὰ διατηροῦν μέσα τους τὴν εὐθυμίαν τῆς ζωῆς, εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ βαρύνωμεν (χωρὶς ποτὲ ν' ἀπονθαρρυνθῶμεν) τὸ ἀνήλεο βάρος τῶν ἀλυσίδων μας...

Ἡ ἱστορία τῶν θαυμαστῶν τούτων ἀλυσίδων εἶναι ἡ μοιαιδικὴ ἱστορία τῶν ἐαντιῶν μας· γιατί δὲν εἴμεθα παρὰ ἓνα μυστήριο καὶ πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν εἶναι χωρὶς ἔνδιαφέρον. Δὲν εἶναι μακρὰ ἡ ἱστορία αὐτὴ μέχρι σήμερον· ἀποτελεῖται ἀπὸ μερικὲς σελίδες καὶ νομίζε κανεῖς ὅτι οἱ καλύτεροι φοβοῦνται νὰ τις συλλογισθοῦν. Πῶς οἱ ὀλίγοι ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσουν ἕως τὰ ἄκρα τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως; Καὶ εἰπέτε μου τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ διέτριψαν ἐκεῖ ὀλίγας ὥρας... Πολλοὶ ἀπὸ μᾶς ὑποσχέθησαν τὴν ἱστορία αὐτὴν καὶ ἄλλοι τὴν ἐπεχείρησαν πρὸς στιγμὴν, ἀλλὰ ὀλίγον κατόπιν ἔχασαν ἀλλιλολιαδόχως τὴ δύναμιν ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ ζήσουν ἐδῶ, ἔπεφταν πάλιν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τὰ γνωστὰ πεδία τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ «καὶ ὅλα ἐπέπλεον, καθὼς καὶ ἄλλοτε μπροστὰ ἀπὸ τὰ μάτια».

Ἀληθινά, εἶναι δύσκολον νὰ ἐρωτήσῃ κανεῖς τὴν ψυχὴν του καὶ νὰ διακρίνῃ τὴν παιδικὴν φωνούλαν της, μέσα ἀπὸ τὴς ἀνώφελους κραυγὰς, ποὺ τὴν περικυκλώνουν. Καὶ ὅμως, πόσον οἱ ἐπίλοιπες προσπάθειες τοῦ πνεύματος ὅταν τὸ σκεφθοῦμεν, εἶναι ἀσήμαντες, καὶ πόσον ἡ συνειθισμένη ζωὴ μας διαδραματίζεται μα-

κράν μας! Νομίζει κανείς ότι εκεί κάτω δὲν περνοῦν οἱ ὅμοιοί μας ὄρες μάταιες ἀφηρημένες ἢ στεῖρες. Ἄλλὰ ἐδῶ εὐρίσκεται τὸ μόνο σταθερὸ σημεῖο τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ τὸ ἀληθινὸ μέρος τῆς ζωῆς. Πρέπει ἐδῶ νὰ καταφεύγωμεν ἀκατάπαντα. Γνωρίζομεν ὅλα τὰ ἐπιλοιπα πρὶν νὰ μᾶς τὰ ποῦν· ἀλλὰ μαθαίνομεν ἐδῶ πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι μορεῖ κανεὶς νὰ πῇ. Καὶ τὴ στιγμὴ πού ἡ φράση διακόπτεται καὶ οἱ λέξεις κρύβονται, τὸ βλέμμα μας ἀνήσυχον συναντᾷ αἴφνης διὰ μέσου τῶν ἐτῶν καὶ τῶν αἰώνων ἓνα ἄλλο βλέμμα πού τὸ περίμενε ὑπομονετικὰ ἐπάνω στοῦ δρόμο τοῦ Θεοῦ. Τὰ βλέφαρα κλειοῦν συγχρόνως, τὰ μάτια ὑγραίνονται ἀπὸ τὴ γλυκεῖα καὶ τρομερὴ δροσοῦλα τοῦ ἀπαράλλακτου μυστηρίου, καὶ γνωρίζομεν ὅτι δὲν εἴμεθα πιά μόνο μέσα στοῦ ἀτέλειωτο δρόμο...

Ἄλλὰ ποῖα βιβλία μᾶς ὁμιλοῦν γιὰ τὸ ἀληθινὸ τοῦτο μέρος τῆς ζωῆς; Οἱ μεταφυσικοὶ φθάνουν μόλις ἕως τὰ σύνορα, καὶ ἀφοῦ τὰ περάσουν καὶ αὐτά, τί ἄλλο πράγματι ἀπομένει; Μερικοὶ μυστικοπαθεῖς φαίνονται τρελλοί, διότι πιθανῶς παριστάνουν αὐτὴν τὴ φύση τῆς σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν εἶχε τὸν καιρὸ καὶ τὴ δύναμη νὰ γίνῃ ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ ἀγνοοῦμεν περισσότερον ἀπ' ὅλους τοὺς δασκάλους τῆς συνήθους λογικῆς τὸν Κόντ, τὸν Σπινόζα, τὸν Σοπενάουερ, καὶ μερικοὺς ἄλλους, δὲν εἶναι τοῦτος λόγος ν' ἀποδιώξωμεν τοὺς δασκάλους μᾶς διαφορετικῆς λογικῆς, πού εἶναι κα' αὐτὴ μιὰ ἀδελφικὴ λογικὴ καὶ πού εἶναι ἴσως ἡ λογικὴ τοῦ μέλλοντος. Ἐν τῷ μεταξὺ μας εἶπαν πράγματα πού μᾶς ἦσαν ἀπαραίτητα. Ἄνοιξετε τὸν βαθύτερον ἀπὸ τοὺς συνειθισμένους ἠθικολόγους ἢ ψυχολόγους· θὰ σᾶς ὁμιλήσῃ γιὰ τὴν ἀγάπη, γιὰ τὴν ὑπερηφάνεια καὶ γιὰ τὰ ἄλλα πάθη τῆς καρδιᾶς μας· καὶ τὰ πράγματα αὐτά δυνατὸν νὰ μᾶς ἀρέσουν πρὸς στιγμὴν, ὡς ἄνθη κομμένα ἀπὸ τὸν κορμόν των. Ἄλλὰ ἡ πραγματικὴ καὶ ἀμετάβλητος ζωὴ μας διαδραματίζεται χίλιες λεῦγες μακρὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ ἑκατὸν χιλιάδες λεῦγες μακρὰ ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνεια. Ἐχομεν μέσα μας ἓνα ἐγὼ περισσότερον βαθὺ καὶ περισσότερον ἀνεξάν-

τλητο ἀπὸ τὸ ἐγὼ τῶν παθῶν καὶ τῆς καθαρᾶς λογικῆς. Δὲν πρόκειται νὰ ἐκφράσωμεν τί αἰσθανόμεθα ὅταν ἡ ἐρωμένη μας μᾶς ἀφήνῃ. Φεύγει σήμερα· τὰ μάτια μας κλαῖνε, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ μας δὲν κλαίει. Δυνατὸν νὰ μάθῃ τὸ γεγονὸς καὶ νὰ τὸ μεταβάλλῃ σὲ φῶς, γιατί πᾶν ὅ,τι πέφτει μέσα τῆς ἀκτινοβολεῖ. Δυνατὸν ἐπίσης νὰ μὴ μάθῃ τίποτε, καὶ τότε πρὸς τί νὰ μιλήσωμεν γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα; "Ἄς ἀφήσωμεν τὰ μικροπράγματα αὐτὰ σὲ ὅσους δὲν αἰσθάνονται ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι βαθειά. Ἐὰν ἐδιάβασα τὸν Λαρωσφρονκὸ καὶ τὸν Στένταλ σήμερα τὸ πρωί, νομίζετε ὅτι ἀπέκτησα σκέψεις ποὺ μὲ κάνουν περισσότερο ἄνθρωπο, καὶ πῶς οἱ ἄγγελοι ποὺ πρέπει νὰ πλησιάζῃ κανεὶς μέρα καὶ νύχτα θὰ μ' εὔρουν ὠραιότερον; ὅ,τι δὲν ὑπερβαίνει στὴν ἐμπειρικὴ σοφία δὲν μᾶς ἀνήκει καὶ εἶναι ἀνάξιον τῆς ψυχῆς μας. "Ὅ,τι μποροῦμε νὰ μάθωμε χωρὶς ἀγωνία μᾶς μαραίνει. Μὲ κόπο θὰ χαμογελάσω ἐὰν κατορθώσετε νὰ μοῦ ἀποδείξετε ὅτι ὑπῆρξα ἐγωιστής, καὶ σ' αὐτὴ τῇ θυσίᾳ τῆς εὐτυχίας μου καὶ τῆς ζωῆς μου· ἀλλὰ τί εἶναι ὁ ἐγωισμὸς παραβαλλόμενος μὲ τόσα ἄλλα παντοδύναμα πράγματα ποὺ νοιώθω μέσα μου νὰ ζοῦν μὲ ζωὴ ἀνέκφραστη; Δὲν βρίσκονται στὸ κατώφλι τῶν παθῶν οἱ ἄγνοι νόμοι τῆς ὑπάρξεώς μας.

*Ἔρχεται στιγμή ὅπου τὰ φαινόμενα τῆς συνειθισμένης συνειδήσεως, ποὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ συνείδηση τῶν παθῶν, ἢ συνείδηση τῶν σχέσεων τοῦ πρώτου βαθμοῦ, δὲν μᾶς χρησιμεύει καὶ δὲν ἐγγίζουσι πλέον τῇ ζωῆς μας. Παραδέχομαι ὅτι ἡ συνείδησις αὐτὴ εἶναι πολλάκις πλέον ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ μερικὲς ἀπόψεις, καὶ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γνωρίσωμεν τὰς πτυχὰς τῆς. Εἶναι ὅμως ἄνθος τῆς ἐπιφανείας καὶ οἱ ρίζες τῆς φοβοῦνται τὴν μεγάλην κεντρικὴ φωτιὰ τοῦ εἶναι μας. Δυνατὸν νὰ διαπράξω ἐγκλημα χωρὶς ἢ παραμικρὰ πνοὴ νὰ λιγύσῃ τὴν μικροτέρα φλόγα τῆς φωτιᾶς αὐτῆς· καὶ ἐξ ἄλλου ἓνα βλέμμα ποὺ ἀνταλλάσσω, μιὰ σκέψη, δὲν κατορθώνει ν' ἀνθίσῃ μιὰ στιγμή ποὺ διαβαίνει χωρὶς τίποτε νὰ πῆ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἀναταράξῃ μὲ φοβεροὺς ἀνεμοστροβίλους στὸ βάθος τῶν καταφυγίων τῆς καὶ νὰ τὴν κάμῃ νὰ ξεχυλίσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ζωὴ μου. Ἡ ψυχὴ μας δὲν κρίνει ὅπως

ἡμεῖς, εἶναι κάτι τι ἰδιότροπον καὶ κρυφό. Μπορεῖ νὰ ταραχθῆ ἀπὸ ἓνα φύσημα καὶ νὰ ἀγνοῆ μιὰ τρικυμία. Πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τί τὴν ταράζει. Ὅλα ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτῶνται, γιὰ αὐτὸ εἴμεθα.

Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐπανέλθω στὴ συνειθισμένη αὐτὴ συνείδηση ποὺ βασιλεύει σὲ μεγάλην ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας, γνωρίζω πολλὰ πνεύματα, ποὺ ἢ θουμασίᾳ ἐξεϊκόνησι τῆς ζηλοτυπίας τοῦ Ὁθέλλου π.χ. δὲν ἐκπλήσσει πλέον. Ἡ ἐξεϊκόνησις αὐτὴ εἶναι τελεία εἰς τοὺς πρώτους κύκλους τοῦ ἀνθρώπου. Παραμένει θουμασίᾳ, ἀρκεῖ νὰ φροντίσωμε νὰ μὴν ἀνοίξωμε μῆτε θύρες, μῆτε παράθυρα, διότι τότε ἡ εἰκόνα θὰ μετεβῆ ἀλλοίωτο σὲ στάκτη, ἐπειδὴ θὰ τῆς φυσουσε ὁ ἄνεμος ὅλου τοῦ ἀγνώστου, ποὺ περιμένει ἀπ' ἐξῶ. Θεωροῦμεν τὸν διάλογον τοῦ Μαύρου καὶ τῆς Λισδεμόνας ὡς κάτι τι τέλειον, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ νὰ συλλογισθῶμεν πράγματα βαθύτερα. Εἴτε ὁ Ἀφρικανὸς πολεμιστὴς ἠπατήθη, εἴτε μὴ, ἀπὸ τὴν εὐγενῆ Ἑνετὴν, πάντοτε ζῆ μιὰ ἄλλη ζωή. Θὰ συμβαίνουν στὴν ψυχὴ του καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν του, κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν τρομερωτέρων ὑπονοιῶν του καὶ τῆς βιανασοτέρας ἀγανακτισεῶς του, γεγονότα χίλιες φορὲς πλέον ὑπέροχα, ποὺ οἱ βρυχηθμοὶ του καθόλου δὲν μποροῦν νὰ διαταραξοῦν, καὶ μέσα ἀπὸ ἐπιπόλαιες τρικυμίες τῆς ζήλειας, ἐξακολουθεῖ τὸν δρόμον τῆς μιᾶς ὑπαρξὸς ἀμετάβλητη, ποὺ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἀνθρώπου παροδικῶς μόνον μέχρι σήμερον ἔδειξε.

Μήπως ἀπὸ κεῖ ἀράγε γεννᾶται ἡ θλίψη, ποὺ ἀναδίδουν τὰ ἀριστουργήματα; Οἱ ποιηταὶ δὲν εἰμαόρεσαν νὰ τὰ γράψουν εἰμὴ κλείοντας τὰ μάτια τους στοὺς τρομεροὺς ὀρίζοντες καὶ ἐπιβάλλοντας σιωπὴ στὶς ὑπερβολικὰ σοβαρὰ καὶ ὑπερβολικὰ πολυάριθμα φωνὰς τῆς ψυχῆς των. Ἐὰν δὲν τὸ ἔκαναν, θὰ ἔχαναν τὸ θάρρος τους.

Τίποτε δὲν εἶναι τόσο θλιβερὸ καὶ τόσο ἀπογοητευτικὸ ὅσον ἓνα ἀριστούργημα. Γιὰ τίποτε δὲν δείχνει καλύτερα τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ λάβῃ συνείδηση τοῦ μεγαλείου του καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας του. Καὶ ἂν μιὰ φωνὴ δὲν μᾶς εἰδοποιῆ ὅτι καὶ τὰ ὠραιότερα πράγματα δὲν εἶναι τίποτε, συγκρινόμενα

μὲ ὅ,τι εἶμεθα, τότε τίποτε δὲν θὰ μᾶς μίχρσινε τόσον ὅσον ἔνα ἀριστούργημα.

«Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Ἐμερσον, εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ πᾶν ὅ,τι δυνάμεθα νὰ μάθωμεν δι' αὐτὴν καὶ σοφωτέρα ἀπὸ ὅλα τῆς τὰ ἔργα. Ὁ μεγάλος ποιητὴς μᾶς κάνει νὰ αἰσθανώμεθα τὴν ἰδίαν μας ἀξίαν καὶ τότε ὀλιγώτερον ἐκτιμοῦμεν ὅ,τι ἐπραγματοποίησε. Τὸ καλύτερον πράγμα ποὺ μᾶς μαθαίνει εἶναι ἡ περιφρόνηση γιὰ τὰ ὅσα ἐδημιούργησεν. Ὁ Σαίξπηρος μᾶς παρασύρει σ' ἕνα τόσον ὑπέροχο ρεῦμα νοήμονος δράσεως, ὥστε μᾶς ὑποβάλλει τὴν ἰδέαν ἑνὸς πλοῦτου, ποὺ ἀπέναντί του ὁ πλοῦτος ὁ δικὸς του θὰ ἐφαίνετο φτώχεια. Καὶ τότε αἰσθανόμεθα ὅτι τὸ ὑπέροχον ἔργον ποὺ ἐδημιούργησε καὶ ποὺ σὲ ἄλλες στιγμὲς ἀνεβάζομε στὸ ὕψος μᾶς ἀυθύπαρκτης ποιήσεως, δὲν ἀνήκει στὴν πραγματικὴ φύση τῶν πραγμάτων περισσότερον βαθιά, ἀπὸ ὅσον ἡ περαστικὴ σκιὰ τοῦ διαβάτη ἐπάνω σ' ἕνα βράχο».

Οἱ ὑπέροχοι κραυγὲς τῶν μεγάλων ποιημάτων καὶ τῶν μεγάλων τραγωδιῶν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μυστικοπαθεῖς κραυγὲς, ποὺ δὲν ἀνήκουν στὴν ἐξωτερικὴ ζωὴ τῶν ποιημάτων τούτων καὶ τῶν τραγωδιῶν. Ἀναπηδοῦν αἴφνης ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴ καὶ μᾶς κάνουν νὰ ἐλπίζωμεν δὲν ξέρω τί τὸ ἀπροσδόκητον καὶ ποὺ ὁμως περιμένομεν μὲ τόσην ἀνυπομονησίαν, ἕως ὅτου πάλιν τὰ γνωστότατα πάθη τὰς κατασκεπάσουν μὲ τὰ χιόνια τους. . . Στὶς στιγμὲς αὐτὲς ἡ ἀνθρωπότης βρέθηκε πρὸς στιγμὴν ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, ὅπως ἕνας ἄνθρωπος ἐνώπιον ἑνὸς ἀγγέλου. Καὶ εἶναι σπουδαῖον νὰ βρῖσκειται ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερα ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, γιὰ νὰ μάθῃ ποιά εἶναι. Ἐάν κάποιος ὄν ἄλλον κόσμου κατέβαινε ἀνάμεσά μας καὶ μᾶς ζητοῦσε τὰ θαυμασιώτερα ἄνθη τῆς ψυχῆς μας καὶ τοὺς τίτλους τῆς εὐγενείας τῆς, τί θὰ τοῦ ἐδίδαμεν; Μερικοὶ θὰ ἐπρόσφεραν τοὺς φιλοσόφους, χωρὶς νὰ ξέρουν τί κάνουν. Λησμόνησα πὼς κάποιος ἄλλος θὰ ἐπρόσφερε τὸν Ὁθέλλο, τὸν Βασιλιᾶ Λήρ, καὶ τὸν Ἀμιέτο. Ἔ, λοιπὸν δὲν εἶμεθα αὐτό. Καὶ νομίζω ὅτι ἡ ψυχὴ μας θὰ ἐπῆγαινε νὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὴν ἐντροπὴ τῆς σιὰ βάρη

τῆς σάρκας μας, γιατί καλὰ ξέρει ἐκείνη ὅτι οἱ ὄρατοὶ θησαυροὶ τῆς δὲν ἔγιναν γιὰ νὰ ἐπιδειχθοῦν στὰ μάτια τῶν ξένων καὶ δὲν περιέχουν εἰμὴ ψεύτικα πετράδια. Καὶ ὁ ταπεινότερος ἀνάμεσα μας, στὶς στιγμὲς τῆς μοναξιάς, ὁπότεν ξέρει ὅ,τι πρέπει κανεὶς νὰ ξέρει, αἰσθάνεται τὸ δικαίωμα ν' ἀντιπροσωπευθῆ ἀπὸ κάτι ἄλλο κι' ὄχι ἀπὸ τὸ ἀριστούργημα. Εἴμεθα ὄντα ἀόρατα. Δὲν θὰ εἶχαμε τίποτα νὰ εἴπωμεν πρὸς τὸν οὐράνιον ἀπεσταλμένον, οὔτε τίποτε νὰ τοῦ δεῖξωμεν, καὶ οἱ ὠραιότερές μας πράξεις θὰ μᾶς ἐφαίνοντο αἴφνης ὅμοιες μὲ τὰ πενιχρὰ οἰκογενειακὰ κειμήλια, πὸν τὰ ἐθεωρούσαμεν τόσον πολῦτιμα στὸ βάθος τοῦ συρταριοῦ των καὶ πὸν γίνονται τόσον εὐτελεῖ, ὅταν τὰ βγάξωμε μιὰ στιγμὴ ἔξω ἀπὸ τὴν σκιά τους, γιὰ νὰ τὰ δεῖξωμεν σὲ κανένα ἀδιάφορον. Εἴμεθα ὄντα ἀόρατα πὸν ζοῦν μόνον καθ' ἑαυτά, καὶ ὁ προσεκτικὸς ἐπισκέπτης θὰ ἐφευγε χωρὶς νὰ ὑποφιασθῆ ποτὲ ὅ,τι θὰ εἴμποροῦσε νὰ ἴδῃ, ἐκτὸς ἐὰν τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἢ καλόγνωμη ψυχὴ μας ἐπέμβῃ. Εὐχαριστεῖται τόσο νὰ φεύγῃ μπροστὰ στὰ μικρὰ πράγματα καὶ μὲ τόση δυσκολία τὰ ἐπανευρίσκομεν στὴ ζωὴ, ὥστε φοβούμεθα νὰ τὴν καλέσωμεν εἰς βοήθειαν. Καὶ ὅμως εἶναι πάντοτε παρούσα, καὶ ποτὲ δὲν ἀπατάται, μήτε ἀπατᾶ. Θὰ ἔδειχνε στὸν ἀπροσδόκητον ἀπεσταλμένον τὰ σμιγμένα χέρια τοῦ ἀνθρώπου, τὰ μάτια του τὰ γεμάτα ὄνειρα, πὸν μήτε ὄνομα δὲν ἔχουν, καὶ τὰ χεῖλη του, πὸν δὲν μποροῦν τίποτε νὰ ποῦνε. Καὶ ἴσως ὁ ἄλλος, ἐὰν ἦτο ἄξιος νὰ ἐννοήσῃ, δὲν θὰ ἐτολμοῦσε πιά τίποτε ἄλλο νὰ ἐρωτήσῃ. . .

Ἄλλ' ἐὰν τοῦ ἐχρειάζοντο ἄλλες ἀποδείξεις, θὰ τὸν ὀδηγοῦσεν ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πὸν τὰ ἔργα των ἐγγίζουν σχεδὸν τὴ σιωπῇ. Θ' ἀνοίγε τὴ θύρα τῶν βασιλείων, ὅπου μερικοὶ τὴν ἠγάπησαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς μικρὲς χειρονομίαις τοῦ σώματός των. Θ' ἀνέβαιναν καὶ οἱ δυὸ μᾶζν στὰ ὑψηλὰ ἐρημικὰ ὄροπέδια, ὅπου ἡ συνείδησις ἀνεβαίνει κατὰ ἓνα βαθμὸν καὶ ὅπου ὅλοι ἐκεῖνοι πὸν ἀνησυχοῦν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους περιπλανῶνται προσεκτικὰ γύρω ἀπὸ τὸν τερατώδη κύκλον, πὸν ἐνώνει τὸν φαινομενικὸ κόσμον μὲ τοὺς ἀνωτέρους κόσμους.

Θὰ ἐπήγαινε μαζί του ἕως τὰ ἀκρότατα ὄρια τοῦ ἀνθρώπου, γιατί στοῦ μέρους ὅπου ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ὅτι τελειώνει πιά, ἀπό κεῖ πιθανόν ν' ἀρχίξῃ· καί τὰ οὐσιώδη καί ἀνεξαντλητά του μέρη βρίσκονται μόνον στοῦ ἀόρατου, ὅπου θὰ παραμονεύῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀδιακόπως. Ἐπάνω στὰ ὕψη μόνον αὐτὰ ὑπάρχουν σκέψεις πού ἡ ψυχὴ μπορεῖ νὰ ὁμολογήσῃ καί ἰδέαι πού τῆς ὁμοιάζουν καί εἶναι τόσον ἐπιτακτικῆς ὅσον καί αὐτὴ ἡ ἴδια. Ἐκεῖ ἐπάνω ἡ ἀνθρωπότης ἐβασίλευσε μιὰ στιγμὴ καί οἱ ἀπότομες αὐτὲς κορυφές, ἀσθενῶς φωτισμένες, εἶναι ἴσως οἱ μόνες λάμπεις πού κάνουν νὰ διακρίνεται ἡ γῆ μέσα στὰ πνευματικὰ διαστήματα. Οἱ ἀνταντακλάσεις τους ἔχουν ἀλήθεια τὸ χρῶμα τῆς ψυχῆς μας. Αἰσθανόμεθα ὅτι τὰ πάθη τοῦ πνεύματος καί τῆς καρδιάς, κυτταζόμενα ἀπὸ μιὰ ξένη διάνοια, θὰ ὁμοιάζαν μὲ ἐπαρχιώτικες φιλονεικίαι· ἀλλὰ στὰ ἔργα τους οἱ ἄνθρωποι πού ἀνάφερα, ἐβγήκαν ἔξω ἀπὸ τὸ μικρὸ χωριὸ τῶν παθῶν καί εἶπαν πράγματα πού δυνατόν νὰ ἐνδιαφέρουν ὅσους δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν γήινη ἐνορία. Δὲν πρέπει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ταράσσεται ἀποκλειστικῶς στοῦ βάθους τοῦ ἑαυτοῦ της, ὡς κοπάδι τυφλοποντικῶν. Πρέπει νὰ ζήσῃ ὡς ἐὰν μιὰν ἡμέρα ἔπρεπε νὰ δώσῃ λογαριασμὸ γιὰ τὴ ζωὴ της στοὺς μεγαλυτέρους της ἀδελφούς. Τὸ πνεῦμα τὸ ἀποσυρόμενον στοῦν ἑαυτὸν τοῦ εἶναι μία ἀπλὴ τοπικὴ δόξα πού προκαλεῖ τὸ χαμόγελο τοῦ ταξειδιώτη. Ὑπάρχει καί κάτι ἄλλο ἐκτὸς τοῦ πνεύματος καί δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα πού μᾶς σμίγει μὲ τὸ σύμπαν. Καιρὸς εἶναι νὰ μὴν τὸ συγχέωμεν μὲ τὴν ψυχὴν. Δὲν πρόκειται περὶ τοῦ τί συμβαίνει μεταξύ μας, ἀλλὰ περὶ τοῦ τί συμβαίνει μέσα μας ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάθη καί ἀπὸ τὸ λογικόν. Ἐὰν δὲν προσφέρω στὴν ξένη διάνοιαν εἰμὴ Λαρωσφουκῶ, Λίχτεμπεργκ, Μέρεντιθ ἢ Στένταλ, θὰ μὲ κυττάξῃ ὅπως κυττάξω στὰ βάθη μᾶς νεαρᾶς πολιτείας τὸν ἀνέλπιδον ἀστὸν πού μοῦ ὀμιλεῖ γιὰ τὸν δρόμο του, γιὰ τὸν γάμο του, ἢ γιὰ τὴ βιομηχανία του. Ποιὸς ἄγγελος θὰ ἐρωτήσῃ τὸν Τίτον γιατί δὲν ἔπαινε τὴν Βερενίκην καί γιατί ἡ Ἄνδρομάχη ἀρραβωνιάσθη τὸν Πύρρον; Τί παριστάνει ἡ Βερενίκη ἐὰν τὴν συγκρίνω

εἰς ὅ,τι ἀόρατον ὑπάρχει μὲ τὴ ζητιάνα πὸν μὲ σταματᾷ ἢ μὲ τὴ δημόσια πὸν μοῦ γνέφει; Μιὰ λέξη μυστικοπαθῆς μπορεῖ μόνη κάποτε νὰ παραστήσῃ ἓνα ἀνθρώπινον ὄν. Ἐπιπλέον ἡ ψυχὴ μας δὲν εἶναι στὶς ἄλλες αὐτὲς χῶρες χωρὶς σκιὰς καὶ χωρὶς ἀβύσσους καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι σταματᾶτε στὶς κρίσιμες στιγμὲς ὅπου ἡ ζωὴ βαρύνει ἐπάνω στὸν ὄμο σας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν βρίσκεται εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ ὅμως αὐτὰ τὰ πράγματα εἶναι τέλεια. Ἐπιπλέον μόνον μεταξὺ μας πρέπει νὰ μιλοῦμε γι' αὐτά, καὶ σωστὸ εἶναι νὰ σωπαίνωμεν ἐὰν κανένας ἐπισκέπτης κτυπήσῃ τὸ βράδυ τὴν πόρτα μας. Ἐπιπλέον ἐὰν ὁ ἴδιος αὐτὸς ἐπισκέπτης μὲ συλλαμβάνῃ τὴ στιγμὴ πὸν ἡ ψυχὴ μου ζητᾷ τὸ κλειδί τῶν ἐγγυτέρων τῆς θησαυρῶν στὸν Πασκάλ, στὸν Ἐμερσον ἢ στὸν Hello, ἢ ἀπὸ κανένα ἄλλο μέρος, σὲ κάποιους πὸν ἦσαν κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἀνησυχία τῆς ἀγνότατης Ὁμορφιάς, δὲν θὰ κλείσω τὸ βιβλίον κοκκινίζοντας· καὶ ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ λάβῃ μιὰ ἰδέα γιὰ κάποιον ἀδελφικὸν ὄν καταδικασμένο στὴ σιωπὴ καὶ θὰ μάθῃ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν ὑπῆρξαμεν ὅλοι ἱκανοποιημένοι κάτοικοι τῆς γῆς.

IX

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΡΑΓΙΚΟΤΗΣ

Ἐπάρχει μιὰ τραγικότης καθημερινὴ ποὺ εἶναι πολὺ περισσότερον πραγματικὴ, πολὺ περισσότερον βαθειὰ καὶ πολὺ περισσότερον σύμφωνη μὲ τὸ ἀληθινόν μας εἶναι ἀπὸ τὴν τραγικότητα τῶν μεγάλων τραγωδιῶν. Εἶναι εὐκόλον νὰ τὸ αἰσθανθοῦμεν, ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ δεῖξωμε, γιατί ἡ κατ' οὐσίαν αὐτὴ τραγικότης δὲν εἶναι ὕλικὴ ἢ ψυχολογικὴ. Δὲν πρόκειται πλέον ἐδῶ γιὰ τὴν καθωρισμένη πάλῃ ἐνὸς ὄντος ἐναντίον ἐνὸς ἄλλου ὄντος, μιᾶς ἐπιθυμίας ἐναντίον μιᾶς ἄλλης ἐπιθυμίας, οὔτε γιὰ τὴν αἰώνια διαμαχία μεταξὺ πάθους καὶ καθήκοντος. Πρόκειται μᾶλλον νὰ καταδείξῃ κανεὶς τί τὸ ἐκπληκτικόν εἰς τὸ ἀπλοῦν γεγονός τὸ ὅτι ζῆ κανεὶς. Πρόκειται μᾶλλον νὰ καταδείξῃ κανεὶς τὴν ὑπερβολὴν μιᾶς ψυχῆς καθ' ἑαυτήν, μέσα σὲ μιὰν ἀπεραντοσύνην οὐδέποτε ἀδρανῆ. Πρόκειται μᾶλλον νὰ καταστήσῃ κανεὶς ἀκουστὸν ἐπάνω ἀπὸ τοὺς συνειθισμένους διαλόγους τοῦ λογικοῦ καὶ τῶν αἰσθημάτων, τὸν διάλογον τὸν πλέον ἐπίσημο καὶ ἀέναο τοῦ ὄντος μὲ τὴν μοῖρα του. Πρόκειται μᾶλλον νὰ μᾶς κάμῃ κανεὶς ν' ἀκολουθήσωμεν τὰ διστακτικὰ καὶ περιώδυνα βήματα ἐνὸς ὄντος ποὺ πλησιάζει ἢ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀλήθειάν του, ἀπὸ τὴν ὡραιότητά του ἢ ἀπὸ τὸν Θεόν του. Πρόκειται μᾶλλον νὰ μᾶς δείξῃ καὶ νὰ μᾶς κάμῃ ν' ἀκούσωμεν χίλια πράγματα ἀνάλογα ποὺ οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ μᾶς ἔκαμαν παροδικῶς νὰ μισοῖδωμεν. Ἄλλ' ἰδοὺ τὸ θεμελιώδες σημεῖον: ὅτι μᾶς ἔκαμαν παροδικῶς νὰ μισοῖδωμεν δὲν θὰ μπορούσαμεν νὰ τὸ δεῖξωμεν πρωτύτερα ἀπὸ τ' ἄλλα; Ὅτι ἀκούσαμεν κάτω ἀπὸ τὸν βασιλιᾶ Λῆρ π.χ., κάτω ἀπὸ τὸν Μάκβεθ καὶ

τὸν Ἀμλέτον, τὸ μυστηριώδες τραγοῦδι τοῦ ἀλείρου, τὴν ἀπειλητικὴ σιωπὴ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν Θεῶν, τὴν αἰωνιότητα ποὺ βροντᾷ στὸν ὄριζοντα, τὴν μοῖρα ἢ τὸ πεπρωμένον ποὺ παρατηροῦμεν ἐνδόμυχα χωρὶς νὰ μπορέσουμε νὰ εἰπώμεν ἀπὸ τί σημαίει τὸ ἀναγνωρίζομεν, ὅλα αὐτὰ δὲν μποροῦμεν ἄρα γε, δὲν ξέρω μὲ ποιὰν ἀναστροφὴν τῶν ρόλων, νὰ τὰ πλησιάσωμεν πρὸς τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἐνῶ θ' ἀπομακρύνωμεν τοὺς ἠθοποιούς; Εἶναι ἄρα γε παραλόγως τολμηρὸν νὰ παραδεχθῶμεν πὼς ἡ ἀληθινὴ τραγικότης τῆς ζωῆς, ἢ τραγικότης ἢ φυσιολογική, ἢ βαθειὰ καὶ λογικὴ ἀρχίζει μόνον τῇ στιγμῇ ὅπου ἐκεῖνα ποὺ ὀνομάζονται περιπέτειες, πόνοι καὶ κίνδυνοι, ἐπέρασαν; Ἡ εὐτυχία γιατί νὰ μὴν ἔχη μακρότερον τὸν βραχίονά της ἀπὸ τὴν δυστυχία καὶ γιατί μερικεῖς δυνάμεις της νὰ πλησιάζουν περισσότερον τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ; Πρέπει νὰ καλὰ νὰ οὐρλιάζωμεν, ὅπως οἱ Ἀτρεΐδαι, γιὰ νὰ φανερωθῇ στὴ ζωὴ μας ἕνας αἰώνιος Θεὸς ποὺ ποτέ του αὐτὸς δὲν ἔρχεται νὰ καθίση κάτω ἀπὸ τὴν ἀκηνοσία τῆς λάμπας μας; Μήπως δὲν εἶναι ἡ ἡσυχία ποὺ εἶναι τρομερὰ ὅταν τὴ συλλογίζεται κανεὶς καὶ ὅταν τὰ ἄστρα τὴν ἐπιβλέπουν ἀποπάνω; Καὶ ἡ οὐσία τῆς ζωῆς κάτω ἀπὸ τὸν θόρυβον ἢ μέσα στὴ σιωπὴ ξετυλίσσεται; Ὅταν μᾶς λέγουν στὸ τέλος μιᾶς ἱστορίας: «καὶ ἔζησαν αὐτοὶ καλὰ καὶ ἡμεῖς καλύτερα», μήπως ἀπὸ τότε ἡ μεγάλη ἀνησυχία δὲν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ; Μήπως ἡ εὐτυχία ἢ μιὰ ἀπλὴ στιγμὴ ἀναπαύσεως δὲν ἀποκαλύπτει πράγματα πολὺ σοβαρότερα καὶ πολὺ σταθερότερα ἀπὸ τὸν τάραχον τῶν παθῶν; Μήπως τότε τὸ περπάτημα τοῦ χρόνου καὶ πολλὰ ἄλλα περπατήματα μυστικότερα δὲν γίνονται ἐπὶ τέλους ὄρατὰ καὶ οἱ ὄρες μήπως τότε δὲν φεύγουν γοργότατα; Μήπως ὅλα αὐτὰ δὲν ἐγγίζουσιν ἴνες πολὺ βαθύτερες ἀπὸ τὴ μαχαιριὰ τῶν συνειθισμένων δραμάτων; Μήπως ἀκριβῶς ὅταν ὁ ἀνθρώπος θεωρήσῃ τὸν ἑαυτόν του ἀσφαλισμένον ἀπὸ τὸν ἔξωτερικὸν θάνατον, μήπως τότε ἡ ἀλλόκοτη καὶ σιωπηλὴ τραγωδία τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἀλείρου δὲν ἀνοίγει τὰς θύρας τοῦ θεάτρου της; Ὅταν φεύγω ἄρα γε καταδιωκόμενος ἀπὸ ἕνα γυμνὸ σπαθί, τότε ἡ ἕπαρξή μου ἀνεβαίνει στὸ πιὸ ἐνδιαφέ-

ρον σημειόν της; Πάντοτε ἄρα γε τῇ στιγμῇ πού φιλεῖ εἶναι ὑπεροχωτέρα; Δὲν ὑπάρχουν ἄλλες στιγμὲς ὅπου ἀκούει κανεὶς φωνὲς πιὸ σταθερὲς καὶ πιὸ ἀγνές; Ἡ ψυχὴ σας μόνον ἄρα νε κατὰ τὴς τρικυμισμένες νύκτες ἀνθίξει; Νομίζει κανεὶς ὅτι ἔτσι ἐνόμιζαν οἱ ἄνθρωποι ἕως τώρα. Σχεδὸν ὅλοι οἱ τραγικοί μας συγγραφεῖς κυττάζουν μόνον τὴν ζωὴν τὴν περασμένη, καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ὅλον μας τὸ θέατρον εἶναι ἀναχρονικὸν καὶ ὅτι ἡ δραματικὴ τέχνη καθυστερεῖ τόσα χρόνια ὅσα καὶ ἡ γλυπτικὴ. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ στὴν καλὴ ζωγραφικὴ π. χ. καὶ στὴν καλὴ μουσικὴ, πού κατώρθωσαν νὰ διακρίνουν καὶ ν' ἀναπαραστήσουν τὰ πιὸ κρυμμένα, ὄχι ὅμως ὀλιγώτερον σοβαρὰ καὶ ἐκπληκτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς ζωῆς. Παρετήρησαν ὅτι ἡ ζωὴ σήμερα ὅ,τι εἶχε χάσει εἰς διακοσμητικὴν ἐπιφάνειαν, τὸ κέρδισεν εἰς βάθος, εἰς ἔσωτερικὴν σημασίαν καὶ εἰς σοβαρότητα πνευματικὴν. Ἐνας καλὸς ζωγράφος δὲν θὰ ζωγραφίσῃ πλέον τὸν Μάριον νικητὴν τῶν Κίμβρων, οὔτε τὴν δολοφονίαν τοῦ δονκὸς τῆς Γκίτζης, γιατί ἡ ψυχολογία τῆς νίκης ἢ τῆς δολοφονίας εἶναι στοιχειώδης καὶ ἐξαιρετικὴ καὶ ὁ ἀνωφελὴς θόρυβος μιᾶς βιαίας πράξεως πνίγει τὴ βαθύτερη φωνή, ἀλλὰ διστακτικὴ καὶ διακριτικὴ τῶν ὄντων καὶ τῶν πραγμάτων. Θὰ παραστήσῃ ἓνα σπῆτι στὰ βάθη μιᾶς ξηρῆς ἐξοχῆς, μιὰ θύρα ἀνοικτὴ στὴν ἄκρην ἑνὸς διαδρόμου, ἓνα πρόσωπον ἢ χέρια τῇ στιγμῇ πού ἀναπαύονται, καὶ οἱ ἀπλὲς αὐτὲς εἰκόνες θὰ μπορέσουν κάτι νὰ προσθέσουν στὴ συνείδησίν μας περὶ τῆς ζωῆς· καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα ἀγαθὸν πού εἶναι ἀδύνατον πιὰ νὰ χάσωμεν.

Ἄλλὰ οἱ δραματικοὶ μας συγγραφεῖς, καθὼς καὶ οἱ μέτριοι ζωγράφοι πού διατρίβουν ἀκόμη στὴν ἱστορικὴ ζωγραφικὴ, συγκεντρώνουν ὅλο τὸ ἐνδιαφέρουν τοῦ ἔργου τους στὴ σφοδρότητα τοῦ ἀνεκδότου πού ζωγραφίζουσιν. Καὶ ἀξιοῦν νὰ μᾶς εὐχαριστήσουν μὲ τὴς ἴδιες πράξεις πού μὲ ἀγαλλίασιν ἔβλεπον οἱ βάρβαροι, γιὰ τοὺς ὁποίους τὰ κακουργήματα, οἱ δολοφονίες, οἱ προδοσίες αὐτὲς ἦσαν πράγματα συνειθισμένα. Ἐνῶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς μας περνᾷ μωκρὰ ἀπὸ τὸ αἶμα, ἀπὸ τὴς φωνὲς καὶ ἀπὸ τὰ спа-

θιά, καὶ σήμερα τὰ δάκρυα τῶν ἀνθρώπων ἔγιναν σιωπηλά, ἀόρατα καὶ σχεδὸν πνευματικά. . .

Ὅταν πηγαίνω στὸ θέατρο νομίζω πὼς βρίσκομαι κάμποσες ὥρες μεταξὺ τῶν προγόνων μου, ποὺ εἶχαν μιὰν ἀπλῆ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, ξηρὰ καὶ κτηνώδη, ποὺ δὲν ἐνθυμοῦμαι πιά καὶ δὲν μπορῶ πιά νὰ τὴ συμμερισθῶ. Βλέπω ἕνα σύζυγον ἀπατημένο νὰ σκοτώνη τὴ γυναῖκα του, μιὰ γυναῖκα νὰ δηλητηριάξῃ τὸν ἔραστή της, ἕνα υἱὸν νὰ ἐκδικῆται τὸν πατέρα του, ἕνα πατέρα νὰ θυσιάζῃ τὰ παιδιά του, παιδιά νὰ σκοτώνουν τὸν πατέρα τους, βασιλιάδες δολοφονημένους, παρθένες βιαζόμενες, ἀστούς φυλακισμένους καὶ ὅλο τὸ πατροπαράδοτον μεγαλεῖον, ἀλλὰ φεῦ! καὶ τόσον ἐπιπόλαιο καὶ ὄλικό, τοῦ αἵματος, τῶν ἐξωτερικῶν δακρύων καὶ τοῦ θανάτου. Τί μποροῦν νὰ μοῦ ποῦν ὄντα ποὺ μόνον μιὰν ἔμμονον ἰδέαν ἔχουν καὶ ποὺ δὲν ἔχουν τὸν καιρὸ νὰ ζήσουν, γιατί τοὺς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σκοτώσουν ἕναν ἀντίπαλο ἢ μιὰν ἐρωμένη;

Ἦλθα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἰδῶ κάτι ἀπὸ τὴ ζωὴ συνδεόμενον μὲ τὶς πηγές της καὶ μὲ τὶς ρίζες της, μὲ δεσμούς ποὺ δὲν εἶχα τὴν εὐκαιρία μῆτε τὴ δύναμη νὰ διακρίνω κάθε μέρα. Ἦλθα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ μαντεύσω μιὰ στιγμή τὴν ὠραιότητα, τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς ταπεινῆς καθημερινῆς μου ὑπάρξεως. Ἦλπιζα πὼς θὰ μοῦ ἔδειχναν δὲν ξέρω ποιά παρουσίαν, ποιά δύναμη ἢ ποιὸν θεὸν ποὺ ζῆ μαζί μου στὸ δωμάτιό μου. Ἐπερίμενα δὲν ξέρω τί ἀνώτερες στιγμὲς ποὺ ζῶ χωρὶς νὰ τὶς γνωρίζω μέσα στίς πιὸ ἄθλιες ὥρες μου, καὶ τὶς περισσότερες φορές δὲν βρίσκω παρὰ κάποιον ποὺ μὲ πολλὰ λόγια μοῦ λέγει γιατί ζηλεύει, γιατί δηλητηριάξει ἢ γιατί σκοτώνεται.

Θαυμάζω τὸν Ὀθέλλον, ἀλλὰ δὲν μοῦ φαίνεται νὰ ζῆ τὴ σεβαστὴ καθημερινὴ ζωὴ ἐνὸς Ἀμλέτου, ὁ ὁποῖος ἔχει καιρὸ νὰ ζήσῃ, γιατί δὲν ἐνεργεῖ. Ὁ Ὀθέλλος εἶναι θαυμασῶς ζηλότυπος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄρα γε παλαιὰ πλάνη νὰ σκεπτόμεθα πὼς στίς στιγμὲς ποὺ τὸ τάδε πάθος ἢ ἄλλα ἐξ ἴσου σφοδρὰ μᾶς κυριεύουν, στίς στιγμὲς αὐτὲς ζοῦμεν ἀληθινά; Μοῦ συνέβη νὰ πιστεύσω

πὼς ἓνας γέρος πὸν κάθεται στήν πολυθρόνα του καὶ περιμένει ἀπλῶς κάτω ἀπὸ τὴ λάμπα του καὶ ἀκούει χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ ὅλους τοὺς αἰωνίους νόμους πὸν βασιλεύουν γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ ἐξηγεῖ χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῇ ὅ,τι μυστήριον ὑπάρχει στὴ σιωπῇ τῶν θυρῶν καὶ τῶν παραθύρων καὶ στὴ μικρῇ φωνῇ τοῦ φωτός καὶ ὑφίσταται τὴν παρουσία τῆς ψυχῆς του καὶ τῆς μοίρας του καὶ κλίνει λίγο τὸ κεφάλι, χωρὶς νὰ ὑποψιάζεται πὼς ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ κόσμου τούτου ἐπεμβαίνουν καὶ ἀγρυπνοῦν στὸ δωμάτιο ὡσὰν προσεκτικὲς ὑπηρετίες, καὶ ἀγνοεῖ πὼς ὁ ἴδιος ἥλιος συγκρατεῖ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τὸ μικρὸ τραπέζακι ὅπου ἀκουμβᾶ, καὶ πὼς δὲν ὑπάρχει μήτε ἓνα ἄστρον τ' οὐρανοῦ, μήτε μιὰ δύναμη τῆς ψυχῆς πὸν νὰ εἶναι ἀδιάφοροι στὴν κίνηση ἑνὸς βλεφάρου πὸν κλεῖ ἢ μιᾶς σκέψεως—μοῦ συνέβη νὰ πιστεύσω πὼς ὁ ἀσάλευτος αὐτὸς γέρος ἔζη πράγματι μὲ ζωὴ βαθύτερη, ἀνθρωπινώτερη, γενικώτερη ἀπὸ τὸν ἔραστή πὸν πνίγει τὴν ἐρωμένη του, ἀπὸ τὸν στρατηγὸ πὸν κερδίζει μιὰ νίκη ἢ ἀπὸ «τὸν σύζυγο πὸν ἐδικαίεται τὴν τιμὴ του».

Θὰ μοῦ ἀντιτείνουν ἴσως ὅτι μιὰ ἀσάλευτη ζωὴ δὲν θὰ ἦτο καθόλου ὄρατὴ, καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐμψυχώσωμεν μὲ μερικὲς κινήσεις καὶ ὅτι οἱ διάφορες αὐτὲς δυνατὲς κινήσεις βρῖσκονται εἰς ἐλάχιστα μόνον πάθη ἀπ' ὅσα ἐχρησιμοποιήθησαν ἕως σήμερα. Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς ἓνα θέατρον στατικὸν ὑπάρχει. Οἱ περισσότερες τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου εἶναι ἀσάλευτες τραγωδίαι. Δὲν ὀμιλῶ γιὰ τὸν *Προμηθεά* καὶ τὶς *Ἰκέτιδες* ὅπου τίποτε δὲν συμβαίνει, ἀλλ' ὅλη ἡ τραγωδία τῶν *Χορηφῶρων*, πὸν εἶναι ἐν τούτοις τὸ τρομερώτερον δράμα τῆς ἀρχαιότητος, ποδοκτυπᾷ ὡσὰν ὄνειρο κακὸ μπροστὰ στὸ μνήμα τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἕως ὅτου ἀνατιναχθῇ, σὰν ἀστραπή, ὁ σκοτωμὸς ἀπὸ τὴν συσσώρευση τῶν προσευχῶν πὸν συγκεντρώνονται πάντα μέσα τους. Ἐξετάσατε ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐποψὴ μερικὲς ἀπὸ τὶς ὠραιότερες τραγωδίαι τῶν ἀρχαίων: τὶς *Εὐμενίδες*, τὴν *Ἀντιγόνην*, τὴν *Ἥλέκτρα*, τὸν *Οιδίποδα ἐπὶ Κολωνῶν*. «Ἐθαύμασαν, λέγει ὁ Ρακίνας στὸν πρόλογο τῆς *Βερενίκης* του, ἐθαύμασαν τὸν

Αϊαντα τοῦ Σοφοκλέους, πού τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ὁ Αἴας πού σκοτώνεται ἀπὸ τὴ θλίψη του, μανιακὸς ἐπειδὴ τοῦ ἀρνῆθησαν τὰ ὄπλα του Ἁχιλλέως· ἐθαύμασαν τὸν **Φιλοκτήτη**, πού ὡς μόνον θέμα ἔχει τὸν Ὀδυσσεῖα ἐρχόμενον νὰ ὑφαρπάσῃ τὰ βέλη τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ ὁ **Οἰδίπους** ἀκόμη, ἂν καὶ γεμάτος ἀναγνωρίσεις, ἔχει ὑλικὸ λιγώτερο καὶ ἀπὸ τὴν ἀπλούστερη τραγωδία τῶν ἡμερῶν μας».

Εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ ζωὴ ἢ σχεδὸν ἀσάλευτη; Συνήθως οὔτε κἂν ὑπάρχει δράση ψυχολογικὴ πού εἶναι χίλιες φορὲς ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ὑλικὴν δράση καὶ φαίνεται ἀπαραίτητη, ἀλλὰ πού κατορθώνουν ὁμως νὰ ἐξαφανίσουν ἢ νὰ περιορίσουν κατὰ τρόπον θαυμαστὸν, γιὰ νὰ μὴν ἀφίσουν ἄλλο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἐμπνέει ἢ θέσῃ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ σύμπαν. Ἐδῶ δὲν βρισκόμεθα πλέον μέσα στοὺς βαρβάρους, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν κινεῖται πλέον μέσα σὲ στοιχειώδη πάθη, πού δὲν εἶναι τὰ μόνια μέσα στὴν ψυχὴ του ἐνδιαφέροντα πράγματα. Ἐχομε τὸν καιρὸ νὰ τὸν ἴδωμεν ν' ἀναπαύεται. Δὲν πρόκειται πλέον γιὰ ἐξαιρετικὴ καὶ βιαία στιγμή τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ γι' αὐτὴ τὴν ὑπαρξή. Ὑπάρχουν χίλιες χιλιάδες νόμοι ἰσχυρότεροι καὶ σεβαστότεροι ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν παθῶν. Ἄλλ' οἱ βραδυκίνητοι αὐτοὶ νόμοι, οἱ διακριτικοὶ καὶ σιωπηλοὶ, καθὼς ὅλα ὅσα εἶναι προικισμένα ἀπὸ ἀκαταμάχητη δύναμη, δὲν βλέπονται καὶ δὲν ἀγούονται παρὰ μόνον στὸ ἡμίφως καὶ στὴν περισυλλογὴ τῶν γυλιηναίων ὥρων τῆς ζωῆς.

Ὅταν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐρχονται νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Φιλοκτήτην τὰ ὄπλα τοῦ Ἡρακλέους, ἡ πράξι τους αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τόσον ἀπλὴ καὶ τόσον ἀδιάφορη, ὅσον καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου τῶν ἡμερῶν μας πού μπαίνει σ' ἕνα σπίτι γιὰ νὰ ἐπισκεφθῇ ἕνα ἄρρωστον, ἐνὸς ταξειδιώτου πού κτυπᾷ στὴ θύρα ἐνὸς πανδοχείου, ἢ μιᾶς μητέρας πού περιμένει κοντὰ στὴ φωτιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ παιδιοῦ της. Ὁ Σοφοκλῆς ἀναφέρει παροδικῶς μὲ ταχὺ χαρακτηριστικὸν τὸν χαρακτήρα τῶν ἡρώων του. Ἀλλὰ δὲν μπορούμεν ἄρά γε νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι τὸ σπουδαιότερον

ένδιαφέρον τῆς τραγωδίας εὐρίσκεται στή διεξαγόμενη πάλη μεταξὺ ἐπιδεξιότητος καὶ νομιμοφροσύνης, μεταξὺ φιλοπατρίας καὶ μνησικακίας καὶ ἀλαζονικοῦ πείσματος; Ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο; ἢ ἀνωτέρα ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ πρέπει νὰ καταδείξωμεν. Ὁ ποιητὴς προσθέτει στὴ συνειθισμένη ζωὴ κάτι ποὺ ἀποτελεῖ τὸ μυστικὸ τῶν ποιητῶν, καὶ ἔξαφνα παρουσιάζεται ἡ ζωὴ μὲ τὸ γιγάντιο μεγαλεῖο τῆς, μὲ τὴν ὑποταγὴ τῆς στὶς μυστηριώδεις δυνάμεις, μὲ τὶς ἀτέλειωτες σχέσεις τῆς καὶ μὲ τὴν ἀθλιότητά τῆς τὴν μεγαλοπρεπῆ. Ἐνας χημικὸς χύνει μερικὲς μυστηριώδεις σταγόνες σ' ἓνα ἀγγεῖον ποὺ φαίνεται πὼς περιέχει μόνο νερὸ καθαρὸ, καὶ παρυσθὺς κόσμος ὀλόκληρος κρυστάλλα ὑψώνεται ἕως τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγείου καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει τί ὑπῆρχε μέσα του μετέωρο ποὺ ἢ ἀτελής μας ὕρασις ἀδυνατοῦσε νὰ διακρίνη. Ἔτσι στὸν *Φιλοκτήτη* φαίνεται πὼς ἡ μικρὰ ψυχολογία τῶν τριῶν κυρίων προσώπων σχηματίζει τὰς παρειὰς μόνον τοῦ ἀγγείου ποὺ περιέχει τὸ καθαρὸ νερὸ, τὴ συνειθισμένη δηλ. ζωὴν, ὅπου ὁ ποιητὴς θὰ χύσῃ μερικὲς ἀποκαλυπτικὰς σταγόνες τῆς μεγαλοφυΐας του...

Γι' αὐτὸ, ὄχι στὶς πράξεις, ἀλλὰ στὰ λόγια ἔγκειται ἡ ὁμορφιὰ καὶ τὸ μεγαλεῖο τῶν ὀραίων καὶ μεγάλων τραγωδιῶν. Ἄλλὰ μόνον ἄρα γε στὰ λόγια ποὺ συνοδεύουν καὶ ἐξηγοῦν τὶς πράξεις; Ὅχι, πρέπει καὶ κάτι ἄλλο νὰ ὑπάρχῃ ἐκτὸς τοῦ διαλόγου τοῦ ἔξωτερικῶς ἀπαραιτήτου. Ἴσως μόνον τὰ λόγια, ποὺ φαίνονται κατ' ἀρχὰς ἀνώφελα, ἔχουν σημασίαν σ' ἓνα ἔργον. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν του. Δίπλα στὸν ἀπαραίτητο διάλογον ὑπάρχει σχεδὸν πάντοτε ἓνας ἄλλος διάλογος ποὺ φαίνεται περιττός. Ἐξετάσετε μὲ προσοχὴ καὶ θὰ ἴδετε πὼς εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἡ ψυχὴ ἀκούει βαθιά, γιὰτὶ μόνο σ' αὐτὸ τὸ μέρος μιλοῦν σ' αὐτήν. Θ' ἀναγνωρίσετε ἐπίσης ὅτι ἡ ποιότης καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ ἀνώφελου τούτου διαλόγου προσδιορίζει τὴν ποιότητα καὶ τὴν ἀνεκφραστὴν σημασίαν τοῦ ἔργου. Βέβαια στὰ συνειθισμένα δράματα, ὁ ἀπαραίτητος διάλογος δὲν ἀνταποκρίνεται καθόλου τὴν πραγματικότητα καὶ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν μυστηριώδη ὀραιότητα τῶν ὀραιότερων τραγωδιῶν βρίσκεται ἀκριβῶς στὰ λόγια ποὺ λέγονται δίπλα στὴν

ἀλήθεια τὴν αὐστηρὰ καὶ φαινομενικὴ. Βρίσκεται σὰν λόγια ποὺ συμφωνοῦν μὲ κάποια βαθύτερην ἀλήθεια καὶ ἀσυγκρίτως πλησιέστερη μὲ τὴν ἀόρατη ψυχὴ ποὺ συγκρατεῖ τὸ ποίημα.

Μποροῦμε μάλιστα νὰ εἰπωμεν πὼς τὸ ποίημα πλησιάζει τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀνωτέραν ἀλήθειαν τόσον περισσότερον, ὅσον περισσότερον ἀπομακρύνει τὰ λόγια ποὺ ἐξηγοῦν τὶς πρόσξεις, γιὰ νὰ τ' ἀντικαταστήσῃ μὲ λόγια ποὺ ἐξηγοῦν ὄχι τὴν καλουμένην «ψυχικὴν κατάστασιν», ἀλλὰ δὲν ξέρω τί ἀσύλληπτες καὶ ἀένναες προσπάθειες τῶν ψυχῶν πρὸς τὴν ὠραιότητά τους καὶ τὴν ἀλήθειά τους. Ἔτσι μόνον πλησιάζει τὴν ἀληθινὴν ζωὴ. Συμβαίνει σὲ κάθε ἄνθρωπο κατὰ τὴν καθημερινὴν του ζωὴ νᾶχη νὰ ξεδιαλύνη μὲ λόγια μιὰ σοβαρώτατη κατάστασις. Σκεφθῆτέ το λίγο. Αὐτὲς οἱ στιγμῆς, ἢ ἀκόμη συνήθως αὐτὸ ποὺ λέγετε, ἢ αὐτὸ ποὺ σᾶς ἀποκρίνονται, εἶναι πάντοτε τὸ περισσότερον σπουδαῖον; Μήπως ἄλλες δυνάμεις, ἄλλα λόγια ποὺ δὲν ἀκούομεν δὲν μπαίνουν σ' ἐνέργεια καὶ δὲν καθορίζουν ἓνα γεγονός: Ὁ,τι λέγω ἔχει συχνὰ μικρὴ σημασίαν· ἀλλὰ ἡ παρουσία μου, ἡ στάσις, τῆς ψυχῆς μου, τὸ μέλλον μου καὶ τὸ παρελθόν μου, ὅ,τι θὰ γεννηθῆ μέσα μου καὶ ὅ,τι ἀπέθανεν ἤδη μέσα μου, μιὰ σκέψῃ μυστικῇ, τὰ ἄστρα ποὺ μ' ἐπιδοκιμαζοῦν, ἢ μοῖρα μου, χίλιες χιλιάδες μυστήρια ποὺ μὲ περικυκλώνουν καὶ σᾶς περικυκλώνουν, ἰδοὺ ποιὸς σᾶς μιλεῖ τὴν τραγικὴ αὐτὴ στιγμὴ καὶ ἰδοὺ ποιὸς μοῦ ἀπαντᾷ. Κάτω ἀπὸ κάθε λέξῃ δική μου ἢ δική σας ὑπάρχουν ὅλα αὐτά, καὶ αὐτὰ πρὸ πάντων βλέπομεν καὶ αὐτὰ πρὸ πάντων χωρὶς νὰ τὸ θέμε ἀκούομεν. Ἐὰν ἤλθατε σεῖς, ὁ «προσβεβλημένος σύζυγος», ὁ «ἀπατημένος ἐραστής», ἢ «ἐγκαταλελειμμένη γυναῖκα», μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μὲ σκοτώσετε, δὲν εἶναι οἱ ἐκείσις μου καὶ οἱ πῶς εὐγλωττες ἀκόμα ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ σταματήσουν τὸ χέρι σας. Ἀλλὰ δυνατὸν νὰ συναντήσετε τότε μίαν ἀπὸ τὶς ἀπροσδόκητες αὐτὲς δυνάμεις καὶ ἡ ψυχὴ μου ποὺ καλὰ γνωρίζει πὼς ἀγρυπνοῦν τριγύρω μας, νὰ σᾶς εἴπῃ μιὰ λέξῃ μυστικῇ ποὺ νὰ σᾶς ἀφοπλίσῃ. Ἰδοὺ οἱ σφαῖρες ὅπου τὰ γεγονότα ἀποφασίζονται, ἰδοὺ ὁ διάλογος τοῦ ὁποίου ἔπρεπε ν' ἀκούσωμεν τὴν ἠχώ. Καὶ αὐτὴν τὴν ἠχὼ ἀκούο-

μεν τῷ ὄντι ὑπερβολικά, ἀλήθεια, ἐξασθενημένη καὶ ποικίλουσιν εἰς μερικά μεγάλα ἔργα πὺν ἀνάφερα παραπάνω. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσωμε νὰ πλησιάσωμε περισσότερο τὶς σφαῖρες, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀληθινὴ «πραγματικότης»;

Φαίνεται ὅτι θέλουν μερικοὶ νὰ τὸ ἐπιχειρήσουν. Πρὸ τινος καιροῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ δράματος τοῦ Ἰψεν, ὅπου τραγικώτερα ἀκούομεν τὸν διάλογον αὐτὸν τοῦ «δευτέρου βαθμοῦ», ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ **Ἀρχιτέκτονος Σόλνες**, ἐπροσπαθοῦσα περισσότερο ἀκόμη ἀδέξια νὰ διεισδύσω στὰ μυστήρια τοῦτα. Ὅμως καὶ τὰ ἴχνη ἐκεῖνα εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ τωρινά, ὅπως τὰ ἴχνη τοῦ χειροῦ τοῦ ἴδιου τυφλοῦ ἐπάνω στὸν ἴδιο τοῖχο πὺν διευθύνονται πρὸς τὶς ἴδιες λάμπεις. Στὸν Σόλνες, ἔλεγα, τί ἐπρόσθεσε στὴ ζωὴ ὁ ποιητὴς καὶ γι' αὐτὸ μᾶς φαίνεται τόσο παράδοξη, τόσο βαθιὰ καὶ τόσον ἀνήσυχη ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς παιδαριᾶδιαν; Δὲν εἰσὶ εὐκόλο νὰ τὸ διακρίνωμεν καὶ ὁ γέρω δάσκαλος κρύβει πολλὰ μυστικά. Φαίνεται μάλιστα πὺς ὁ,τι θέλησε νὰ πῆ εἶναι ἐλάχιστον ἀπέναντι τῶν ὅσων *ἔπρεπε* νὰ πῆ. Ἀπελευθέρωσε μερικὰς ἰδιότητας τῆς ψυχῆς, πὺν ποτὲ δὲν ὑπῆρξαν ἐλεύθερες καὶ ἴσως νὰ ἐκυριεύθη ἀπὸ αὐτάς. «Βλέπετε, Χίλδα, ἀναφωνεῖ ὁ Σόλνες, βλέπετε . . . Μάγια ἔχετε καὶ σεῖς καθὼς κ' ἐγώ. Αὐτὰ τὰ μάγια κινητοποιοῦν τὶς ἐξωτερικὰς δυνάμεις. Καὶ πρέπει νὰ *ὑποταχθῶμεν* σ' αὐτές. Θέλοντας καὶ μὴ, πρέπει».

Μάγια ἔχουν αὐτοὶ καθὼς καὶ ὅλοι ἐμεῖς. Ἡ Χίλδα καὶ ὁ Σόλνες εἶναι, νομίζω, οἱ πρῶτοι ἡρωες πὺν αἰσθάνονται πὺς ζοῦν μὴ στιγμὴ στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ψυχῆς καὶ ἡ οὐσιώδης αὐτὴ ζωὴ, πὺν ἀνεκάλυψαν πέραν ἀπὸ τὴ συνειθισμένη ζωὴ τους, τοὺς τρομάζει. Ἡ Χίλδα καὶ ὁ Σόλνες εἶναι δυὸ ψυχὰς πὺν ἐθαμπομάντευσαν τὴ θέση τους μέσα στὴν ἀληθινὴ ζωὴ. Ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι νὰ γνωρίσης ἕναν ἄνθρωπο. Παίρνω, π.χ. δύο ἢ τρία ὄντα πὺν βλέπω σχεδὸν κάθε μέρα. Πιθανὸν ἐπὶ πολὺν καιρὸν νὰ τοὺς ξεχωρίζω μόνον ἀπὸ τὶς χειρονομίας τους, ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὰς ἢ ἐσωτερικὰς τους συνήθειες, ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι, τοῦ ἐνεργεῖν, τοῦ σκέπτεσθαι. Ἄλλὰ σὲ κάθε φιλία,

κάπως μακρόχρονη, ξεχεται μία μυστηριώδης στιγμή, όπότεν βλέπομεν, ούτως εἰπεῖν, τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ φίλου μας σχετικὰ μὲ τὸ ἄγνωστον ποῦ τὸν περικυκλώνει καὶ τὴ στάσιν τῆς μοίρας ἀπέναντί του. Ἄπο τὴ στιγμή μόνον ἐκείνη μᾶς ἀνίρκει ἀληθινά. Εἶδαμε μιά γιά πάντα κατὰ ποιὸν τρόπο τὰ γεγονότα θά φερθοῦν ἀπέναντί του. Γνωρίζομεν πὼς αὐτὸς ἐδῶ τοῦ κάκου θ' ἀποσυρθῆ στὰ βάθη τῆς κατοικίας του καὶ θά παραμείνῃ ὅσον μπορεῖ περισσότερον ἀκίνητος ἀπὸ τὸν φόβον μήπως ταράξῃ καθόλου τις μεγάλες στέρνες τοῦ μέλλοντος· ἡ φρόνησί του καθόλου δὲν θά τοῦ χρησιμεύσῃ καὶ τ' ἀναρίθμητα γεγονότα ποῦ τοῦ ἔχουν προορισθῆ θά τὸν ἀνακαλύψουν ὅπου καὶ ἂν κρύβεται καὶ θά ἔλθουν νὰ κτυπήσουν, τὸ ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου, τὴ θύρα του.

Καὶ ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν πὼς ὁ ἄλλος ἐκεῖ πέρα τοῦ κάκου θά βγῆ ἔξω γιά νὰ συναντήσῃ γεγονότα. Θά ἐπιστρέψῃ πάντοτε μὲ τὰ χέρια ἀδειανά.

Μιά ἀλάθητη ἐπιστήμη φαίνεται πάντα πὼς γεννᾶται χωρὶς λογικὴν μέσα στὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ ἀνοίχθησαν τὰ μάτια μας, καὶ εἴμεθα βέβαιοι πὼς τὸ τάδε, ἄς ποῦμε, γεγονός, ἂν καὶ φαίνεται πὼς εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ τάδε ἀνθρώπου, ὅμως ποτὲ δὲν θά τὸν πλησιάσῃ.

Ἄπ' αὐτῆ τὴ στιγμή ἕνα μέρος εἰδικὸν τῆς ψυχῆς βασιλεύει ἐπάνω στὴ φιλία τῶν πλέον μικρόνοων ὄντων, καὶ ἀκόμα καὶ τῶν πλέον ἀφανῶν. Ὑπάρχει κάποια μετατόπιση τῆς ζωῆς. Καὶ ὅταν κατὰ τύχην συναντῶμεν ἕνα ἀπὸ ἐκείνους ποῦ κατὰ τέτοιον τρόπον γνωρίζομεν καὶ ὅταν ἀκόμα μιλοῦμε μαζί του γιά τὸ χιόνι ποῦ πέφτει ἢ γιά τις γυναῖκες ποῦ περνοῦν, πάντα ὑπάρχουν μέσα καὶ τῶν δυὸ μας κάποια πράγματα ποῦ χαιρετῶνται, ἐξετάζονται, ἐρωτοῦνται χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαζώμεθα, ἐνδιαφέρονται γιά κάποιες εἰκασίες καὶ μιλοῦν γιά γεγονότα ποῦ μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν.

Νομίζω ὅτι ἡ Χίλδα καὶ ὁ Σόλνες εὐρίσκονται ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς καὶ κτυπᾶζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Τὰ λόγια

τους καθόλου δὲν ὁμοιάζουν μὲ τὰ λόγια πὸν ἀκούσαμεν ἕως σήμερα, διότι ὁ ποιητὴς ἠθέλησε ν' ἀναμίξει εἰς τὴν ἴδιαν ἔκφραση τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν διάλογον. Στὸ ὑπνοβατικὸ τοῦτο δράμα βασιλεύουν δὲν ξέρω ποιῆς καινούργιες δυνάμεις.

Ὅ,τι ἐκεῖ μέσα λέγεται, σκεπάζει συνάμα καὶ ξεσκεπάζει τὶς πηγὰς μιᾶς ἄγνωστης ζωῆς. Καὶ ἐὰν κάποτε ξαφνιαζώμεθα, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν πὸς ἡ ψυχὴ μας φαίνεται συχνὰ στὰ φτωχὰ μάτια μας ὡς μιὰ δύναμη τελείως τρελλὴ καὶ πὸς ὑπάρχουν στὸν ἄνθρωπο πολλὰς χῶρες περισσότερον γόνιμες, βαθιὰς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἀπὸ τὶς χῶρες τοῦ λογικοῦ ἢ τῆς διανοίας...

X

ΤΟ ΑΣΤΡΟΝ

Ἦμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν πὼς ἀπὸ αἰῶνα εἰς αἰῶνα ἓνας τραγικὸς ποιητὴς «διατρέχει, μὲ τὸν πυρσὸν τῆς ποιήσεως στὸ χέρι, τοὺς λαβυρίνθους τοῦ πεπωμένου». Διαιώνισαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καθένας ἀναλόγως τῶν δυνάμεων τῆς ἐποχῆς του, τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων χρονικῶν, καὶ ἐδημιούργησαν ἔτσι Θεϊκὴν ἱστορίαν. Εἰς αὐτοὺς μόνον μποροῦμε νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς ἀναριθμήτους μεταλλαγὰς τῆς μεγάλης ἀκινήτου δυνάμεως. Καὶ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ τοὺς παρακολουθήσωμεν, διότι τὸ ἀγνότερον μέρος τῆς ψυχῆς τῶν λαῶν εὐρίσκεται ἴσως στὸ βάθος τῆς ἰδέας ποὺ ἔχουν διὰ τὴν δύναμιν αὐτήν. Δὲν ἀπέθανε ποτὲ ἐντελῶς, ὑπάρχουν ὅμως στιγμὲς ὅπου μόλις σαλεύει καὶ εἰς τὰς στιγμὰς αὐτὰς παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι μήτε πολὺ δυνατὴ, μήτε πολὺ βαθειά. Μόνον μιὰ φορὰ ἔλατρεύθη ἀκεραία. Ἦτο τότε καὶ διὰ τοὺς Θεοὺς ἀκόμη ἓνα τρομερὸν μυστήριον. Εἶναι ἀρκετὰ παράδοξον νὰ συλλογιζώμεθα ὅτι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ θεότης ἢ χωρὶς πρόσωπον ἐθεωρήθη ἢ πλέον τρομερὰ καὶ ἀκατανόητος θεότης, ὑπῆρξε συνάμα καὶ ἡ ὠραιότερα ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ ὅτι ὁ εὐτυχέστερος ἀκριβῶς λαὸς ἐφαντάσθη τὴν μοῖραν ὑπὸ τὴν τρομερωτέραν ὄψιν.

Φαίνεται πὼς ὑπάρχει μιὰ μυστικὴ δύναμις στὴν ἰδέαν αὐτή, ἢ πὼς ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι σημάδι δυνάμεως. Μήπως μεγαλώνει ἄρα γε ὁ ἄνθρωπος καθ' ὅσον ἀναγνωρίζει τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀγνώστου ποὺ τὸν κυριαρχεῖ, ἢ μήπως τὸ ἀγνώστον μεγαλώνει καθόσον μεγαλώνει καὶ ὁ ἄνθρωπος; Νομίζει κανεὶς πὼς σήμερα ἡ ἰδέα τοῦ πεπωμένου ἐξυπνᾷ. Ἦσως δὲν εἶναι ἀνώφελον νὰ

πάη κανείς εις συνάντησίν του. Ἄλλὰ ποῦ νὰ τὸ εὔρωμεν; Τὸ νὰ πάη κανείς εις ἀναζήτησιν τοῦ πεπρωμένου, δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ὡς νὰ πηγαίῃ εις ἀναζήτησιν τῶν ἀνθρώπινων πόνων; Δὲν ὑπάρχει μοῖρα τῆς χαρᾶς, δὲν ὑπάρχει ἄστρον τῆς εὐτυχίας. Τὸ ἄστρον ποῦ ὀνομάζομεν ἔτσι εἶναι τὸ ἄστρον τῆς ὑπομονῆς. Εἶναι ἀνάγκη ἄλλως τε νὰ ἐξερχώμεθα πρὸς συνάντησιν τῶν πόνων μας, γιὰ νὰ τοὺς γνωρίσωμεν καὶ νὰ τοὺς θαυμάσωμεν καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ μεγάλη ἄμορφη μᾶζα τοῦ πεπρωμένου μας δὲν εὐρίσκετο εις τὴν ἄκρην.

Εἶναι ὁ πλέον τελεσφόρος τρόπος νὰ ἐξέλθῃ κανείς εις ἀναζήτησιν τοῦ ἑαυτοῦ του· διότι μποροῦμε νὰ εἴπωμεν πὼς τόσον ἀξίζομεν, ὅσον ἀξίζουν οἱ ἀνησυχίες μας καὶ οἱ μελαγχολίες. Καθ' ὅσον προχωροῦμεν γίνονται καὶ πιὸ βαθιές, πιὸ εὐγενικὲς καὶ πιὸ ὠραίες, καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος εἶναι ὁ θαυμασιώτερος τῶν ἀνθρώπων, γιὰτὶ καλύτερα ἀπ' ὅλους ἔνοιωσε τὰ ὅσα ἡ ψυχὴ μας ἔβαλε στὸ μικρὸ, ἐγκαρτερικὸ χαμόγελο ποῦ θὰ ἔχῃ στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ τὶς θλίψεις τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀκολουθοῦν ἓνα δρόμο ποῦ μοιάζει μὲ τὸ δρόμο τῶν ἰδικῶν μας θλίψεων, ἀλλ' εἶναι μεγαλύτερος καὶ ἀσφαλέστερος καὶ θὰ ὀδηγηθῇ, φαίνεται, σὲ πατρίδες ποῦ μόνον οἱ στερνὰ ἐρχόμενοι θὰ γνωρίσουν. Περνᾷ ἀπὸ τὸν φυσικὸ πόνον, ἔχει περάσει ἀπὸ τὸν φόβο τῶν θεῶν καὶ σταματᾷ σήμερα γύρω ἀπὸ ἓνα καινούργιο βάραθρο, τοῦ ὁποίου καὶ οἱ καλύτεροι ἀνάμεσα μας δὲν κατώρθωσαν ἀκόμα νὰ βολιδοσκοπήσουν τὰ βάθη.

Κάθε αἰὼν ἀγαπᾷ μιὰ διαφορετικὴ θλίψη· γιὰτὶ κάθε αἰὼν βλέπει μιὰ διαφορετικὴ μοῖρα. Εἶναι βέβαιο πὼς δὲν ἐνδιαφερόμεθα πιά ὡσὰν ἄλλοτε στὶς καταστροφὲς τῶν παθῶν μας· καὶ τὰ τραγικώτερα ἀριστουργήματα τοῦ παρελθόντος εἶναι ποιότητος θλίψεως κατωτέρας ἀπὸ τὶς σημερινές μας θλίψεις. Δὲν μᾶς συγκινοῦν πλέον παρὰ ἐρμέσως καὶ ἐξ αἰτίας ἐκείνου ποῦ οἱ σκέψεις μας καὶ ἡ νέα εὐγένεια ποῦ ἡ θλίψη τῆς ζωῆς ἀπέκτησε μέσα μας, προσθέτουν στὰ ἀπλᾶ ἐπεισόδια τοῦ μίσους ἢ τοῦ ἔρωτος ποῦ μπροστὰ μας ἀναπαριστάνουν.

Φαίνεται κάποτε πὸς εὐρισκόμεθα στὰ χεῖλη ἐνὸς καινούργου πεσιμισμού, μυστηριώδους καὶ ἴσως ἀγνωστάτου. Καὶ οἱ τρομερώτεροι σοφοί, ὁ Σοπενάουερ, ὁ Κάρλαϊλ, οἱ Ρῶσοι, οἱ Σκανδιανοὶ καὶ ὁ ἀγαθὸς ἀκόμα ὀπτιμιστὴς Ἔμερσον (διότι τίποτα δὲν εἶναι τόσον ἀπελπιστικὸ ὅσον ὁ ἐκούσιος ὀπτιμισμὸς) ἐπέρασαν χωρὶς νὰ ἐξηγήσουν τὴν μελαγχολία μας. Αἰσθανόμεθα πὸς κάτω ἀπ' ὅλους τοὺς λόγους ποὺ ἔδοκίμασαν νὰ μᾶς ποῦν, ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι λόγοι πολὺ βαθυτέροι, ποὺ δὲν κατώρθωσαν ν' ἀνεύρουν. Ἡ θλίψη τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀφ' οὔτου ἦλθεν ἐφαίνετο ἤδη ὠραία, δύναται ἀπέριως ἀκόμη νὰ ἐξευγενισθῇ ἕως οὔτου μία μεγαλοφυΐα προφέρει ἐπιτέλους τὴν τελευταία λέξη τῆς θλίψεως ποὺ θὰ μᾶς ἐξαγνίσῃ ἴσως ἐντελῶς. .

Ἐν τῷ μεταξὺν βρισκόμεθα στὰ χέρια παραδόξων δυνάμεων καὶ κοντεύομε νὰ ὑποφιασθοῦμε τοὺς σκοποὺς τους. Στους χρόνους τῶν μεγάλων τραγικῶν τῆς νέας περιόδου, στους χρόνους τοῦ Σαιξπήρου, τοῦ Ρακίνα καὶ τῶν διαδόχων των, νομίζουν πὸς ὅλες οἱ δυστυχίες ἔρχονται ἀπὸ τὰ διάφορα πάθη τῆς καρδιάς μας. Ἡ καταστροφή δὲν κωμαίνεται πλέον μεταξὺ δύο κόσμων· ἔρχεται ἀπ' ἐδῶ διὰ νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ καὶ γνωρίζουν ἀπὸ ποῦ ἐξέρχεται. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πάντοτε ὁ κυρίαρχος. Στους χρόνους τῶν Ἑλλήνων πολὺ ὀλιγότερον ἦταν κυρίαρχος καὶ ἡ Εἰμαρμένη ἐβασίλευεν ἐπάνω στὰ ὕψη. Ἄλλ' ἦταν ἀπόσιτη καὶ κανεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ τὴν ἐρωτήσῃ. Σήμερον τολμοῦν καὶ τὴν ἐρωτοῦν, καὶ ἴσως ἐδῶ ἔγκεται τὸ σπουδαῖο σημεῖο ποὺ χαρακτηρίζει τὸ νέο θέατρο. Δὲν σταματοῦμε πλέον στ' ἀποτελέσματα τῆς δυστυχίας, ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὴ δυστυχία καὶ ζητοῦμεν νὰ μάθωμε τὴν οὐσία τῆς καὶ τοὺς νόμους τῆς. Ὅ,τι ἦταν ἡ ἀσυνείδητη ἀπασχόληση τῶν πρώτων τραγικῶν καὶ ὅ,τι ἐσημάτιζε τὴν ἱεροπρεπῆ σιάν, ὅπου ἀνήξερά τους περιέβαλε τὶς ἀπότομες καὶ βίαιες χειρονομίες τοῦ ἐξωτερικοῦ θανάτου, αὐτὴ ἡ φύση τῆς δυστυχίας ἔγινε τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῶν πλέον νεωτέρων δραμάτων καὶ ἡ ἐστία μὲ τὶς ἀβέβαιες λάμπεις ποὺ γύρω τῆς περιστρέφονται οἱ ψυχὲς τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Καὶ

ἔκαμαν ἓνα βῆμα πρὸς τὸ μυστήριον, διὰ νὰ κυττάξουν κατὰ πρόσωπον τὴν φρίκη τῆς ζωῆς.

Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον ν' ἀναζητήσωμεν ὑπὸ ποίαν γωνίαν οἱ τελευταῖοι μας τραγικοὶ φαίνεται ὅτι ἀντίκρουσαν τὴν δυστυχία, ποὺ εἶναι τὸ βάθος ὄλων τῶν δραματικῶν ποιημάτων. Τὴ βλέπουν πλησιέστερα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ διεισδύουν περισσότερο στὰ γόνιμα σκοτάδια τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς κύκλου. Εἶναι ἴσως μιὰ καὶ ἡ αὐτὴ θεότης. Ἄλλὰ τὴν ἀγνοοῦν περισσότερον ἐνδόμυχα. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται, ποῦ πηγαίνει, καὶ γιὰτι κατεβαίνει; Οἱ Ἕλληνες μὲν τὸ ἐρωτοῦσαν. Εἶναι γραμμὴν ἀρὰ γε μέσα σ' ἐμᾶς ἡ ἐρώτησις αὐτή, ἡ μήπως γεννᾶται μαζί μ' ἐμᾶς; Αὐτὴ προχωρεῖ εἰς συνάντησίν μας, ἡ μήπως τὴν προσκαλοῦν φωνῆς ποὺ θρέφομεν στὸ βάθος τοῦ εἶναι μας καὶ ποὺ εἶναι συνεννοημέναι μαζί της; Ἐπρεπε νὰ μπορούσαμε νὰ κυττάξωμεν ἀπὸ τίς κορυφῆς ἑνὸς ἄλλου κόσμου τίς χειρονομίαι ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ θὰ τοῦ συμβῆ καμμιά μεγάλη ὀδύνη· καὶ ποιὸς ἀνθρώπος δὲν ἐργάζεται χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ στὸ σφυρηλάτημα τῆς ὀδύνης ποὺ θ' ἀποτελέσῃ τὸν ἄξονα τῆς ζωῆς του;

Οἱ Σκῶτοι χωρικοὶ ἔχουν μιὰ λέξη ποὺ μπορεῖ νὰ εφαρμοσθῆ σὲ ὅλες τίς ὑπάρξεις. Εἰς τὰς παραδόσεις τῶν ὀνομάζουσαν Fey τὴν κατάστασιν ἀνθρώπου ποὺ μιὰ ἀκατανίκητη ἐσωτερικὴ παρόρμησις παρασύρει, παρ' ὅλας τοῦ τὰς προσπαθείας, παρ' ὅλας τὰς συμβουλὰς καὶ τὰς βοηθείας, εἰς ἀναλόφενκη καταστροφὴν. Ἔτσι ὁ Ἰάκωβος ὁ Α', ὁ Ἰάκωβος τῆς Αἰκατερίνης Δουγκλὰς ἦτο Fey ὅταν ἐπῆγαινε, παρ' ὅλα τὰ τρομακτικὰ προμηνύματα τῆς γῆς, τοῦ ἄδη καὶ τ' οὐρανοῦ, νὰ περάσῃ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν ζοφερὸν Πύργον τοῦ Perth, ὅπου τὸν ἐπερίμενε ὁ δολοφόνος του, ὁ προδότης Robert Craeme. Ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς, ἐὰν ἴθυμᾶται τίς περιστάσεις τῆς κρισιμοτέρας δυστυχίας τῆς ζωῆς του, δὲν ἠσθάνθη τὸν ἑαυτὸν του νὰ κυριαρχῆται ἔτσι; Ἐννοεῖται πὼς ὀμιλῶ ἐδῶ μόνον γιὰ τίς ἐνεργητικὰς δυστυχίας, γιὰ κείνας ποὺ ἦτο δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν· διότι ὑπάρχουν καὶ παθητικὰς δυ-

συχίες, ὅπως ὁ θάνατος λατρευομένου ὄντος, πὸν ἀπλῶς μᾶς συναντοῦν καὶ εἰς τὰς ὁποίας οἱ κινήσεις μας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν καμμιάν ἐπίδραση. Ἐνθυμηθῆτε τὴν μοιραίαν ὥρα τῆς ζωῆς σας. Ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς δὲν προειδοποιήθη; καὶ ἂν καὶ μᾶς φαίνεται σήμερα πὸς ὅλη μας ἡ μοῖρα μοροῦσε ν' ἀλλάξῃ μ' ἓνα βῆμα πὸν δὲν ἐπιχειρήσαμε νὰ κάμωμεν, ἀπὸ μιὰ θύρα πὸν δὲν ἀνοίξαμεν, ἀπὸ ἓνα χέρι πὸν δὲν ὑψώσαμε, ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς τοῦ κάκου δὲν ἐπάλαισε χωρὶς δύναμη καὶ χωρὶς ἐλπίδα εἰς τὴν ἄκρα τῶν χειλέων τῆς ἀβύσσου ἐναντίον ἀόρατης δυνάμεως πὸν ἐφαίνετο ἀνίσχυρη;

Τὸ φύσημα τῆς θύρας αὐτῆς πὸν ἀνοίξε ἓνα βράδυ ἦτο γραφτὸ νὰ σβύσῃ γιὰ πάντα τὴν εὐτυχία μου, ὅπως θὰ ἔσβυνε μιὰ λάμπα μὲ ἀδύνατο φῶς· καὶ τώρα, ὅταν τὸ συλλογίζωμαι, δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὅτι δὲν τὸ εἴξερα... Καὶ ὁμως κανένας σπουδαῖος λόγος δὲν μὲ ὠδήγησε ὡς τὸ κατώφλι. Ἐμποροῦσα νὰ φύγω ὑψώνοντας τοὺς ὤμους· καμμιά ἀνθρωπίνῃ λογικῇ δὲν μοροῦσε νὰ μὲ ἀναγκάσῃ νὰ κτυπήσω τὸ θυρόφυλλο· καμμιά ἀνθρώπινῃ λογικῇ, κανεὶς, παρὰ μόνον ἡ μοῖρα...

Τοῦτο μοιάζει ἀκόμη μὲ τὴν εἰμαρμένη τοῦ Οἰδίποδος, καὶ ὅμως διαφέρει ἤδη κάπως. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πὸς εἶναι ἡ Εἰμαρμένη αὐτὴ κυτταζομένη *ἐνδοθεν*. Ὑπάρχουν μυστηριώδεις δυνάμεις πὸν βασιλεύουν μέσα μας καὶ πὸν φαίνονται νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰ συμβάντα. Ἐχομεν ὅλοι μέσα μας ἐχθροὺς τῆς ψυχῆς μας. Γνωρίζουν καὶ τί κάνουν καὶ τί μᾶς σπρώχνουν νὰ κάμωμεν· καὶ ὅταν μᾶς ὠδηγοῦν στὸ δυστύχημα, μᾶς προειδοποιοῦν μὲ μισοσελασμένα λόγια, πολὺ λίγο, ὥστε δὲν μοροῦν νὰ μᾶς σταματήσουν στὸ δρόμο, ἀρκετὰ ὅμως ὥστε νὰ μᾶς κάνουν νὰ λυπούμεθα, ὅταν πιά θάναί πολὺ ἀργά, γιὰτὶ δὲν ἀκούσαμε προσεκτικώτερα τὶς ἀόριστες καὶ περιπαικτικὰς τὸς συμβουλές. Τί σκοπὸν ἔχουν αὐτὲς οἱ δυνάμεις πὸν ἐπιθυμοῦν τὸ χαμό μας, ὡς ἐὰν ἦσαν ἀνεξάρτητες καὶ δὲν ἐχάνοντο μαζί μας, ἀφοῦ, καθὼς φαίνεται, μόνο μέσα μας ζοῦν; Ποιὸς θέτει εἰς

κίνησιν ὄλους τοὺς συνενόχους τοῦ σύμπαντος ποὺ θρέφονται
 μὲ τὸ αἷμα μας;

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τοῦ ἐσήμανεν ἡ ὥρα τῆς δυστυχίας περι-
 πλέκεται μέσ' σ' ἓνα ἀόρατον ἀνεμοστρόβιλο, καὶ τώρα καὶ
 χρόνια οἱ δυνάμεις αὐτὲς συνδυάζουν τ' ἀναρίθμητα ἐπεισόδια
 ποὺ ἀναγκαστικά θὰ τὸν ὀδηγήσουν πρὸς τὴν μοιραία στιγμή,
 πρὸς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς ποὺ τὰ δάκρυα τὸν περιμένουν. Ἐν-
 θυμηθῆτε ὅλες τὶς προσπάθειες καὶ ὅλα σας τὰ προαισθήματα.
 Ἐνθυμηθῆτε τὶς ἀνώφελες βοήθειες. Ἐνθυμηθῆτε ἀκόμη τὶς
 καλὲς οἰκτιρμονες περιστάσεις ποὺ ἐπεχειρήσαν νὰ σᾶς φράξουν
 τὸ δρόμο καὶ ποὺ σεῖς ἀποκρούσατε ὡς ἐνοχλητικούς ζητιάνους.
 Αὐτὲς ὅμως ἦσαν κακόμοιρες δειλὲς ἀδελφοὺλες ποὺ ἤθελαν νὰ
 σᾶς σώσουν καὶ ἀπομακρύνθησαν χωρὶς τίποτε νὰ ποῦν. Ἦσαν
 πολὺν ἀδύνατες καὶ μικροὺλες καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ παλαίσουν
 ἐναντίον τῶν πραγμάτων τῶν ἀποφασισμένων, ὁ Θεὸς ξέρει
 πού...

Μόλις ἡ δυστυχία συντελεσθῆ εὐθὺς νοιώθομεν τὸ ἀλλόκο-
 τον συναίσθημα πὼς ὑπακούσαμεν σὲ κάποιον αἰώνιο νόμο· καὶ
 δὲν ξέρω τί μυστηριώδης ἀνακούφιση καὶ ὡς στὴν καρδιά τῶν με-
 γαλύτερων πόνων μας μᾶς ἀνταμείβει γιὰ τὴν ὑπακοή μας αὐτή.
 Ποτὲ δὲν ἀνῆκαμεν περισσότερον ἐνδόμυχα στὸν ἑαυτὸν μας,
 ὅσον τὴν ἐπαύριον μᾶς ἀνεπανόρθωτης καταστροφῆς. Νομίζει
 κανεὶς πὼς ξαναυρίσκομεν τότε τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ ὅτι κατα-
 κτοῦμεν ἐκ νέου ἓνα μέρος ἄγνωστον καὶ ἀπαραίτητον τῆς ἐπάρ-
 ξεώς μας. Αἰσθανόμεθα μιὰ παράξενη γαλήνευση. Πρὸ ἡμε-
 ρῶν, χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμεν, ἐνῶ μποροῦσαμε νὰ χαμογελάσω-
 μεν εἰς τὰ πρόσωπα καὶ εἰς τὰ λουλοῦδια, οἱ ἀντάρτιδες δυνά-
 μεις τῆς ψυχῆς μας ἐπάλαιον λυσοδῶς στὰ χεῖλη τῆς ἀβύσσου,
 καὶ τώρα ποὺ κατακυλήσαμεν στὰ βράθη τῆς ἀναπνέομεν ἐπιτέ-
 λους ἀλαφρωμένοι.

Παλαίουν ἔτσι, χωρὶς ἀνάπαυση, εἰς κάθε ψυχὴν καὶ πα-
 ρατηροῦμεν κάποτε χωρὶς νὰ προσέξωμεν, γιὰτὶ δὲν βλέπομεν
 παρὰ μόνον τ' ἀσήμαντα πράγματα, τὴν οἰκίαν τῶν ἀγώνων

αὐτῶν, ὅπου ἡ βούλησί μας ἀδυνατεῖ νὰ παρέμβῃ. Ἐὰν εἶμαι μὲ φίλους, δυνατόν μέσα ἀπὸ τὰ λόγια καὶ ἀπὸ τὴν ἐκρήξεις τῶν γέλοιων κάτι ἀπόκοσμο νὰ περάσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ πρόσωπον κανενὸς ἀπὸ αὐτούς. Σιωπὴ αἴφνης ἀδικαιολόγητη θὰ βασιλεύσῃ τότε, καὶ ὅλοι θὰ κιντᾶξουν χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, ἐπὶ μίαν στιγμὴν, μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς. Καὶ εὐθὺς κατόπιν, τὰ χαμόγελα καὶ τὰ λόγια, ποὺ εἶχαν ἔξαφανισθῆ ὡσὰν τοὺς τρομαγμένους βατραχούς μιᾶς μεγάλης λίμνης, θὰ ξαναγενοῦν σφοδρότερα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν.

Ἄλλὰ τὸ ἀόρατον ἐδῶ, καθὼς καὶ παντοῦ ἄλλοῦ, εἰσέπραξε τὸν φόρον του. Κάτι μέσα μας ἐνόησε πὼς ἕνας ἀγὼν ἐτελείωσε, πὼς ἕνα ἄστρον ἀνέτελλεν ἢ ἔδνε καὶ μία εἰμαρμένη καθωρίσθη. . .

Εἶχεν ἴσως καθορισθῆ: ποιὸς ξέρει ἂν ὁ ἀγὼν αὐτὸς δὲν εἶναι εἰκονικός! Ἐὰν σπρώχνω σήμερα τὴν θύρα τῆς οἰκίας, ὅπου πεπρωμένον μοῦ εἶναι νὰ συναντήσω τὰ πρῶτα χαμόγελα μιᾶς λύπης ποὺ ποτὲ πῦρ δὲν θὰ τελειώσῃ, κἀνὼ αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπὸ πολὺν περισσότερο καιρὸν ἀπ' ὅσον νομίζω. Πρὸς τί νὰ καλλιεργοῦμεν ἕνα ἐγώ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔχομε σχεδὸν καμμὴν ἐπίδραση; Τὸ ἄστρο μας πρέπει νὰ κιντᾶζωμεν. Εἶναι καλὸ ἢ κακό, εἶναι ὠχρὸ ἢ φεγγοβόλο, καὶ ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς θάλασσας δὲν θὰ μπορέσουν κατὰ τίποτε νὰ τὸ ἀλλάξουν. Μερικοὶ ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν πεποίθησι σ' αὐτὸ παίζουν μαζί του ὡς μὲ γυάλινη μπίλια. Τὴ ρίχνουν καὶ τὴ διακινδυνεύουν ὅπου θέλουν θὰ ξαναγυρίσῃ πάντοτε πιστὴ στὰ χερίά τους καὶ γνωρίζουν καλὰ πὼς δὲν μπορεῖ νὰ σπάσῃ. Ἄλλὰ ὑπάρχουν τόσοι ἄλλοι ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ὑψώσουν τὸ βλέμμα τους πρὸς τὸ ἄστρον τους χωρὶς ν' ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὸ στερέωμα καὶ νὰ πέσῃ χίλια κομμάτια στὰ πόδια τους. . .

Ἄλλ' εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ τὸ συλλογίζομεθα, γιὰτι πολλές φορὲς τοῦτο εἶναι σημεῖον τοῦ προσεγγίζοντος ἔξαφανισμοῦ τους. . .

Βρισκόμεθα ἐδῶ στὴν ἀβύσσου τῆς νυκτὸς καὶ προσμένομεν

τὸ τί μέλλει νὰ συμβῆ . . . Δὲν πρόκειται πλέον περὶ βουλήσεως· εἴμεθα χίλιες λεῦγες ὑψηλότερά της καὶ σὲ μιὰ χώρα ὅπου καὶ ἡ βούληση ἀκόμη εἶναι ὁ ὠριμώτερος καρπὸς τῆς Μοίρας. Δὲν πρέπει νὰ παραπονούμεθα γι' αὐτό· κάτι ἤδη γνωρίζομεν καὶ ἀνακαλύψαμεν μερικὲς συνήθειες τῆς τύχης. Περιμένομεν ὡσὰν τὸν κυνηγὸ πὺν γνωρίζει τις συνήθειες τῶν μεταναστευτικῶν πουλιῶν, καὶ ὅταν κάτι συμβῆ στὸν ὀρίζοντα, γνωρίζομεν ὅτι δὲν θ' ἀπομείνῃ μόνον του καὶ οἱ ἀδελφοὶ του θὰ τρέξουν κοπαδιαστοὶ στὸ ἴδιο μέρος. Ἐμάθαμεν ἀμυδρῶς πὺς ὡσὰν νὰ παρασύρονται ἀπὸ μερικὲς σκέψεις καὶ ἀπὸ μερικὲς ψυχὲς καὶ πὺς ὑπάρχουν ὄντα πὺν κάνουν νὰ παραστρατίσῃ τὸ πέταγμά τους, καθὼς πάλιν ὑπάρχουν ἄλλα πὺν τὰ κάνουν νὰ τρέχουν ἀπὸ τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ κόσμου.

Γνωρίζομεν πρὸ πάντων πὺς μερικὲς ἰδέες εἶναι ὑπερβολικὰ ἐπικίνδυνες καὶ πὺς ἀρκεῖ νὰ νομίσῃς τὸν ἑαυτὸν σου μιὰ στιγμή ἐντελῶς ἀσφαλισμένον γιὰ νὰ προκαλέσῃς τὸν κεραυνό, καὶ πὺς ἡ εὐτυχία σχηματίζει κενὸν ὅπου δὲν ἀργοῦν νὰ κυλισθοῦν δάκρυα. Ὑστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ διαβλέπομεν ἐπίσης τις προτιμήσεις τους. Παρατηροῦμεν πὺς ἔαν κάμωμεν μερικὰ βήματα στὸ δρόμο τῆς ζωῆς, στὸ πλάι ἐνὸς ἀδελφοῦ μας, οἱ συνήθειες τῆς τύχης δὲν εἶναι πλέον οἱ ἴδιες, ἐνῶ στὸ πλάι κανενὸς ἄλλου γεγονότα ἀναλλοίωτης φύσεως θὰ ἔλθουν κανονικῶς νὰ συναντήσουν τὴν ὑπαρξή μας. Μαντεύομεν πὺς ὑπάρχουν ὄντα πὺν μᾶς προστατεύουν στὸ ἄγνωστον καὶ ἄλλα πὺν μᾶς ἐπισωρεύουν κινδύνους· πὺς ὑπάρχουν μερικοὶ πὺν ἀποκοιμίζονται καὶ ἄλλοι πὺν ἐξυπνοῦν τὸ μέλλον. Ὑποπτευόμεθα ἀκόμη πὺς τὰ πράγματα γεννῶνται ἀδύνατα στὴν ἀρχή, ἀντλοῦν ἀπὸ μᾶς τὴ δύναμή τους, καὶ πὺς εἰς κάθε γεγονὸς ὑπάρχει μιὰ λιγόχρονη στιγμή, ὅπου τὸ ἔνστικτό μας μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι εἴμεθα οἱ κύριοι τῆς μοίρας μας. Τέλος, μερικοὶ τολμοῦν νὰ μᾶς βεβαιώσουν πὺς ἠμποροῦμεν νὰ μάθωμεν νὰ εἴμεθα εὐτυχισμένοι, πὺς ἐφ' ὅσον γινόμεθα καλύτεροι συναντοῦμεν ἀνθρώπους πὺν βελτιώνονται, πὺς ἕνας καλὸς ἀποτραβᾷ ἀκατανίκητα γεγονότα ἐξ ἴσου καλὰ μὲ αὐτὸν

καὶ σὲ μιὰ ψυχὴ ὠραία καὶ ἡ θλιβερώτερη μοῖρα μεταμορφώνεται καὶ γίνεται πεντάμορφη . . .

Ποιὸς λοιπὸν δὲν ἀντελήφθη πὼς ἡ καλοσύνη προσκαλεῖ τὴν καλοσύνη καὶ πὼς πάντοτε γιὰ τοὺς ἴδιους οἱ ἄλλοι θυσιάζονται καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους γίνονται προδότες; Ἐὰν ἡ ἴδια δυστυχία κτυπήσῃ δυὸ πόρτες πλαγινές, ἄρα γε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ ἐνεργήσῃ στὸ σπίτι τοῦ δικαίου καὶ μὲ τὸν ἴδιο στὸ σπίτι τοῦ ἀδίκου; Καὶ ἐὰν εἴσθε ἀγνὸς καὶ ἡ δυστυχία σας δὲν θὰ εἶναι ἐπίσης ἀγνή; Μήπως δὲν κυριαρχεῖ κανεὶς τὸ μέλλον, ὅταν κατορθώσῃ νὰ μεταμορφώσῃ τὸ παρελθὸν σὲ μερικὰ χαμόγελα κάπως θλιμμένα; Καὶ δὲν νομίζετε πὼς καὶ εἰς τὸ ἀναπόφευκτον ἀκόμα θὰ ἠμπορούσαμεν κάτι νὰ ἐπιβραδύνωμεν; Μήπως οἱ μεγάλες τύχες κοιμῶνται καὶ μιὰ κίνηση ὑπερβολικὰ ἀποτομῆ τις ξυπνᾷ στὸν ὄριζοντα, καὶ ἡ δυστυχία αὐτὴ θὰ ἐρχότανε ἄρα γε σήμερα, ἐὰν σήμερα τὸ πρωὶ χαρούμενες σκέψεις δὲν ἔκαναν τόσον θόρυβο μέσα στὴν ψυχὴ σας; Μόνον αὐτὰ κατώρθωσεν ἡ σοφία μας νὰ μαζεύσῃ στὰ σκοτάδια; Ποιὸς λοιπὸν θὰ ἐτολμοῦσε νὰ πῆ πὼς ὑπάρχουν στὰ μέρη αὐτὰ στερεώτερες ἀλήθειες; Ἐν τῷ μεταξύ πρέπει νὰ ξέρωμεν νὰ χαμογελοῦμεν, πρέπει νὰ ξέρωμεν νὰ κλαίωμεν μέσα στὴ σιωπὴ μιᾶς ταπεινότητος καλοσύνης. Ἐπάνω ἀπὸ αὐτὰ τὰ πράγματα ὑψώνεται σιγὰ σιγὰ ἡ ἀσχημάτιστη ἀκόμα μορφὴ τῆς σημερινῆς μοίρας. Μικρὸν μέρος τοῦ πέλπου πού ἄλλοτε τὴν ἐσκέπαζεν ἔπεσε καὶ στὸ ἀποκαλυφθὲν μέρος μὲ ἀνησυχία ἀναγνωρίσαμεν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος *τὴ δύναμη ἐκείνων πού δὲν ζοῦν ἀκόμα*, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος *τὴ δύναμη τῶν πεθαμένων*. Κατὰ βάθος νέα μόνον ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ μυστήριον ὑπάρχει. Ἐμεγαλώσαμεν τὸ παγωμένο χέρι τῆς Μοίρας· καὶ ἰδοὺ τὰ χέρια τῶν παιδιῶν μας, πού δὲν ἐγεννήθησαν ἀκόμα, σμίγουν στὴ σιὰ του μὲ τὰ χέρια τῶν προγόνων μας. Ὑπῆρχε μία πράξις πού ἐθεωρούσαμεν ἄσυλον ὄλων μας τῶν ἐλευθεριῶν, καὶ ὁ ἔρως ἀπέμενε τὸ ὑπέριστατον καταφύγιον πού αἰσθάνοντο ὑπερβολικὰ σκληρὰ τὶς ἀλυσίδες τῆς ζωῆς. Ἐδῶ τοῦλάχιστον, ἐλέγαμεν, στὴ μοναξιά τοῦ μυστι-

κοῦ τούτου ναοῦ, κανείς δὲν μπαίνει ἐξὸν ἀπὸ ἐμᾶς. Ἐδῶ μπορούμεν ν' ἀναπνεύσωμεν μιὰ στιγμή· ἐδῶ ἡ ψυχὴ μας βασιλεύει ἐπὶ τέλους καὶ ἐλεύθερα ἐδιάλεξε ἀνάμεσα σὲ ὅ,τι ἀληθινὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλὰ τώρα ἔρχονται καὶ μᾶς λένε πὼς δὲν ἀγαποῦμεν γιὰ ἴδιο λογαριασμό. Ἐρχονται καὶ μᾶς λένε πὼς καὶ σ' αὐτὸν ἀκόμη τὸν ναὸν τοῦ ἔρωτος ὑπακούομεν στίς ἀμετάβλητες διαταγὰς ἀόρατου πλήθους. Ἐρχονται καὶ μᾶς λένε πὼς βρισκόμεθα χίλους αἰῶνες μακρὰ ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας ὅταν διαλέγωμεν τὴν ἐρωμένη μας καὶ πὼς τὸ πρῶτον φίλημα τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ εἶναι ἀπλῶς τὸ σφράγισμα πὸν χιλιάδες χέρια, πὸν θέλουν νὰ γεννηθοῦν, κολλοῦν στὸ στόμα τῆς μητέρας πὸν διάλεξαν. Καὶ ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν πὼς οἱ νεκροὶ δὲν πεθαίνουν. Γνωρίζομεν τώρα πὼς δὲν ὑπάρχουν μόνο γύρω ἀπὸ τις ἐκκλησίες μας, ἀλλὰ μέσα σ' ὅλα τὰ σπίτια μας καὶ μέσα στίς συνήθειές μας. Καὶ δὲν ὑπάρχει μήτε μιὰ χειρονομία, μήτε σκέψη, μήτε ἀμάρτημα, μήτε δάκρυο, μήτε ἄτομο τῆς ἀποκτημένης συνειδήσεως πὸν νὰ χάνεται στὰ βάθη τῆς γῆς· καὶ στὴν πλ:ον ἀσήμαντη πράξη μας οἱ πρόγονοὶ μας σηκώνονται ὄχι ἀπὸ τοὺς τάφους των, ὅπου μένουν πάντα ἀσάλευτοι, ἀλλ' ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ εἶναι μας, ὅπου ζοῦν πάντοτε . .

Μᾶς διευθύνουν ἔτσι τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον. Καὶ τὸ παρὸν πὸν ἀποτελεῖ τὴν οὐσία μας πέφτει στὸ βάθος τῆς θάλασσας ὡσὰν ἓνα μικρὸ νησάκι πὸν κατατρῶγον μερουνχτὶς καὶ αἰώνια δύο ἀντίθετοι ὠκεανοί. Κληρονομικότης, βούληση, εἰμαρμένη, ὅλα ἀνακατεύονται θορυβωδῶς στὴν ψυχὴ μας· ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ ἐπάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὸ σιωπηλὸ ἄστρο βασιλεύει. Θέτομεν προσωρινὰς ἐτικέτες ἐπάνω στὰ τερατώδη ἀγγελία πὸν περιέχουν τὸ ἀόρατον, καὶ οἱ λέξεις δὲν λέγουν σχεδὸν τίποτε ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ποῦν. Ἡ κληρονομικότης ἀκόμη καὶ ἡ Μοῖρα δὲν εἶναι παρὰ χαμένη ἀκτίνα μέσα στὴ μυστηριώδη νύκτα. Καὶ ὅλα ἔχουν βέβαια τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι μυστηριωδέστερα ἀκόμη. «Ὀνομάζομεν μοῖραν ὅ,τι μᾶς φράζει τὸν δρόμον», εἶπεν ἓνας μεγάλος σοφὸς τοῦ καιροῦ μας· καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εὐγνω-

μονοῦμεν ὅσους ψάχνουν τρέμοντας πρὸς τὸ μέρος τῶν συνόρων.

«Ἐὰν εἴμεθα βάνασοι καὶ βάρβαροι, προσθέτει, ἡ Εἰμαρμένη παίρνει μορφήν βάνασον καὶ βάρβαρον. Ὅταν ἀπολεπτινώμεθα καὶ οἱ δυστυχίες μας ἀπολεπτύνονται ἐπίσης. Ἐὰν ὑψωθῶμεν εἰς πνευματικὴν μόρφωσιν, ὁ ἀνταγωνισμὸς παίρνει μορφήν πνευματικὴν».

Εἶναι ἴσως ἀλήθεια πὼς ἡ ψυχὴ μας, ἐφόσον ἀνεβαίνει, ἐξαγνίζει τὴ μοῖρα, ἂν καὶ εἶναι πάλιν ἀλήθεια πὼς οἱ ἴδιες θλίψεις ποῦ ἀπειλοῦν τοὺς ἀγρίους ἀπειλοῦν καὶ ἐμᾶς. Ἄλλὰ ἔχομεν καὶ ἄλλες ποῦ αὐτοὶ δὲν ὑποψιάζονται καὶ τὸ πνεῦμα, ὅσον ὑψώνεται, τόσον καὶ ἀνακαλύπτει περισσότερες, εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος. «Ὀνομάζομεν μοῖραν ὅτι μᾶς φράζει τὸν δρόμον» Ἄς προσπαθήσωμεν ἡ μοῖρα νὰ μὴν ἔχη πολὺ στενὰ τὰ σύνορα. Ὡραῖον εἶναι νὰ πολλαπλασιάσῃ κανεὶς τὰς θλίψεις του, διότι τοῦτο σημαίνει πὼς πλαταίνει τὴ συνείδησίν του, ποῦ μόνη αὐτὴ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τῆς νὰ ζῇ.

Καὶ εἶναι ἐπίσης ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπέροχον καθῆκον του πρὸς τοὺς ἄλλους κόσμους, διότι εἰς ἐμᾶς μόνον ἴσως ἀνετέθη τὸ καθῆκον νὰ πλατύνωμεν τὴ συνείδηση τῆς γῆς.

XI

Η ΑΟΡΑΤΗ ΚΑΛΟΣΥΝΗ

Είναι κάτι, μοῦ εἶπεν ἓνα βράδυ ὁ σοφὸς πού συνάντησα κατὰ τύχην στὴν ἄκρη τοῦ ὠκεανοῦ πού μόλις ἀκούετο, εἶναι κάτι πού δὲν τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι καὶ ὡσὰν νὰ μὴν τὸ λογαριάζῃ κανεὶς, καὶ ὁμως νομίζω πὼς εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς δυνάμεις πού συντηροῦν τὰ ὄντα. Οἱ θεοὶ πού μᾶς γέννησαν ἐκδηλώνονται μέσα μας κατὰ χίλιους διαφορετικούς τρόπους· ἀλλὰ ἡ μυστικὴ αὐτὴ καλοσύνη, πού κανεὶς δὲν παρατήρησε καὶ κανεὶς γι' αὐτὴ ἀρκετὰ σαφῶς δὲν ὠμίλησε, εἶναι ἴσως τὸ ἀγνότερο σημάδι τῆς αἰώνιας ζωῆς τους. Κανεὶς δὲν ξέρει ἀπὸ ποῦ ἔρχεται. Εὐρίσκεται ἀπλῶς ἐκεῖ χαμογελώντας στὸ κατώφλι τῶν ψυχῶν μας· καὶ ὅσοι αἰσθάνονται βαθύτερα καὶ συχνότερα μέσα τους τὸ χαμόγελό της δυνατὸν, ἐὰν θέλουν, νὰ μᾶς κάνουν νὰ ὑποφέρωμεν μέρα καὶ νύκτα, χωρὶς νὰ μᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν τοὺς ἀγαπῶμεν πιά...

Δὲν εἶναι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὁμως ἀνακατεύεται στὶς περισσότερες ἀνησυχίες μας. Δὲν παίρνει οὔτε κἂν τὸν κόπο νὰ μᾶς φανερωθῇ σ' ἓνα βλέμμα ἢ σ' ἓνα δάκρυο. Τοῦναντίον κρύβεται γιὰ λόγους πού δὲν μποροῦμε νὰ μαντεύσωμεν. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς φοβᾶται νὰ μεταχειρισθῇ τὴ δύναμή της. Ξέρει πὼς καὶ οἱ πιὸ ἀκούσιες κινήσεις της θὰ γεννήσουν γύρω της πράγματα αἰώνια· καὶ λυπούμεθα εὐκολὰ νὰ δημιουργοῦμεν πράγματα αἰώνια. Γιατί, ἔλοιπὸν φοβούμεθα ἔτσι νὰ ἐξαντλοῦμεν τὸν οὐρανὸν πού εἶναι μέσα μας; Δὲν τολμοῦμεν νὰ ἐνεργήσωμεν σύμφωνα μὲ τὸν Θεὸν πού μᾶς ἐμπυχώνει. Φοβούμεθα ὅ,τι δὲν ἐξηγεῖται μὲ μιὰ χειρονομία ἢ μὲ μιὰ λέξη· καὶ κλεισοῦμε τὰ μά-

τια σὲ ὅ,τι ἄθελά μας ἐνεργοῦμεν, στὴ σφαῖρα ὅπου οἱ ἐξηγήσεις εἶναι περιττές. Ἄπὸ ποῦ προέρχεται λοιπὸν ἡ δαλιά τοῦ θεϊκοῦ ποῦ βρίσκεται μέσα μας; Θὰ ἔλεγε κανεὶς ἀλήθεια πὼς ὅσο περισσότερο μιὰ κίνηση τῆς ψυχῆς πλησιάζει τὴν θεϊκότητα, τόσον περισσότερο φροντίζομε νὰ τὴν ἀποκρύψωμεν ἀπὸ τὰ βλέμματα τῶν ἀδελφῶν μας. Μήπως ἄρα γε ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παρὰ θεὸς ποῦ φοβᾶται; Ἡ μήπως δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀποκαλύψωμεν ἀνώτερες δυνάμεις; Ὅ,τι δὲν ἀνήκει στὸν ὑπερβολικὰ δρατὸν τοῦτον κόσμον ἔχει τὴν τρυφερὴ ταπεινότητα τῆς ἀρωστης παιδούλας ποῦ ἡ μαμά της δὲν τὴν προσκαλεῖ ὅταν ξένοι μπαίνουν στὸ σπίτι. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μυστικὴ μας καλοσύνη δὲν δρασκελίσει ποτὲ ἕως τώρα τὶς σιωπηλὲς πόρτες τῆς ψυχῆς μας. Ζῆ μέσα μας ὡσὰν μιὰ αἰχμάλωτη, ποῦ τῆς ἀπαγόρευσαν νὰ πλησιάζῃ στὶς κιγκλίδες. Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ τὶς πλησιάζῃ. Ἀρκεῖ νὰ βρίσκεται ἐκεῖ. Τοῦ κακοῦ κρύβεται· εὐθὺς ὡς ὑψώση τὸ κεφάλι, εὐθὺς ὡς μετατοπίση ἓνα κρῖνον ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες τῆς ἢ εὐθὺς ὡς ἀνοίξῃ τὸ χέρι της, ἡ φυλακὴ καταλάμπεται, οἱ φεγγῆτες μεσανοίγονται ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἐσωτερικῶν λάμπσεων, σχηματίζεται εὐθὺς μιὰ ἄβυσσος γεμάτη ἀγγέλους κινουμένους ἀνάμεσα στὰ λόγια καὶ στὰ ὄντα, ὅλα σωπαίνουν, τὰ βλέμματα ἀποστρέφονται μιὰ στιγμή καὶ δυὸ ψυχῆς ἀγκαλιάζονται κλαίοντας ἐπάνω στὸ κατῶφλι...

Ἡ καλοσύνη αὐτὴ δὲν εἶναι τοῦ κόσμου τούτου· καὶ ὅλες οἱ περιγραφὲς σὲ τίποτε δὲν χρησιμεύουν. Πρέπει ἐκεῖνοι ποῦ θέλουν νὰ μ' ἐννοήσουν νὰ ἔχουν ἐπίσης μέσα τους τὸ **ἴδιο εὐαίσθητο σημεῖο**. Ἐὰν δὲν ἐδοκιμάσατε ποτὲ στὴ ζωὴ τὴ δύναμη **τῆς ἀόρατης καλοσύνης σας**, μὴν προχωρήσετε περισσότερο· θὰ ἦταν ἀνώφελο. Ἄλλ' ὑπάρχουν ἄρα γε ἄνθρωποι ποῦ νὰ μὴν ἐδοκίμασαν ποτὲ αὐτὴ τὴ δύναμη; Καὶ οἱ χειρότεροι ἀπὸ μᾶς δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ ἀοράτως καλοί; Δὲν ξέρω· ὑπάρχουν τόσοι ἄνθρωποι στὸν κόσμον τοῦτον, ποῦ τίποτε ἄλλο δὲν σκέπτονται παρὰ πὼς ν' ἀποθαρρύνουν τὸ θεϊκὸν μέσα στὴν ψυχὴ τους. Ἀρκεῖ ἐν τούτοις μιὰ στιγμή ἀναπαύσεως, γιὰ ν' ἀνεγερθῇ

τὸ θεϊκόν, καὶ οἱ χειρότεροι ἀκόμη δὲν εἶναι πάντοτε προσεκτικοί. Καὶ γι' αὐτὸ χωρὶς ἄλλο ὑπάρχουν τόσοι κακοί, πὺ εἶναι καλοὶ δίχως νὰ τὸ βλέπουν, ἐνῶ πολλοὶ σοφοὶ καὶ πολλοὶ ἅγιοι δὲν εἶναι ἀοράτως καλοὶ . . .

Πολλὲς φορὲς ἔγινα αἰτία πόνου, προσθέτει, καθὼς κάθε ἄνθρωπος γίνεται αἰτία πόνου γύρω του. Ἐγινα αἰτία πόνου, γιατί βρισκόμεθα σ' ἓνα κόσμον ὅπου ὅλα κρατοῦνται ἀπὸ ἀόρατες κλωστές· σ' ἓνα κόσμον ὅπου κανεὶς δὲν εἶναι μόνος, καὶ ὅπου ἡ ἀπλότερη χειρονομία τῆς καλοσύνης ἢ τῆς ἀγάπης πληγώνει πολλακίς τόσην ἀθωότητα τριγύρω μας! Ἐγινα αἰτία πόνου ἐπίσης, γιατί οἱ καλύτεροι καὶ οἱ τρυφερώτεροι ἀκόμα αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη κάποτε ν' ἀναζητήσουν δὲν ξέρω τί μέρος τοῦ ἑαυτοῦ των στὸν πόνο τῶν ἄλλων. Ὑπάρχουν ἀλήθεια σπόροι, πὺ δὲν βλαστάνουν μέσα στὴν ψυχὴ μας, παρὰ χάρις στὴ βροχὴ τῶν δακρῦων πὺ χύνονται ἐξ αἰτίας μας. Καὶ ὁμως οἱ σπόροι αὐτοὶ παράγουν ἀγαθὰ λουλούδια καὶ καρποὺς ὑγιεινοῦς. Τί τὰ θέλετε! Εἶναι νόμος πὺ ἐμεῖς δὲν ἐθεσπίσαμεν καὶ δὲν ξέρω ἂν θὰ τολμοῦσα ν' ἀγαπήσω τὸν ἄνθρωπον, πὺ δὲν θὰ ὑπῆρξεν αἰτία δακρῦων. Πολλὲς φορὲς ἐκεῖνοι πὺ περισσότερον ἀγάπησαν ἔγιναν αἰτία τοῦ περισσότερου πόνου, γιατί δὲν ξέρει κανεὶς ποιὰ τρυφερὰ ἢ δειλὴ σκληρότης εἶναι συχνὰ ἢ ἀνήσυχη ἀδελφὴ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη ζητᾷ παντοῦ ἀποδείξεις τῆς ἀγάπης, καὶ τὰς πρώτας αὐτὰς ἀποδείξεις ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν τείνει νὰ τις εὔρη κατ' ἀρχὰς στὰ δάκρυα τῆς ἀγαπωμένης;

Καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος δὲν θὰ ἦταν ἀρκετὸς νὰ καθησυχᾷ τὸν ἔραστην ἐὰν τολμοῦσε ν' ἀκούσῃ τις ἀπαιτήσεις τῆς ἀγάπης. Διότι ἡ στιγμή τοῦ θανάτου φαίνεται πολὺ μικρὰ στὴν ἐνδόμυχη σκληρότητα τῆς ἀγάπης· πέραν ἀπὸ τὸν θάνατον ὑπάρχει τόπος ἀκόμα γιὰ ὀλόκληρη θάλασσά ἀμφιβολιῶν· καὶ ἐκεῖνοι πὺ πεθαίνουν μαζί δὲν πεθαίνουν ἴσως χωρὶς ἀνησυχίες. Χρειαζόνται μακρόχρονα σιγαλινὰ δάκρυα. Ὁ πόνος εἶναι ἡ κυριώτερη τροφὴ τῆς ἀγάπης· καὶ κάθε ἀγάπη, πὺ δὲν ἐτράφηκε ἀπὸ ὀλίγον ἄγνον πόνον, πεθαίνει ὡσὰν τὸ νεογέννητο πὺ θὰ ἐδοκιμάζαμε νὰ

θρέψωμεν ὅπως τρέφομεν τὸν ἄνδρα. Θὰ ἀγαπήσετε ἄρα γε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐκείνη πού πάντοτε σᾶς ἔκανε νὰ χαμογελάτε καὶ ἐκείνη πού κάποτε σᾶς ἔκαμε νὰ κλάψετε; Πρέπει, ἀλλοίμονον! νὰ κλαίῃ ἡ ἀγάπη καὶ μάλιστα πολὺ συχνά· ἀκριβῶς τῆ στιγμῇ, πού οἱ λυγμοὶ ὑψώνονται, οἱ ἄλυσίδες τῆς ἀγάπης σφρηματοῦνται καὶ βιάφονται δι' ὀλόκληρον τὴν ζωὴν... †

"Ἐγίνα αἰτία πόνου ἐπίσης γιατί ἀγαποῦσα, ἐξακολουθεῖ, ἔγίνα αἰτία πόνου ἐπίσης γιατί δὲν ἀγαποῦσα. Ἄλλὰ τί διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο πόνων! Ἐδῶ τὰ σιγαλινὰ δάκρυα τῆς δοκιμασμένης ἀγάπης ἐφαίνοντο ὅτι ἐγνώριζαν ἤδη, εἰς τὰ κατάβαθά των, ὅτι ἐπότιζαν μέσα εἰς τὰς δύο ἐνωμένας ψυχάς μας κάτι τὸ ἀνεκφραστο, εἰς τὴν ἄλλη ὅμως περίπτωσιν τὰ δυστυχησμένα δάκρυα ἐγνώριζαν ὅτι ἔπεφταν μοναχὰ ἐπάνω εἰς μίαν ἔρημο. Ἄλλὰ στίς στιγμῆς αὐτῆς πού ἡ ψυχὴ εἶναι ἀληθινὰ ὄλη αὐτιά, ὄλη ψυχὴ, ἀντελήφθηκα τὴ δύναμιν μιᾶς ἀόρατης καλοσύνης, πού ἐγνώριζε νὰ προσαρμώζῃ στὰ δυστυχησμένα δάκρυα τῆς ἀγάπης, πού πέθανε, τὴ θεϊκὴ πλάνη τῆς ἀγάπης πού θὰ ἐγεννᾶτο. Δὲν ἐπεράσατε ποτὲ μιὰ ἀπὸ τίς θλιβερῆς νύκτες, πού τὰ ἀπελπισμένα φιλήματα δὲν ἤμποροῦσαν πιά νὰ χαμφογελάσουν καὶ πού ἡ ψυχὴ ἔνοιωσεν ἐπὶ τέλους ὅτι ἠπατήθη; Τὰ λόγια δὲν ἀντιχοῦσαν πιά παρὰ μὲ μεγάλη δυσκολία στὸν ψυχρὸν ἀέρα τοῦ πικροῦ χωρισμοῦ. Ἦσθε ἔτοιμοι ν' ἀπομακρυνθῆτε γιὰ πάντα. Τὰ χέρια σχεδὸν ἄψυχα ἀπλώνοντο πρὸς τὸν ἀποχαιρετισμὸν τοῦ ἀγύριστου μισεμοῦ, ὁπότεν αἴφνης ἡ ψυχὴ ἔκαμεν ἓνα ἀδιόρατον κίνημα. Ἡ ἀπέναντι ψυχὴ ἐξυπνοῦσεν ἀμέσως ἐπάνω εἰς τὰς κορυφὰς τῆς ὑπάρξεως, κάτι ἐγεννᾶτο πολὺ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῶν κουρασμένων ἐραστῶν καὶ τὰ σώματα τοῦ κάκου ἀπεφεύγοντο, οἱ ψυχῆς ὅμως δὲν θὰ λησμονήσουν ποτὲ πιά ὅτι ἐκντάχθησαν μιὰ στιγμῇ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄρη πού ποτὲ δὲν εἶχαν ἰδεῖ, καὶ πὼς κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἀστραπιαίας στιγμῆς ἔνοιωσαν μιὰ καλοσύνη ἄγνωστην ἕως τότε...

Ποῖο εἶναι λοιπὸν τὸ μυστηριῶδες αὐτὸ κίνημα, πού ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἔρωτα ἀναφέρω ἐδῶ, ἀλλὰ πού δυνατὸν νὰ συμβῆ

καὶ στὶς παραμικρότερες περιστάσεις τῆς ζωῆς; Μήπως εἶναι κάποια θυσία, ἢ κάποιος ἐσωτερικὸς ἐναγκαλισμὸς, ἢ βαθύτατη ἐπιθυμία νὰ εἴμεθα ψυχὴ γιὰ μιὰ ψυχὴ, ἢ τὸ αἶσθημα τὸ ἀκατάπαντα τρυφερόν, πού μᾶς γεννᾷ ἢ παρουσία μιᾶς ζωῆς ἀόρατης ἢ ἴσης μὲ τὴν ἰδική μας; Μήπως εἶναι ὅ,τι θανααστὸ καὶ θλιμμένο ἐνυπάρχει στὸ καθεαυτὸ γεγονός τῆς ζωῆς; Μήπως εἶναι ἡ ἄποψη τῆς ἐνιαίας καὶ ἀδιαίρετης ζωῆς, πού τὴ στιγμὴ αὐτὴ πλημμυρεῖ ὅλο μας τὸ εἶναι;

Δὲν ξέρω, ἀλλὰ ἀληθινὰ τότε μόνο αἰσθανόμεθα πὼς κάποιον ὑπάρχει μιὰ δύναμη ἄγνωστη, πὼς εἴμεθα οἱ θησαυροὶ ἐνὸς ἀγνώστου θεοῦ πού τ' ἀγαπᾷ ὅλα, καὶ πὼς μήτε μιὰ χειρονομία τοῦ θεοῦ αὐτοῦ δὲν περνᾷ ἀπαρατήρητη καὶ πὼς ἐπὶ τέλους βρισκόμεθα στὴ σφαῖρα τῶν πραγμάτων πού δὲν προδίδουνε ποτέ . . .

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἀπὸ τὴ γέννηση ἕως τὸν θάνατον ποτὲ δὲν ἐξερχόμεθα ἀπὸ τὴν τελειωτικὴν αὐτὴν σφαῖραν, ἀλλὰ πλανώμεθα μέσα στὸν θεὸν ὡσὰν δυστυχησμένοι ὑπνοβάται ἢ ὡσὰν τυφλοὶ πού ζητοῦν μὲ ἀγνεῖαν τὸν ναὸν ὅπου βρίσκονται. Βρισκόμεθα μέσα στὴ ζωὴ ἄνθρωπος κατέναντι ἀνθρώπου, ψυχὴ κατέναντι ψυχῆς, καὶ οἱ μέρες καὶ οἱ νύκτες περνοῦν ὑπὸ τὰ ὄπλα. Δὲν βλέπομεθα, δὲν ἐγγιζόμεθα. Ἀσπίδες μόνον καὶ περικεφαλαῖες βλέπομεν καὶ σίδερο μόνον καὶ μπροῦτζο ἐγγίζομεν. Ἄλλ' εὐθὺς ὡς μιὰ μικρὴ περίσταση ἔλθῃ μέσα ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τ' οὐρανοῦ καὶ ρίξῃ κάτω μιὰ στιγμὴ τὰ ὄπλα, μήπως δὲν συναντῶμεν πάντοτε δάκρυα κάτω ἀπὸ τὴν περικεφαλαία, χαμόγελα παιδιοῦ πίσω ἀπὸ τὴν ἀσπίδα, καὶ μήπως δὲν παρατηροῦμε μιὰν ἄλλην ἀλήθεια;

Ἐσυλλογίσθη ἀκόμα· ἔπειτα ἐπανέλαβε περισσότερο θλιμμένα: Μιὰ γυναίκα, νομίζω σᾶς τὸ εἶπα πρὸ ὀλίγου, μιὰ γυναίκα πού τὴν ἔκαμα νὰ ὑποφέρῃ χωρὶς νὰ τὸ θέλω—γιατὶ καὶ οἱ προσεκτικότεροι σκορπίζουν δίχως νὰ τὸ ξέρουν τριγύρω τους πόνον—μιὰ γυναίκα, πού τὴν ἔκαμα νὰ ὑποφέρῃ δίχως νὰ τὸ θέλω, μοῦ ἀποκάλυψε ἕνα βράδυ τὴν κυρίαρχο δύναμη τῆς ἀόρατης αὐτῆς

καλοσύνης. Πρέπει να υποφέρει κανείς για να μάθῃ να εἶναι καλός· ἀλλὰ ἴσως πρέπει να κάμῃ κανείς τοὺς ἄλλους να υποφέρουν για να γίνῃ καλύτερος. Τὸ ἐδοκίμασα ἐκεῖνο τὸ βράδυ. Ἔνοιωθα πὼς εἶχα φθάσει μόνος στὴ θλιβερὴ ζώνῃ τῶν φιλημάτων, πὺν νομίζει κανείς πὼς ἐπισκέπτεται ἤδη τὶς καλύβες τῶν φτωχῶν, ἐνῶ ἡ ἐρωμένη ἀργοπορεῖ χαμογελῶντας ἀκόμα μὲς στὰ παλάτια τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ἡ ἀνθρωπινὴ ἀγάπη πέθαινε ἀνάμεσά μας, ὡσὰν ἓνα παιδάκι πὺν τὸ κτύπησε θανατικὸ, ἄγνωστον ἀπὸ πὺν, καὶ ἀνήλεο. Τίποτε δὲν εἶπαμε Μῆτε κὰν μπορῶ να ἐνθυμηθῶ τὶ ἐσυλλογιζόμουν κατὰ τὴν τόσο κρίσιμη αὐτὴ στιγμὴ. Πράγματα ἴσως ἀσήμαντα. Τὴν τελευταία σιλουέτα πὺν συνάντησα, τὴν τρεμάμενη λάμψη ἑνὸς φαναριοῦ στὴ γωνιὰ τῆς ἔρημης προκουμιάς, καὶ ὁμως ὅλα *συνέβησαν* κάτω ἀπὸ ἓνα φῶς χίλιες φορὲς ἀγνότερο καὶ χίλιες φορὲς ἀνώτερο, ὡς εἶαν ἐπενέβαιναν ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ ἐλέου καὶ τῆς ἀγάπης πὺν διευθύνω μέσα στὶς σκέψεις μου καὶ στὴν καρδιά μου. Ἐχωρῖσθημεν χωρὶς τίποτε να ποῦμε, ἀλλὰ ἐνόησαμε καὶ οἱ δύο μαζί τὴν ἀνέκφραστη σκέψη μας. Γνωρίζομεν τώρα πὼς μιὰ ἄλλη ἀγάπη ἐγεννήθη, πὺν δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ λόγια, ἀπὸ τὶς μικροφροντίδες καὶ ἀπὸ τὰ χαμόγελα τῆς συνειθισμένης ἀγάπης. Δὲν ἐπανιδωθήκαμε πιά, δὲν θὰ ἐπανιδωθοῦμε ἴσως ποτὲ πιά, πρὶν περάσουν αἰῶνες.

«Θὰ χρειασθῇ χωρὶς ἄλλο να λησμονήσωμεν πολλὰ πράγματα καὶ να μάθωμεν πολλὰ πράγματα μέσα ἀπὸ τοὺς κόσμους πὺν ἔχομεν να περάσωμεν» πρὶν να ξαναβρεθοῦμε *στὴν ἴδια κίνηση τῆς ψυχῆς*, πὺν βρεθήκαμε ἀπόψε· ἀλλὰ ἔχομεν τὸν καιρὸ να περιμένωμεν...

Γι' αὐτὸ, ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐχαιρέτιστα παντοῦ καὶ ἔως στὴν καρδιά τῶν δριμύτερων στιγμῶν τὴν εὐεργετικὴν παρουσίαν τῆς θαυματουργικῆς αὐτῆς δυνάμεως.

Ἄρκεῖ μιὰ φορὰ μόνον να τὴν εἶδε κανείς καθαρά, για να μὴν μπορῇ ποτὲ πιά ν' ἀποστρέψῃ τὸ πρόσωπόν του. Θὰ τὴν ἰδῆτε συχνὰ να χαμογελᾷ μέσα καὶ στὰ τελευταία καταφύγια

τοῦ μίσους καὶ ἕως στὸ βάθος τῶν πικρότερων δακρῶν. Καὶ ἐν τούτοις δὲν φανερώνεται στὰ μάτια τοῦ σώματός μας. Εὐθύς ὡς φανερωθῆ με κάποιαν ἐξωτερικὴ πράξη ἀλλάζει φύση· καὶ δὲν βρισκόμεθα πλέον σὲ μιὰ ψυχικὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ σὲ κάποιο εἶδος ἀνθρώπινης ψευτιάς. Ἡ καλοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη ποὺ γνωρίζονται ἀναμεταξύ τους δὲν ἔχουν καμμὴν ἐπίδραση στὶς ψυχές, γιατί ἐβγήκαν ἔξω ἀπὸ τὰ βασίλεια ὅπου ζοῦν· ἀλλ' ἐφόσον εἶναι τυφλές μποροῦν νὰ μαλαιώσουν καὶ αὐτὴ τὴ Μοῖρα. Γνώρισα πολλοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐκτελοῦσαν ὅλα τὰ ἔργα τῆς καλοσύνης καὶ τῆς εὐσπλαχνίας χωρὶς νὰ ἐγγίσουν μῆτε μιὰ ψυχὴ καὶ γνώρισα ἄλλους ποὺ ἐφαίνοντο πὼς ζοῦσαν στὴν ψευτιά καὶ στὴν ἀδικία, καὶ ὅμως δὲν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους τίς ψυχές καὶ μῆτε στιγμὴ δὲν ἔκαναν τὴν ἐντύπωση πὼς ἦσαν κακοί.

Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἐκεῖνοι, ποὺ δὲν σὰς γνωρίζουν καθόλου καὶ ποὺ μαθαίνουν ἀπλῶς τίς πράξεις τῆς καλοσύνης σας καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης σας, θὰ ἔχουν πάντοτε μιὰ κάποιαν ὑποψία καὶ δὲν θὰ συγκινηθοῦν ποτὲ στὰ βάθη τοῦ εἶναι τους, ἐὰν δὲν εἴσθε καλοὶ σύμφωνα με τὴν ἀόρατη καλοσύνη. Νομίζει κανεὶς πὼς ὑπάρχει κάπου τόπος ὅπου ὅλα ζυγίζονται ἐπὶ παρουσία τῶν πνευμάτων· ἢ πὼς ἐκεῖ πέρα, ἀπὸ τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς νυκτός, ὑπάρχει μιὰ στέρνα βεβαιότητων, ὅπου τὸ ἄφωνο κοπάδι τῶν ψυχῶν πηγαίνει νὰ ποτισθῆ κάθε πρωί.

Ἴσως δὲν ξέρομεν ἀκόμη τί θὰ πῆ ἡ λέξις *ἀγαπῶ*. Ὑπάρχουν μέσα μας ζωές, ὅπου ἀγαποῦμε χωρὶς νὰ τὸ ξέρομεν. Τὸ ν' ἀγαπᾷ κανεὶς ἔτσι, τοῦτο σημαίνει ὄχι μόνο πὼς εὐσπλαχνίζεται, πὼς θυσιάζεται ἐσωτερικῶς, πὼς θέλει νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τοὺς καταστήσῃ εὐτυχεῖς, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο βαθύτερο, ποὺ καὶ τὰ γλυκύτερα, τὰ εὐστροφώτερα καὶ δυνατώτερα ἀνθρώπινα λόγια δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ ἐκφράσουν.

Νομίζει κανεὶς κάποτε πὼς πρόκειται γιὰ κάποιαν ἀνάμνηση διαβατήριακη, ἀλλὰ διαπεραστικώτατη τῆς μεγάλης ἀρχέγονης ἐνότητος. Ὑπάρχει μέσα στὴν ἀγάπη αὐτὴ μιὰ δύναμη ποὺ τί-

ποτε δὲν μπορεῖ νὰ τῆς ἀντισταθῆ. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς ἐὰν ἐρωτήσῃ πρὸς τὸ μέρος τῶν φώτων ποὺ συνήθως δὲν βλέπομεν, ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν βρίσκει μέσα του τὴν ἀνάμνηση κάποιων παράξενων ἔργων ποὺ ἔχουν μιὰ τέτοια δύναμη;

Ποιὸς ἀπὸ μᾶς, βρισκόμενος μαζὶ μὲ κάποιον ἀδιάφορον ἴσως, δὲν ἔνοιωσε νὰ ἐπέρχεται κάτι ποὺ κανεὶς δὲν ἐπροσκάλεσεν; Ἦταν ἡ ψυχὴ, ἢ μήπως ἦταν ἡ ζωὴ ποὺ ξαναγύριζε στὸν ἑαυτὸ της, ὅπως ὁ κοιμισμένος ξυπνᾷ; Δὲν ξέρω, μήτε σεῖς δὲν τὸ ξέρετε, καὶ κανεὶς γι' αὐτὸ δὲν ὠμιλοῦσεν· ἐν τούτοις ὅμως δὲν ἀποχωρῆξεσθε ἀδιάφοροι, ὡς ἐὰν τίποτε δὲν εἶχε συμβῆ.

Ἡ τέτοια ἀγάπη εἶναι ψυχικὴ ἀγάπη· καὶ δὲν ὑπάρχει ψυχὴ ποὺ νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀγάπη αὐτῆ. Γιατὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνδαιτυμῶν τρομερὰ πεινασμένος τώρα καὶ αἰῶνες· καὶ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν προσκαλῆ δυὸ φορὲς στὴ γαμήλιον εὐτυχία.

Ὅλες οἱ ψυχὲς τῶν ἀδελφῶν μας μᾶς περιτριγυρίζουν ἀκατάπαντα λαχταρῶντας ἓνα φίλημα, καὶ δὲν περιμένουν παρὰ ἓνα μόνον νεῦμα. Ἄλλὰ πόσα ὄντα δὲν ἐτόλμησαν ποτὲ νὰ κάμουν ἓνα τέτοιο νεῦμα εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν! Εἶναι δυστήχημα ὅλης μας τῆς ζωῆς, νὰ ζοῦμεν ἔτσι μακριὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας καὶ νὰ φοβούμεθα καὶ τὰ παραμικρὰ της σαλέμματα. Ἐὰν τῆς ἐπετρέπαμεν νὰ χαμογελάσῃ εὐλικρινῶς μέσα στὴ σιωπὴ της καὶ στὸ φῶς, θὰ ἐξούσαμεν ἤδη μιὰν αἰώνια ζωὴν. Ἀρκεῖ ν' ἀναμετρήσωμεν μιὰ στιγμή τί κατορθώνει νὰ κάμῃ εἰς τὰς σπανίας στιγμὰς ὅπου δὲν ἐπιχειροῦμεν νὰ τὴν ἀλυσοδέσωμεν ὡς τρελλὴν, στὸν ἔρωτα π.χ., ὅπου τὴν ἀφίνωμεν κάποτε νὰ πλησιάσῃ τὶς κίγλιδες τῆς ἐξωτερικῆς ζωῆς. Καὶ μήπως δὲν ἔπρεπε, στὴ ζωὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴν ἀλήθεια, ὅλα τὰ ὄντα νὰ συναισθάνωνται μπροστά μας ὅτι ἡ ἐρωμένη μπροστὰ στὸν ἔραστή;

Ἡ ἀόρατη αὐτὴ καὶ θεϊκὴ καλοσύνη, ποὺ ὁμιλῶ γι' αὐτὴν ἐδῶ ἀπλῶς διότι εἶναι ἓνα ἀπὸ τ' ἀσφαλέστερα καὶ προσιωτέρα σημάδια τῆς ἀκατάπαντης δραστηριότητος τῆς ψυχῆς μας, ἡ ἀό-

ρατη αὐτὴ καὶ θεϊκὴ καλοσύνη, ἐξευγενίζει κατὰ τρόπον ὀριστικὸν ὅ,τι ἄγγισε χωρὶς νὰ τὸ ξέρη. "Ολοὶ ποὺ παραπονοῦνται γιὰ κάποιον ἄνθρωπον, ἃς κατεβοῦν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν των καὶ ἃς ἐξετάσουν ἂν ὑπῆρξαν ποτὲ καλοὶ μπροστὰ στὸν ἄνθρωπον αὐτόν. Ἐγὼ τοῦλάχιστον ποτὲ δὲν συνάντησα κανένα ποὺ κοντὰ του νὰ ἔνοιωσα νὰ συγκινηθῆται ἢ ἀοράτῃ μου καλοσύνη καὶ νὰ μὴν ἔγινε, τὴν ἴδια ἀκριβῶς στιγμὴ, καλύτερος ἀπὸ μένα.

Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς σας νὰ εἰσθε καλοὶ καὶ θὰ ἴδετε πὼς ὅσοι σᾶς περιστοιχίζουν θὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ καλοὶ ἕως τὰ ἴδια βάθη. Τίποτε δὲν ἀποκρίνεται περισσότερο σίγουρα στὴ μυστικὴ κραυγὴ τῆς καλοσύνης ὅσον ἡ μυστικὴ κραυγὴ τῆς πλησίον μας καλοσύνης. Ἐνῶ εἰσθε ἀοράτως ἐνεργητικῶς καλός, ὅσοι σᾶς πλησιάζουν θὰ κάμουν, χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, πράγματα ποὺ δὲν θὰ ἔκαναν κοντὰ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον. Πρόκειται περὶ δυνάμεως ποὺ δὲν ἔχει ὄνομα, περὶ πνευματικῆς ἀμίλλης ἀκαταγωνίστου. Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς πὼς ἀκριβῶς ἐδῶ βρίσκεται τὸ εὐαισθητότερο σημεῖο τῶν ψυχῶν μας· γιὰτὶ βρίσκονται ψυχῆς ποὺ φαίνεται πὼς ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπάρχουν καὶ πὼς ἀπαρνήθησαν πᾶν ὅ,τι ἀνυψώνει μιὰ ψυχὴ· ἀλλ' ὅταν ἐγγιχθοῦν στὸ σημεῖον αὐτό, ἀνορθώνονται ὀλόκληρες, καὶ στὰ θεϊκὰ πεδία τῆς μυστικῆς καλοσύνης καὶ ἡ ταπεινότερη ψυχὴ δὲν ἀνέχεται τὴν ἦταν.

Καὶ ὅμως εἶναι δυνατόν τίποτε νὰ μὴν ἀλλάξῃ στὴν ὄρατὴ ζωὴ· ἀλλ' ἄρα γε αὐτὸ μόνον ἐνδιαφέρει, καὶ ἡ ὑπαρξὴ μας ἀποτελεῖται ἄρα γε μόνον ἀπὸ πράξεις χειροπιαστές, ὡσὰν τὰ χαλῖνια τοῦ δρόμου; Ἐάν, μᾶς λέγουν, ἐρωτᾶτε τὸν ἑαυτὸ σας καθὼς πρέπει νὰ τὸν ἐρωτᾶ κανεὶς κάθε βράδν: «τί τὸ ἀθάνατον ἔκαμα σήμερα;» — μήπως πρέπει ἄρα γε εὐθὺς ἀμέσως νὰ στραφοῦμεν ἀπὸ τὸ μέρος τῶν πραγμάτων ποὺ μὲ ἀκρίβεια μορφεῖ νὰ ὑπολογίσῃ κανεὶς, νὰ ζυγίσῃ καὶ νὰ μετρήσῃ; Εἶναι δυνατόν νὰ χύσετε δάκρυα ἐξαιρετικά, νὰ γεμίσετε μιὰ καρδιὰ ἀπὸ ἀνήκουστες βεβαιότητες καὶ νὰ καταστήσετε μιὰ ψυχὴ ἀθάνατη, χωρὶς κανεὶς νὰ τὸ παρατηρήσῃ, χωρὶς μήτε σεῖς νὰ τὸ ξέρετε. Δυνατόν τίποτε νὰ μὴ μεταβληθῇ· δυνατόν κατὰ τὴν δοκιμασίαν

ὅλα νὰ καταρρεύσουν καὶ ἡ καλοσύνη αὐτὴ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ στὸν παραμικρότερο φόβο. Δὲν σημαίνει. Κάτι τὸ θεϊκὸ συνέβη· καὶ ὁ Θεὸς μας κάπου θὰ χαμογέλασε. Μήπως ὁ ὑπέρτατος ἴσως σκοπὸς τῆς ζωῆς δὲν εἶναι ν' ἀναγεννήσωμεν ἔτσι τὸ ἀνεξήγητον μέσα μας; Καὶ μήπως ξέρωμεν τί προσθέτομεν στοὺς ἑαυτοὺς μας, ὅταν ἐξυπνοῦμεν μέρος ἀπὸ τὸ ἀκατανόητον ποὺ κοιμᾶται σὲ ὅλες τὶς γωνιές; Ἐδῶ ἐξυπνήσατε τὴν ἀγάπη ποὺ δὲν ξανακοιμᾶται πιά. Ἡ ψυχὴ ποὺ ἐκυττάχθη ἀπὸ τὴν ψυχὴ σας καὶ ἔχυσε μαζί σας τ' ἅγια δάκρυα τῆς ἐπίσημης χαρᾶς, τῆς ἀόρατης, δὲν θὰ πικραθῇ ποτὲ μαζί σας μέσα στὰ μαρτύρια. Οὔτε κἂν θᾶλλῃ ἀνάγκη νὰ συγχωρήσῃ. Εἶναι τόσο βεβαία γιὰ κάτι ἄγνωστον, ποὺ τίποτε δὲν θὰ μπορέσῃ πιά νὰ σβύσῃ ἢ νὰ ὠχριάσῃ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς χαμόγελο· γιατί τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ χωρίσῃ δυὸ ψυχές, ποὺ γιὰ μιὰ στιγμὴ «ὑπῆρξαν καλὲς μαζί».

XII

Η ΒΑΘΕΙΑ ΖΩΗ

Καλόν είναι νά ἐνθυμιζῆ κανεῖς στοὺς ἀνθρώπους ὅτι καὶ ὁ ταπεινότερος ἀνάμεσά τους «ἔχει τὴ δύναμι νά σκαλίῃ, σύμφωνα μ' ἓνα θεϊκὸ πρότυπο πού αὐτὸς δὲν ἐκλέγει, μιὰ μεγάλην ἠθικὴν προσωπικότητα, ἀποτελουμένην ἰσομερῶς ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες· καὶ νά τοὺς ἐνθυμιζῆ ἀκόμη πὼς αὐτὸ καὶ μόνον ζῆ ἀκεραίαν τὴν πραγματικότητα».

Πρέπει ὁ καθένας νά βρῆ γιὰ τὸν ἑαυτὸν του μιὰν εἰδικὴ δυνατότητα ἀνωτέρας ζωῆς, μέσα στὴν ταπεινὴ καὶ ἀναπόφευκτη καθημερινὴν πραγματικότητα. Δὲν ὑπάρχει εὐγενέστερος σκοπὸς στὴ ζωὴ μας. Ὅ,τι ξεχωρίζει τὸν ἓνα ἀπὸ τὸν ἄλλον εἶναι οἱ σχέσεις πού ἔχομεν μὲ τὸ ἄπειρον. Ὁ ἥρωας κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν ἄθλιον πού περπατεῖ δίπλα του, καθόσον σὲ κάποια στιγμή τῆς ζωῆς του ἔλαβεν ἐντονώτερη συνείδηση μιᾶς ἀπὸ τὶς σχέσεις αὐτές. Ἐὰν εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ δημιουργία δὲν σταματᾷ στὸν ἄνθρωπον καὶ πὼς ὄντα ἀνώτερα καὶ ἀόρατα μᾶς περιστοιχίζουν, τὰ ὄντα αὐτὰ κατὰ τοῦτο μόνον μᾶς εἶναι ἀόρατα, καθόσον ἔχουν μὲ τὸ ἄπειρον σχέσεις πού οὔτε νά ὑποψιασθοῦμε κἄν μᾶς εἶναι δυνατόν.

Ἐμποροῦμε νά πολλαπλασιάσωμεν τὶς σχέσεις αὐτές. Στὴ ζωὴ κάθε ἀνθρώπου ὑπάρχει μιὰ μέρα ὅπου ὁ οὐρανὸς μόνος του ἀνοίγεται καὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκεῖνη χρονολογεῖται ἡ ἀληθινὴ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὴ στιγμὴν ἐκεῖνην ἐσηματίσθη χωρὶς ἄλλο τὸ ἀόρατον καὶ αἰώνιον πρόσωπον πού δείχνομε χωρὶς νά τὸ ξέρωμε στοὺς ἀγγέλους καὶ στὶς ψυχές. Ἄλλὰ στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους ὁ οὐρανὸς δὲν ἀνοίγεται

ἔτσι παρὰ μόνον κατὰ σύμπτωσιν. Δὲν ἐδιάλεξαν τὸ πρόσωπο γιὰ ν' ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους στὸ ἄπειρο καὶ δὲν ξέρουν νὰ ἐξευγενίσουν καὶ νὰ ἐξαγνίσουν τὰ χαρακτηριστικά τους. Δὲν ἐγεννήθησαν παρ' ἀπὸ μιὰ χαρὰ, ἀπὸ μιὰ λύπη, ἀπὸ ἓνα τρόμον ἢ ἀπὸ μιὰ σκέψη, τυχαίως.

Γεννώμεθα ἀληθινὰ τὴν ἡμέρα ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ αἰσθανόμεθα βαθιὰ πὼς ὑπάρχει κάτι τὸ σοβαρὸ καὶ τὸ ἀπροσδόκητο στὴ ζωῆ. Ἄλλοι ἀντιλαμβάνονται αἴφνης πὼς δὲν ζοῦν μόνοι κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Ἄλλοι δίδοντας ἓνα φίλημα ἢ χύνοντας ἓνα δάκρυ ἀντιλαμβάνονται αἴφνης πὼς «ἡ πηγὴ παντὸς καλοῦ καὶ ἀγίου ἀπὸ τοῦ σύμπαντος μέχρι τοῦ Θεοῦ εἶναι κρυμμένη πίσω ἀπὸ μιὰ νύκτα γεμάτην ἄστρα ὑπερβολικὰ ἀπομακρυσμένα». Κάποιος τρίτος, εἶδεν ἓνα χέρι θεϊκὸ νὰ ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς χαρᾶς του καὶ τῆς δυστυχίας· καὶ ἓνας ἄλλος ἐνόησε πὼς οἱ νεκροὶ ἔχουν δίκιο. Ἐνας ἄλλος ἐνοιωσεν εὐσπλαχνίαν, ἄλλος θαυμασμόν καὶ ἄλλος φόβον. Σηγνότητα δὲν ἀπαιτεῖται σχεδὸν τίποτε· μιὰ λέξη, μιὰ χειρονομία, ἓνα πραγματάκι ποὺ οὔτε κἀν σκέψη εἶναι. «Ἄλλοτε σὲ ἀγαποῦσα ὡς ἀδελφόν, λέγει ἓνας ἥρωας τοῦ Σαιξπήρου, θαυμάζων μιὰν πράξη, ἄλλοτε σὲ ἀγαποῦσα ὡς ἀδελφόν, ἀλλὰ τώρα σὲ σέβομαι ὡς τὴν ψυχὴ μου». Τὴν ἡμέραν ἐκείνην πιθανὸν κάποιος ὄν νὰ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον.

Μποροῦμε νὰ γεννηθοῦμεν ἔτσι πολλὰς φορὰς καὶ εἰς κάθε τέτοια γέννηση πλησιάζομε λίγο τὸν Θεόν μας. Ἄλλὰ ὅλοι σχεδὸν ἀρκοῦμεθα νὰ περιμένωμεν ἓνα γεγονός γεμάτον ἀπὸ φῶς ἀκαταμάχητον, ποὺ νὰ διατρυπήσῃ βιαίως τὰ σκοτάδια μας καὶ νὰ μᾶς φωτίσῃ παρὰ τὴν θέλησὴ μας. Περιμένομεν δὲν ξέρω ποιὰν εὐτυχὴν σύμπτωση, ποὺ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας ν' ἀνοιχθοῦν κατὰ τύχην τῆ στιγμῆ ποὺ κάτι ἐξαιρετικὸ θὰ μᾶς συμβῆ. Ἄλλ' ὑπάρχει φῶς εἰς ὃ,τι συμβαίνει καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἄνθρωποι δὲν ὑπῆρξαν μεγάλοι παρὰ διότι εἶχαν τὴν συνήθεια ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια εἰς ὅλα τὰ φῶτα. Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητον ἢ μητέρα σας νὰ ψυχομαχῆ ἐπάνω εἰς τὰ χέρια σας

και τὰ παιδιά σας νὰ χάνωνται εἰς ἓνα ναυάγιο καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι νὰ περάσετε ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ θανάτου, διὰ νὰ μάθετε ἐπιτέλους πὼς εὐρίσκεσθε γιὰ πάντα εἰς ἓνα κόσμον ἀκατανόητον, ὅπου ὁ ἀόρατος Θεὸς παραμένει αἰωνίως μόνος μὲ τὰ πλάσματά του; Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητον ἡ ἀρραβωνιαστικὴ σας νὰ πεθάνῃ εἰς μίαν πυρκαϊάν, ἢ νὰ ἐξαφανισθῇ κάτω ἀπὸ τὰ μάτια σας μέσα στὰ πράσινα βάθη τοῦ ὠκεανοῦ, διὰ νὰ μεσοῖδατε μιὰ στιγμή πὼς τὰ τελευταῖα ὄρια τοῦ βασιλείου τῆς ἀγάπης εὐρίσκονται ἴσως πολὺ πρὸ πέρα ἀπὸ τὶς σχεδὸν ἀόρατες φλόγες τῆς Μοίρας, τοῦ Ἄλταῖρ καὶ τῆς κόμης τῆς Βερενίκης;

Ἐὰν ἀνοίγατε τὰ μάτια σας, δὲν θὰ ἤμπορούσατε νὰ ἴδατε εἰς ἓνα φῶλημα ὅ,τι σήμερον βλέπετε εἰς ἓνα ὄλεθρον; Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν ὁ πόνος νὰ ξυπνᾷ ἔτσι μὲ μαχαιριῆς μέσα μας τὶς θεϊκὰς ἀναμνήσεις ποὺ κοιμῶνται στὶς ψυχὰς μας; Ὁ σοφὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τοὺς τραυματίους αὐτοῦς. Κυττάζει ἓνα δάκρυ, τὴν χειρονομία μιᾶς παρθένου, μιὰ σταλαγματιὰ νερὸ ποὺ πέφτει· ἀκούει μιὰ σκέψη ποὺ περνᾷ, σφίγγει τὸ χέρι ἑνὸς ἀδελφοῦ, πλησιάζει γιὰ νὰ φιλήσῃ, μὲ τὰ μάτια ἀνοικτὰ καὶ μὲ τὴν ψυχὴν ἐπίσης ἀνοικμένη. Μπορεῖ ἀκατάπαντα νὰ βλέπῃ ὅ,τι σεῖς μεσοῖδατε μιὰ στιγμή μόνον· καὶ ἓνα χαμόγελο θὰ τοῦ μάθῃ ἀκόπως ὅ,τι μιὰ θύελλα ἢ καὶ τὸ ἴδιο τὸ χέρι τοῦ θανάτου ἀποκάλυψαν εἰς σᾶς.

Διότι τί εἶναι κατὰ βάθος ὅ,τι ὀνομάζομεν «Σοφίαν», «Ἀρετήν», «Ἡρωϊσμόν» καὶ «ὄρες ὑπέροχες καὶ μεγάλες στιγμὲς» τῆς ζωῆς, παρὰ στιγμὲς ποὺ λίγο ἢ πολὺ ἐβγήκαμεν ἔξω ἀπὸ τοὺς ἑαυτοῦς μας καὶ ὅπου ἠμπορέσαμε νὰ σταθοῦμεν, ἔστω καὶ μιὰ στιγμή μόνον, εἰς τὸ κατῶφλι μιᾶς ἀπὸ τὶς αἰώνιες πόρτες, ἀπ' ὅπου βλέπομεν πὼς καὶ ἡ μικροτέρα κραυγὴ, ἡ σκέψη ἢ ὠχροτέρα καὶ ἡ ἀσθενεστέρα χειρονομία, δὲν πέφτουν εἰς τὸ κενόν; ἢ, καὶ ἂν πέφτουν, ἡ πτώση αὐτὴ εἶναι τεραστία, ὥστε ἀρκεῖ νὰ δώσῃ χαρακτῆρα σεβασμοῦ στὴ ζωὴ μας. Διατὶ περιμένετε ν' ἀνοίξῃ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸν πάταγον τοῦ κερανοῦ; Πρέπει νὰ εἴμεθα προσεκτικοὶ κατὰ τὰς εὐτυχεῖς στιγμὰς ποὺ

ἀνοίγεται σιωπηλά· καὶ ἀνοίγεται ἀκατάπαντα. Ζητᾶτε τὸν Θεὸν εἰς τὴν ζωὴν σας καὶ ὁ Θεὸς δὲν παρουσιάζεται, μᾶς λέγετε. Ἄλλὰ ποιά ζωὴ δὲν ἔχει χιλιάδες ὄρες ὅμοιες μὲ τὴν ὥρα τοῦ δράματος τούτου, ὅπου ὅλοι περὶμένουν τὴ θεϊκὴν ἐπέμβαση καὶ κανεὶς δὲν τὴν ἀντιλαμβάνεται, ἕως ὅτου μιὰ ἀόρατη σκέψη πὸν ἀναποδογυρίζει τὴ συνείδηση ἐνὸς ἐτοιμοθάνατου φανερωθῆ αἴφνης καὶ ὁ γέρωσ φωνάζει ὀλολύοντας ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ ἀπὸ τὸν τρόμο: «Ὁ Θεός, νὰ ὁ Θεός!»

Πρέπει λοιπὸν πάντοτε νὰ μᾶς εἰδοποιοῦν καὶ δὲν μπορούμε νὰ γονυπετήσωμεν παρὰ ἐὰν κανεὶς μᾶς πῆ πὸς ὁ Θεὸς περνᾷ; Ἐὰν ἀγαπήσατε βαθιά, κανεὶς δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ σᾶς δεῖξη πὸς ἡ ψυχὴ σας εἶναι κάτι τόσο μεγάλο ὅσον καὶ οἱ κόσμοι, πὸς τὰ ἄστρα, τὰ ἄνθη, τὰ κύματα τῆς νύκτας ἢ τῆς θάλασσας δὲν εἶναι ἔρημα καὶ πὸς τίποτε δὲν ἐτελείωνε καὶ πὸς ὅλα ἄρχιζαν εἰς τὸ κατῶφλι τῶν φαινομενικοτήτων· καὶ πὸς τὰ χεῖλη ἀκόμη πὸν ἐφιλούσατε ἀνῆκον εἰς ἓνα ὄν πολὺ ὑψηλότερον, πολὺ ὠραιότερον καὶ πολὺ ἀγνότερον ἀπὸ ἐκεῖνο πὸν οἱ βραχιόνες σας ἀγκάλιαζαν. Εἶδατε τότε ὅ,τι δὲν βλέπει κανεὶς εἰς τὴν χωρὶς μέθην ζωὴν. Ἄλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ζοῦμεν ὡς ἐὰν ἀγαπούσαμεν πάντα;

Οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἅγιοι δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο. ὦ! ἀλήθεια, κάπως περισσότερον ἀπ' ὅ,τι πρέπει περιμένομεν εἰς τὴν ζωὴν, καθὼς οἱ τυφλοὶ τοῦ παραμυθιοῦ πὸν ἔκαμαν μεγάλο ταξίδι διὰ νὰ ἔλθουν ν' ἀκούσουν τὸν Θεὸν των. Εἶχαν καθίσει εἰς τὰ σκαλοπάτια καὶ ὅταν κανεὶς τοὺς ἐρωτοῦσε τί ἔκαναν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ, «περιμένομεν, ἀποκρίνοντο, σείοντας τὸ κεφάλι, καὶ ὁ Θεὸς ἀκόμη δὲν ὠμίλησεν». Ἄλλὰ δὲν εἶχον ἀντιληφθῆ πὸς οἱ μπρούτζινες πόρτες τοῦ ναοῦ ἦσαν κλειστὲς καὶ δὲν εἴξεραν πὸς ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ των ἐγέμιζε τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ Θεὸς μας μῆτε μιὰ στιγμὴ δὲν παύει νὰ ὀμιλῇ· ἀλλὰ εἰς κανένα δὲν ἔρχεται ἡ σκέψη νὰ μεσανοίξῃ τίς πόρτες. Καὶ ὅμως, ἐὰν ἠθέλαμε νὰ προσέξωμε, δὲν θὰ ἦτο δύσκολον ν' ἀκούσωμε, γιὰ κάθε μας πρᾶξη, τὴ λέξη πὸν ὁ Θεὸς θὰ λέγη.

Ζοῦμεν ὅλοι μέσα στοῦ ὑπέροχον. Ποῦ ἄλλοῦ λοιπὸν ἠθέλατε νὰ ζοῦμε; Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τόπος τῆς ζωῆς. Δὲν μᾶς λείπουν οἱ εὐκαιρίες νὰ ζοῦμε εἰς τὸν οὐρανόν, μᾶς λείπει ἡ προσοχὴ καὶ ἡ περισυλλογὴ· μᾶς λείπει ἀκόμη καὶ λίγη μέθη ψυχικῆ. Ἐὰν ἓνα μόνο μικρὸ δωμάτιο ἔχετε, νομίζετε πὼς ὁ Θεὸς δὲν εὐρίσκεται ἐκεῖ; καὶ νομίζετε πὼς σᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ ζήσετε μέσα εἰς αὐτὸ τὸ μικρὸ δωμάτιο μιᾶ ὑπέροχη ζωῆς; Ἐὰν παραπονήσθε διότι εἴσθε ὀλομόναχος καὶ τίποτε δὲν σᾶς συμβαίνει καὶ κανεὶς δὲν σᾶς ἀγαπᾷ καὶ κανένα δὲν ἀγαπᾶτε, νομίζετε πὼς τὰ λόγια δὲν ἀπατοῦν—πὼς εἶναι δυνατόν νὰ εἴσθε μόνος, πὼς ἡ ἀγάπη εἶναι κάτι γνωστόν, ὄρατόν, πὼς τὰ γεγονότα ζυγίζονται ὅπως τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσῆμι τῶν λύτρων; Μήπως μιὰ ζωντανὴ στιγμή—ἀλαζονικὴ ἢ ταπεινὴ, δὲν σημαίνει ἀφοῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ψυχὴ σας εἶναι μεγάλη γιὰ σᾶς,—μήπως μιὰ μεγάλη ἐπιθυμία ἢ ἀπλῶς μιὰ στιγμή ἐπίσημης προσοχῆς στὴν ζωὴ δὲν μποροῦν νὰ μποῦν εἰς ἓνα μικρὸ δωμάτιο; Καὶ ἐὰν δὲν ἀγαπᾶτε ἢ ἐὰν δὲν σᾶς ἀγαποῦν, καὶ ὁμως μπορεῖτε νὰ διῆτε μὲ κάποιαν ἔνταση πὼς χίλια πράγματα εἶναι ὄραϊα, πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι μεγάλη καὶ πὼς ἡ ζωὴ εἶναι σχεδὸν ἀνεκφράστως σοβαρὰ, μήπως τοῦτο δὲν εἶναι ἐξ ἴσου ὄραϊον μὲ τὸ νὰ σᾶς ἀγαποῦν ἢ ν' ἀγαπᾶτε;

Καὶ ἐὰν ὁ οὐρανὸς ἀκόμη εἶναι γιὰ σᾶς κρυμμένος, «ὁ ἀπέραντος ἀστροκεντημένος οὐρανός, λέγει ὁ ποιητής, μήπως δὲν ἐκτείνεται θέλοντας καὶ μὴ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ψυχὴ σας ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ θανάτου; . . .» Ὅ,τι μᾶς συμβαίνει εἶναι θεϊκῶς μεγάλο καὶ εὐρισκόμεθα πάντοτε εἰς τὸ κέντρον ἐνὸς μεγάλου κόσμου. Ἄλλ' ἐχρειάζετο νὰ συνηθίσωμεν νὰ ζοῦμεν ὡσὰν ἄγγελος νεογέννητος, ὡσὰν γυναῖκα ποὺ ἀγαπᾷ ἢ ὡσὰν ἄνθρωπος ἐτοιμοθάνατος. Ἐὰν εἰξέρατε πὼς θὰ πεθάνετε ἀπόψε ἢ ἀπλῶς πὼς θὰ φύγετε γιὰ πάντα, θὰ κυττάζατε γιὰ τελευταία φορὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ὅπως τὰ ἐκντάζατε ἕως στὴν ἡμέραν ἐκείνην; Καὶ δὲν θὰ ἀγαπούσατε ὅπως ποτὲ δὲν ἔχετε ἀγαπήσει; Ἡ καλοσύνη ἄρᾳ γε ἢ μήπως ἡ κακία τῶν φαινομένων

θά ἐμεγάλωνε γύρω σας ; Τὴν ὁμορφιὰ ἢ μήπως τὴν ἀσκήμια τῶν ψυχῶν θὰ εἶχате τὸ χάρισμα νὰ παρατηρῆτε ; Μήπως ὄλα, καὶ τὸ κακὸν ἀκόμη καὶ οἱ πόνοι, δὲν μεταβάλλονται τότε εἰς ἀγάπην γεμάτην ἀπὸ γλυκύτατα δάκρυα ; Μήπως κάθε περίστασις πού μᾶς δίδεται νὰ συγχωρήσωμεν δὲν ἀφαιρεῖ κάτι ἀπὸ τὴν πικρότητα τοῦ χωρισμοῦ ἢ τοῦ θανάτου ; Καὶ ὅμως στὶς λάμπεις αὐτὲς τῆς θλίψεως ἢ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἄρα γε ἢ πρὸς τὴν πλάνην ἐκάμαμεν τὰ τελευταῖα βήματα πού μᾶς ἐπετρέπετο νὰ κάμωμεν ;

Οἱ ζωντανοὶ ἄρα γε ἢ οἱ πεθαμένοι γνωρίζουν νὰ βλέπουν καὶ ἔχουν δίκιο ; "Ω ! μακάριοι ὅσοι ὠμίλησαν, ὅσοι ἐνήργησαν οὕτως ὥστε νὰ δεχθοῦν τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῶν ἐτοιμοθάνατων ἢ ἐκείνων πού ἕνας πόνος μέγας τοὺς ἔκαμε διορατικούς ! Δὲν ὑπάρχει γλυκύτερα ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸν σοφὸν πού κανεῖς δὲν ἄκουεν εἰς τὴν ζωὴν. Ἐὰν ἐζήσατε μέσα εἰς ἀφανῆ ὠραιότητα, μὴν ἀνησυχῆτε. Μιὰ ὥρα ὑπερτάτης δικαιοσύνης σημαίνει πάντοτε εἰς τὴν καρδιά κάθε ἀνθρώπου καὶ ἡ δυστυχία ἀνοίγει τὰ μάτια πού ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἀνοίγοντο. Ποιὸς ξέρει ἐὰν δὲν περνατε τώρα ἐπάνω ἀπὸ τὴν ψυχὴν ἐνὸς ἐτοιμοθάνατου, ὅπως ἡ σκιά ἐκείνου πού ἐγνωρίζεν ἤδη τὴν ἀλήθεια ; Μήπως ἐπάνω ἀπὸ τὴν κλίνη τῆς ἀγωνίας δὲν πλέκεται ὁ ἀληθινὸς καὶ ὁ πλεόν πολῦτιμος στέφανος τοῦ σοφοῦ, τοῦ ἥρωος καὶ ὄλων ἐκείνων πού κατώρθωσαν νὰ ζήσουν σοβαρὰ εἰς τὰς ὑψηλὰς, ἀγνάς καὶ σιωπηλὰς θλίψεις τῆς ψυχικῆς ζωῆς ;

«Ὁ θάνατος, λέγει ὁ Laveter, δὲν ὁμορφαίνει μόνον τὴν ἄψυχη μορφή μας· ἀλλὰ ἡ μόνη σκέψη τοῦ θανάτου δίδει μιὰν ὠραιότερη μορφή εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν». Τὸ ἴδιο καὶ κάθε ἀπέραντη σκέψη, ὅπως ὁ θάνατος, ὁμορφαίνει τὴ ζωὴ μας. Ἄλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀπατώμεθα. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει εὐγενεῖς σκέψεις πού περνοῦν ὡσὰν μεγάλα κάτασπρα πουλιὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν καρδιά του. Ἄλλοίμονον ! δὲν ἔχουν καμμιάν ἐπίδραση. Εἶναι ξένες καὶ μὲ ἐκπληξὴ τίς κυττάζομεν καὶ τίς ἀπομακρύνομε μὲ τὴ χειρονομία πού ἀπομακρύνομε τοὺς ἐνοχλητικούς.

Δὲν ἔχουν καιρὸ νὰ ἐγγίσουν τὴ ζωὴ μας. Διὰ νὰ γίνη ἡ ψυχὴ μας σοβαρὰ καὶ βαθειά, ὅπως εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν ἀγγέλων, δὲν ἀρκεῖ νὰ μεσοῖδωμεν μιὰ στιγμή τὸ σύμπαν ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ θανάτου ἢ τῆς αἰωνιότητος, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χαρᾶς ἢ ὑπὸ τὰς φλόγας τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς ἀγάπης. Κάθε ἄνθρωπος ἐδοκίμασε τέτοιες στιγμές, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκαν μέσα του παρὰ μιὰ φουχτα ἀνώφελη στάκτη. Δὲν ἀρκεῖ μιὰ σύμπτωση· χρειάζεται μιὰ συνήθεια. Πρέπει νὰ μάθωμεν νὰ ζοῦμε μέσα εἰς καθημερινὴν ὁμορφιὰ καὶ σοβαρότητα. Στὴ ζωὴ τὰ κατώτερα ὄντα διακρίνουν τελείως ποῖο εἶναι τὸ εὐγενικὸν καὶ ὠραῖον πού πρέπει νὰ κάμουν· ἀλλὰ τὸ εὐγενικὸν αὐτὸ καὶ ὠραῖον δὲν ἔχει ἀρκετὴ δύναμη μέσα των. Τὴν ἀόρατη αὐτὴ καὶ ἀφηρημένη δύναμη πρέπει νὰ προσπαθῆσωμεν ν' αὐξάνωμεν ἐκ τῶν προτέρων. Καὶ ἡ δύναμη αὐτὴ δὲν αὐξάνει παρὰ μόνον εἰς ἐκείνους πού ἐσυνήθισαν νὰ καθίζουν συχνότερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐπάνω στὶς κορυφές ὅπου ἡ ζωὴ εἰσέρχεται στὴν ψυχὴ καὶ ἀπ' ὅπου βλέπομεν πὼς κάθε πράξη καὶ κάθε σκέψη ἀδιάσπαστα συνδέεται μὲ κάτι μεγάλο καὶ ἀθάνατον. Κυττάζετε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα καὶ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ σας ματιοῦ, ἀλλὰ μὴ λησμονῆτε ποτὲ ὅτι ἡ σκιὰ πού ρίπτουν διαβαίνοντας ἐπάνω εἰς τὸν λόφον ἢ εἰς τὸν τοῖχον δὲν εἶναι παρὰ ἡ διαβατάρικη εἰκόνα μιᾶς δυνατώτερης σκιᾶς πού ἀπλώνεται ὅπως ἡ φτερούγα ἐνὸς ἀθάνατου κύκνου ἐπάνω σὲ κάθε ψυχὴ πού πλησιάζει τὴν ψυχὴ των. Μὴ θαρρεῖτε πὼς τέτοιες σκέψεις εἶναι ἀπλῶς στολισματα καὶ δὲν ἔχουν καμμιά ἐπίδραση ἐπὶ τῆς ζωῆς ἐκείνων πού τις παραδέχονται. Πολὺ ὀλιγότερον εἶναι σπουδαῖον νὰ μεταμορφώση κανεὶς τὴ ζωὴ του παρὰ νὰ τὴν κυττάξῃ, διότι μεταμορφώνεται ἀφ' ἑαυτῆς ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὴν κυττάζομεν. Οἱ σκέψεις αὐτὲς ἀποτελοῦν τὸν μυστικὸν θησαυρὸν τοῦ ἠρωισμοῦ, καὶ τὴν ἡμέραν πού ἡ ζωὴ μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀνοίξωμεν τὸν θησαυρὸν αὐτὸν ξαφνιαζιόμεθα, διότι δὲν εὐρίσκομεν ἄλλες δυνάμεις παρὰ ἐκεῖνες πού μᾶς σπρώχνουν πρὸς τὴν τελειαν ὁμορφιάν. Δὲν

χρειάζεται πλέον τότε ένας μεγάλος βασιλιάς να πεθάνη για να μᾶς ἐνθυμίση «πὼς ὁ κόσμος δὲν τελειώνει στις πόρτες τῶν σπιτιῶν», καὶ τὸ παραμικρότερον πράγμα ἀρκεῖ νὰ ἐξευγενίζη μὴ ψυχὴ κάθε βράδου.

Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ λέγετε πὼς ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος καὶ πὼς κινεῖσθε μέσα στὴ λάμψη του, γιὰ νὰ ζῆτε μέσα στὴν ὠραιότητα καὶ τὰ γόνιμα βύθη ὅπου ἐζησαν οἱ ἥρωες. Δυνατὸν νὰ ἐνθυμηθεὶτε πρῶτὴ καὶ βράδου πὼς τὰ χέρια ὄλων τῶν ἀόρατων δυνάμεων σαλεύουν ὡσὰν μιὰ τέντα μὲ ἀναριθμητὲς πτυχὲς ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι σας, χωρὶς ποτὲ νὰ διακρίνετε τὴν ἐλαχίστη χειρονομία τῶν χειρῶν αὐτῶν. Πρέπει νὰ εἴμεθα τηλεσφόδρως προσεκτικοί· καὶ καλύτερα εἶναι ν' ἀγρυπνᾶς στὴν ἀγορὰ παρὰ νὰ κοιμᾶσαι στὴν ἐκκλησία. Ὑπάρχει ὁμορφιά καὶ μεγαλεῖο στὸ κάθε τι, ἀφοῦ μιὰ ἀπροσδόκητη περίσταση ἀρκεῖ νὰ μᾶς τὸ φανερώσῃ. Οἱ περισσότεροι τὸ ξέρουν, ἀλλὰ τοῦ κακοῦ τὸ ξέρουν· μόνον κάτω ἀπὸ τὸ μαστίγιό τῆς τύχης ἢ τοῦ θανάτου τρέχουν γύρω ἀπὸ τὸ φρούριο τῆς ὑπάρξεως, ζητῶντας χαραμάδες γιὰ νὰ ἰδοῦν τὸν Θεόν.

Ξέρουν πὼς ὑπάρχουν αἰώνιες χαραμάδες εἰς τοὺς πτωχικοὺς τοίχους μιᾶς καλύβας καὶ πὼς καὶ τὰ μικρότερα τζάμια τῶν παραθυριῶν δὲν ἀφαιροῦν μήτε μιὰ γραμμὴ, μήνε ἓνα ἄστρον ἀπὸ τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ οὐρανοῦ διαστήματος. Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ κατέχωμεν μιὰν ἀλήθεια, πρέπει καὶ ἡ ἀλήθεια νὰ μᾶς κατέχη.

Καὶ ὅμως εὐρισκόμεθα εἰς ἓνα κόσμον ὅπου καὶ τὰ μικρότερα γεγονότα περιβάλλονται ἀκόπως μιὰν ὁμορφιάν, ὀλοένα ἀγνοότεραν καὶ ὑψηλότεραν. Τίποτε δὲν σμίγει πλέον εὐκολὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ γῆ καὶ ἐὰν ἐκντᾶζατε τ' ἄστρα πρὶν ν' ἀγκαλιάσετε τὴν ἐρωμένη σας, θὰ τὴν ἀγκαλιάσετε μὲ διαφορετικὸν τρόπον παρὰ ἐὰν ἐκντᾶζατε τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου σας. Νὰ εἰσθε βέβαιοι πὼς τὴν ἡμέρα πὸν θὰ χρονοτριβήσετε παρακολουθῶντας μιὰ ἀκτίδα φωτὸς μέσα ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τίς χαραμάδες τῆς ζωῆς, θὰ κάμετε κάτι ἐξ ἴσου μεγάλο μὲ τὴν ἐπίδεση τῶν πληγῶν ἐνὸς ἐχθροῦ, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν εἴχατε πιά ἐχθρόν.

Πρέπει νὰ ζοῦμεν ἐνεδρευόντας πάντοτε νὰ δοῦμε τὸν Θεόν, διότι ὁ Θεὸς κρύβεται. Ἄλλὰ τὰ στρατηγήματά του, ἀφοῦ ἀπαξ τ' ἀνακαλύψωμεν, πόσον φαίνονται ἀπλᾶ καὶ καλόγνωμα! Καὶ ἓνα τίποτε ἀπὸ τότε μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν παρουσίαν του καὶ τὸ

μεγαλειῶ τῆς ζωῆς μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τόσο μικρὸ πρᾶγμα! Εὐρίσκομεν ἔτσι εἰς τοὺς ποιητὰς ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἓνα στίχον, πού μέσα στὰ ταπεινὰ γεγονότα τῶν συνειθισμένων ἡμερῶν φαίνεται νὰ μεσανοίγη ξάφνου κάτι τὸ γιγάντιον. Καμμιά ἐπίσημη λέξη δὲν ἐξεστομήθη καὶ θὰ ἔλεγες πὼς κανεὶς δὲν προσεκλήθη· καὶ ὁμως γιὰτὶ μιὰ ἀνέκφραστη μορφὴ μᾶς ἔνευσε πίσω ἀπὸ τὰ δάκρυα ἑνὸς γέροντος, γιὰτὶ ὀλόκληρη νύκτα γεμάτη ἀγγέλους ἐκτείνεται γύρω ἀπὸ τὸ χαμόγελο ἑνὸς παιδιοῦ, καὶ γιὰτὶ, γιὰ ἓνα ναὶ ἢ γιὰ ἓνα ὄχι, πού ἐπέλλισε μιὰ ψυχὴ τὴ στιγμὴ πού ἐργάζεται γιὰ κάτι ἄλλο, εἶπαμεν ξαφνα ἀπὸ μέσα μας, κρατῶντας τὴν ἀναπνοή μας: «Ἐδῶ εἶναι ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ μιὰ ἀπὸ τὰς εἰσόδους τ' οὐρανοῦ;»

Διότι οἱ ποιηταὶ αὐτοὶ ἐπρόσεξαν περισσότερο ἀπὸ μᾶς «τὴν ἀτέλειωτη σκιά» . . . Κατὰ βάθος αὐτὸ μόνον ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστη ποίηση καὶ ὡς μόνον σκοπὸν ἔχει νὰ κρατῇ ἀνοικτοὺς «τοὺς μεγάλους δρόμους πού φέρνουν ἀπὸ τὸ ὄρατόν εἰς τὸ ἀόρατον». Ἄλλ' αὐτὸς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τῆς ζωῆς καὶ εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ τὸν φθάσῃ κανεὶς στὴ ζωὴ παρὰ στὰ εὐγενέστερα ποιήματα, διότι τὰ ποιήματα εἶναι ἀναγκασμένα νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς δυὸ μεγάλες φτέρουγες τῆς σιωπῆς. Δὲν ὑπάρχουν μέρες μικρῆς. Πρέπει ἡ ἰδέα αὐτὴ νὰ κατεβῇ στὴ ζωὴ μας καὶ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς οὐσίαν. Δὲν πρόκειται νὰ εἴμεθα θλιμμένοι.

Μικρῆς χαρῆς, μικρὰ χαμόγελα καὶ μεγάλα δάκρυα, ὅλα αὐτὰ πιάνουν τὸ ἴδιο σημεῖο στὸ χρόνο καὶ στὸν τόπο. Μπορεῖτε νὰ παιξετε στὴν ζωὴν ἀθῶα ὅπως «ἓνα παιδὶ γύρω ἀπὸ τὴν κλίνη τοῦ θανάτου»; τὰ δάκρυα δὲν εἶναι ἀπαραίτητα. Τὰ χαμόγελα, καθὼς καὶ τὰ δάκρυα, ἀνοίγουν τὶς πόρτες τοῦ ἄλλου κόσμου. Πηγαινόρχεσθε, ἐξέρχεσθε, θὰ βρῆτε ὅ,τι σᾶς χρειάζεται μέσα στὰ σκοτάδια, μὴ λησιμονῆτε ὁμως ποτὲ ὅτι εὐρίσκεσθε κοντὰ στὶς πόρτες.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴ λοξοδρομία, ξαναγυρίζω ἀπὸ ἐκεῖ πού ἄρχισα, ὅτι δηλ. «καλὸν εἶναι νὰ ἐνθυμίζῃ κανεὶς στοὺς ἀνθρώπους ὅτι καὶ ὁ ταπεινότερος ἀνάμεσά των ἔχει τὴ δύναμη νὰ σκαλίσῃ, σύμφωνα μ' ἓνα θεϊκὸ πρότυπο, πού αὐτὸς δὲν ἐκλέγει, μιὰ μεγάλη ἠθικὴ προσωπικότητα, ἀποτελουμένην ἰσομερῶς ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες». Ἡ «μεγάλῃ αὐτὴ ἠθικὴ προσωπικότης» δὲν ἐσκαλίσθη ποτὲ εἰμὴ στὰ βάθη τῆς ζωῆς καὶ τὸ

ἀπόθεμα τοῦ ἀπαραίτητου ἰδεώδους αὐξάνεται μόνον χάρις εἰς συνεχεῖς ἀποκαλύψεις τοῦ θεοῦ». Κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ φθάσῃ κατ' ἰδέαν στὶς κορυφές τῆς ἐνάρετης ζωῆς καὶ νὰ ξέρῃ κάθε στιγμή τί πρέπει νὰ κἀνῃ διὰ νὰ ἐνεργῇ ὡς ἥρωας ἢ ὡς ἅγιος. Πρέπει ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα νὰ μεταμορφωθῇ εἰς τέτοιο σημεῖο τρυγύρω μας, ὥστε ἐπὶ τέλους νὰ ὁμοιάσῃ μὲ τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν ὡραίων χωρῶν τοῦ Σβεντεμπόργκ, ὅπου ὁ ἀέρας δὲν ἐπέτρεπε στὸ ψέμμα νὰ προβάλλῃ ἀπὸ τὸ στόμα. Ἐρχεται τότε στιγμή, ὅπου καὶ τὸ μικρότερο κακὸ ποῦ θὰ θέλαμε νὰ κάμωμεν πέφτει εἰς τὰ πόδια μας ὡσὰν μολυβένια σφαῖρα ἐπάνω σὲ δίσκο μπρούτζινο καὶ ὅλα σχεδὸν ἀλλάζουν, χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμεν, καὶ γίνονται ὡραῖα, ἀγαπημένα καὶ ἀληθινά.

Ἄλλὰ ἡ ἀτμόσφαιρα αὕτη περιβάλλει μόνον ἐκείνους ποῦ ἐφρόντισαν ν' ἀερίσουν συχνὰ τὴν ζωὴν των, μεσανοίγοντες κάποτε τὶς πόρτες τοῦ ἄλλου κόσμου. Μόνον κοντὰ στὶς πόρτες αὐτὲς μπορούμε ν' ἀγαπήσωμεν. Διότι διὰ ν' ἀγαποῦμε τὸν πλησίον μας δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ διδώμεθα ὅλοι εἰς αὐτόν, νὰ τὸν ἐξυπηρετοῦμεν, νὰ τὸν βοηθοῦμεν, νὰ τὸν συντρέχωμεν. Δυνατὸν μῆτε καλὸς νὰ εἴσθε, μῆτε ὡραῖος, μῆτε εὐγενὴς ἐν μέσῳ τῶν μεγαλυτέρων θυσιῶν, καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἐλέους, ποῦ πεθαίνει στὸ προσκέφαλο ἐνὸς ἀρρώστου ἀπὸ τῦφο, ἔχει ἴσως ψυχὴ μνησικακῆ, μικρὴ καὶ ἐλεινὴ. Διὰ ν' ἀγαποῦμε τὸν πλησίον μας στὰ ἀσάλευτα βάθη, πρέπει ν' ἀγαποῦμεν ὅ,τι αἰώνιον ὑπάρχει στοὺς ἄλλους· διότι ὁ κατ' ἐξοχὴν πλησίον εἶναι ὅ,τι πλησιέστερα τοῦ θεοῦ ὑπάρχει, δηλαδὴ ὅ,τι ἄγνὸ καὶ ἀγαθὸ ὑπάρχει στοὺς ἀνθρώπους. Καὶ μόνον ὅταν εὗρισκεσθε πάντοτε κοντὰ στὶς πόρτες ποῦ ἀνέφερα παραπάνω, θ' ἀνακαλύψετε ὅ,τι θεϊκὸ ὑπάρχει στὶς ψυχές. Τότε θὰ μπορέσετε νὰ πῆτε μὲ τὸν μεγάλο Jean Paul: «Ὅταν θέλω τρυφερῶτατα ν' ἀγαπήσω ἓνα προσφιλές μου πρόσωπον καὶ νὰ τοῦ συγχωρήσω τὸ κάθε τι, δὲν ἔχω παρὰ νὰ τὸν κυττάξω κάμποση ὥρα σιωπηλά». Πρέπει νὰ μάθωμεν νὰ βλέπωμεν γιὰ μάθωμεν ν' ἀγαπῶμεν. «Ἐζῆσα παραπάνω ἀπὸ εἴκοσι ἔτη μαζί μὲ τὴν ἀδελφὴ μου, μοῦ ἔλεγε μιὰ μέρα ἓνας μου φίλος, καὶ *τὴν εἶδα* γιὰ πρώτη φορὰ τὴ στιγμή ποῦ ἀπέθανεν ἡ μητέρα μου». Ἐχρησιάσθη καὶ ἐδῶ ἀκόμη ὁ θάνατος γιὰ ν' ἀνοίξῃ βίαια μιὰν αἰώνια πόρτα, καὶ νὰ ἰδωθοῦν δυὸ ψυχές μέσα σὲ μιὰν ἀκτίνα ἀρχέγονου φωτός. Ὑπάρχει καὶ ἓνας κἀν μεταξὺ σας ποῦ νὰ μὴν εἶναι περικυκλωμένος μὲ ἀδελφὲς ποῦ ποτὲ δὲν εἶδεν; Εὐτυχῶς καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη ποῦ ὀλιγότερον βλέπουν, ἔχουν

κάτι μέσα των πού ενεργεῖ σιωπηλά, ὡς ἐὰν εἶχαν ἰδεῖ. Δυνατὸν τὸ νὰ εἶσαι καλὸς νὰ μὴν εἶσαι τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ εἶσαι ὀλίγον φωτισμένος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εὐρίσκονται στὸ σκοτάδι. Ἴδου γιατί, χωρὶς ἄλλο, εἶναι ὠφέλιμο νὰ προσπαθοῦμε νὰ ὑψώνωμε τὴ ζωὴ μας καὶ νὰ τείνωμε πρὸς τὰς κορυφάς, ὅπου πιά μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ διαπράξωμε τὸ κακόν. Ἴδου γιατί εἶναι ὠφέλιμο νὰ συνηθίσωμεν τὸ μάτι μας νὰ βλέπῃ τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα θεϊκῆν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη δὲν εἶναι ἀπαραίτητον· καὶ πόσον ἡ διαφορὰ, στὰ ὄμματα ἑνὸς θεοῦ, θὰ φαίνεται μικρά! Εὐρισκόμεθα εἰς ἕνα κόσμον, ὅπου ἡ ἀλήθεια βασιλεύει στὸ βάθος τῶν πραγμάτων καὶ ὅπου ὅχι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ ψευτιά ἔχει ἀνάγκη ἐξηγήσεως. Ἐὰν ἡ εὐτυχία τοῦ ἀδελφοῦ σας σᾶς θλίβῃ, μὴν περιφρονεῖτε τὸν ἑαυτὸ σας· ἀφοῦ διατρέξετε λίγο δρόμο, θὰ βρῆτε μέσα σας κάτι πού δὲν θλίβεται. Καὶ ἐὰν δὲν διατρέξετε τὸ δρόμο, τί σημαίνει; κάτι μέσα σας δὲν ἐθλίβῃ.

Ὅσοι τίποτε δὲν σκέπτονται κρύβουν μέσα των τὴν ἴδιαν ἀλήθεια μὲ ἐκείνους πού σκέπτονται τὸν Θεόν· εἶναι μόνον κάπως ὀλιγώτερον κοντὰ πρὸς τὸ κατῶφλι, τίποτε ἄλλο. «Καὶ εἰς τὴν κοινοτέραν ἀκόμη ζωὴν, λέγει ὁ Ρενάν, ὅ,τι ἀφιερώνεται εἰς τὸν Θεὸν εἶναι γιγάντιον. Καὶ ὁ προστυχότερος ἄνθρωπος προτιμᾷ νὰ εἶναι δίκαιος παρὰ ἄδικος. Ὅλοι λατρεύομεν καὶ προσευχόμεθα πολλὰς φορὰς τὴν ἡμέραν χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμεν».

Καὶ ξαρνιαζόμεθα ὅταν μιὰ σύμπτωση μᾶς ἀποκαλύπτῃ αἴφνης τὴ σημασία τοῦ θεικοῦ τούτου μέρους. Ὑπάρχουν γύρω τριγύρω μας χίλιες χιλιάδες πτωχὰ ὄντα, πού τίποτε ὠραῖον δὲν εἶδαν στὴ ζωὴ τους· πηγαίνουν, ἔρχονται στὰ σκοτεινά· νομίζομεν πὼς μέσα τους ὅλα εἶναι νεκρὰ καὶ καμμὴν προσοχὴ δὲν τοὺς δίδομεν. Ἐπειτα, ἰδου μιὰ μέρα, ἕνας ἀπλὸς λόγος, μιὰ ἀπροσδόκητη σιωπὴ, ἕνα μικρὸ δάκρυο, πού ἔρχεται ἀπὸ αὐτὲς τίς πηγὰς τῆς ὁμορφίᾳς, μᾶς φανερώνουν πὼς εὐρῆκαν τρόπον ὑψωμοῦ στὴν σιάν τῆς ψυχῆς των, ἕνα ἰδανικὸν χίλιες φορὰς ὠραιότερον ἀπὸ τὸ ὠραιότερα πράγματα πού τὰ αὐτιά των ἄκουσαν καὶ πού τὰ μάτια των εἶδαν. Ὡ εὐγενικά καὶ γλωμά ἰδεώδη τῆς σιωπῆς καὶ τῆς ἀφάνειας! Σεῖς προπάντων ξυπνᾶτε τὸ χαμόγελο τῶν ἀγγέλων καὶ ὑψώνεσθε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Θεόν! Εἰς πόσες ἀναρίθμητες καλυβοῦλες, εἰς τί πανάθλια δωμάτια, εἰς τί φυλακὰς ἴσως ἀκόμη, δὲν σᾶς τρέφουν τὴν στιγμὴν αὐτὴν μὲ τὰ δάκρυα καὶ μὲ τὸ ἀγνότερον αἷμα μᾶς ψυχῆς πού ποτέ

της δὲν χαμογέλασε! Ἔτσι καὶ οἱ μέλισσες, ὅταν ὅλα τὰ λουλούδια εἶναι πεθαμένα γύρω των, προσφέρουν εἰς ἐκείνην πού θὰ εἶναι βασίλισσά των ἓνα μέλι χίλιες φορὲς πολυτιμότερον ἀπὸ τὸ μέλι πού δίδουν στίς ἀδελφοῦλες τῆς καθημερινῆς ζωῆς των...

Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν συνάντησε πολλὰς φορὲς, στοὺς δρόμους τῆς ζωῆς, μιὰ ψυχὴ ἔρημη, πού ὅμως δὲν εἶχε χάσει τὸ θάρρος της καὶ ἐθήλαζε μέσα στὸ σκοτάδι μιὰ σκέψη θειοτέραν καὶ ἀγνωτέραν ἀπὸ ὅλες ἐκεῖνες πού ἄλλοι μπόρεσαν νὰ ἐκλέξουν κάτω ἀπὸ τὸ φῶς; Καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἡ ἀπλότης εἶναι ἡ εὐνοουμένη σκλάβα τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀρκεῖ ἴσως μερικοὶ σοφοὶ νὰ γνωρίζουν τί πρέπει νὰ κάμουν, διὰ νὰ ἐνεργοῦν καὶ οἱ ἐπίλοιποι ὡς ἐὰν καὶ αὐτοὶ ἐγνώριζαν...

XIII

Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΜΟΡΦΙΑ

Τίποτε εἰς τὸν κόσμον περισσότερον δὲν διψᾷ τὴν ὁμορφίαν, τίποτε εἰς τὸν κόσμον εὐκολώτερον δὲν ὁμορφαίνει, ὅσον μιᾷ ψυχῇ. Τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑψώνεται φυσικώτερα καὶ δὲν ἐξευγενίζεται γρηγορώτερα. Τίποτε εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπακούει τόσον εὐσυνειδήτως στὶς ἀγνές καὶ εὐγενικὰς διαταγὰς. Τίποτε στὸν κόσμον δὲν ὑποφέρει εὐπειθέστερα τὴν κυριαρχίαν μιᾶς σκέψεως ὑψηλοτέρας ἀπὸ τὶς ἄλλες. Καὶ γι αὐτὸ πολὺ ὀλίγες ψυχὰς εἰς τὸν κόσμον ἀνθίστανται εἰς τὴν κυριαρχίαν μιᾶς ψυχῆς ὡραίας.

Νομίζει ἀλήθεια κανεὶς πὼς ἡ ὁμορφία εἶναι ἡ μοναδικὴ τροφή τῆς ψυχῆς μας· τὴν ἐπιζητεῖ παντοῦ καὶ στὴν προστυχότεραν ἀκόμη ζωὴ δὲν πεθαίνει ἀπὸ τὴν πείνα. Διότι δὲν ὑπάρχει ὁμορφία πού νὰ περνᾷ ἐντελῶς ἀπαρατήρητη. Δυνατὸν νὰ μὴν ἐξέλθῃ ποτὲ ἀπὸ τὸ ἀσυνείδητον, ἀλλ' ἐνεργεῖ ἐξ ἴσου ἔντονα τὴ νύκτα ὅπως καὶ στὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Παρέχει μόνον ὀλιγώτερον ἀντιληπτὴν χαρὰν, καὶ αὕτῃ εἶναι ἡ μόνη διαφορὰ. Ἐξετάσετε τοὺς πρὸ συνειθισμένους ἀνθρώπους, ὅταν ὀλίγη ὁμορφία ἀλαφροχαδεύῃ τὰ σκοτάδια τῶν. Εὐρίσκονται κάπου, συναγμένοι, ἀδιάφορον πού, καὶ ὅταν συναχθοῦν, χωρὶς νὰ ξέρουν γιατί, ἡ πρώτη τῶν φροντίδα φαίνεται νὰ εἶναι νὰ κλείσουν τὶς μεγάλες πόρτες τῆς ζωῆς. Καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ὅμως, ὅταν ἦτο μόνος, ἔζησε πολλὰς φορὰς σύμφωνα μὲ τὴν ψυχὴν του. Ἀγάπησεν ἴσως ὑπόφερε χωρὶς ἄλλο. Ἄκουσε καὶ αὐτός, ἀναπόφευκτα, «τοὺς ἤχους τῆς μακρυσμένης χώρας τῶν Λαμπροτήτων καὶ τῶν Τρόμων» καὶ πολλὰ βράδια ἐσκυψε σιωπηλὸς μπροστὰ ἀπὸ τοὺς νόμους, πού βαθύτεροι εἶναι ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Ἄλλ' ὅταν συναζώνται, ἐπιθυμοῦν νὰ μεθοῦν ἀπὸ πράγματα πρόστυχα. Νοιώθουν δὲν ξέρω τί παράξενο φόβον διὰ τὴν ὁμορφίαν· καὶ ὅσον περισσότεροι εἶναι, τόσον περισσότερο φοβοῦνται, ὅπως φοβοῦνται καὶ τὴν σιωπὴν ἢ καὶ τὴν ὑπερβολικὰ καθαρὰν ἀλήθειαν. Καὶ τοῦτο εἶναι τόσον ἀλήθεια, πού ἐὰν κατὰ τύχην κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἔκανε κάτι ἥρωικόν, προσπαθοῦσε νὰ δικαιο-

λογηθῆ, ἀποδίδων εἰς τὴν πράξιν τοῦ ἐλατήρια πρόστιχα, ἐλατήρια πὸν ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν κατωτέραν χώραν ὅπου εἶναι συναγμένοι.

Ἀκούσετε ἐν τούτοις : ἓνας λόγος ὑπέροχος καὶ ὑπερήφανος ἐπροφέρθη, πὸν κάπως ξανάνοιξε τὶς πηγὲς τῆς ζωῆς. Μιὰ ψυχὴ ἐτόλμησε νὰ φανερωθῆ μιὰ στιγμή, ὅπως εἶναι εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὴν θλίψην, μπροστὰ εἰς τὸν θάνατον ἢ εἰς τὴν μοναξιά, μπροστὰ στὰ ἄστρα τῆς νυκτός. Ὅλοι ἀνησυχοῦν καὶ τὰ πρόσωπα ξαφνιαζοῦνται ἢ χαμογελοῦν. Ἄλλὰ δὲν αισθάνητε ποτὲ τὶς στιγμὲς ἐκεῖνες μὲ τί ὁμόθυμὴ δύναμη ὅλες οἱ ψυχὲς θαυμάζουν καὶ πὼς καὶ ἡ ἀσθενέστερη ἀδιόρατα ἐπιδοκιμάζει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς φυλακῆς τῆς τὸν λόγον πὸν ἀνεγνώρισεν ὅμοιον μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς; Ζωντανεύουν ἀποτόμως μέσα εἰς τὴν ἀρχέγονη καὶ κανονικὴν τῶν ἀτμόσφαιραν καὶ ἐὰν εἶχατε αὐτὰ ἀγγέλων, θὰ ἀκούατε, εἰμαι βέβαιος, παντοδύναμα χειροκροτήματα εἰς τὸ βασίλειο τῶν θαυμασιῶν φωτολάμπσεων ὅπου ζοῦν. Νομίζετε πὼς ἐὰν ἓνας τέτοιος λόγος ἐπροφέρετο κάθε βράδυ, οἱ πιὸ δειλὲς ψυχὲς δὲν θὰ ἐλάμβαναν θάρρος, καὶ πὼς οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἔζων πιὸ ἀληθινά; Οὔτε κἂν πρέπει ἓνας τέτοιος λόγος νὰ ξανάλθῃ. Κάτι βαθὺ συνέβη, πὸν θ' ἀφίσχη βαθιὰ ἔχνη. Ἡ ψυχὴ πὸν ἐπρόφερε αὐτὸν τὸν λόγον θ' ἀναγνωρίζεται κάθε βράδυ ἀπὸ τὶς ἀδελφές τῆς καὶ μόνη ἡ παρουσία τῆς θὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔξῃς κάτι τὸ σεβαστὸν καὶ εἰς τὰ πλέον ἀσήμαντα λόγια. Πάντως συνέβη κάποια ἀπροσδιόριστὴ μεταβολή. Τὰ κατώτερα πράγματα δὲν θὰ ἔχουν πλέον ἀποκλειστικὴ δύναμη καὶ οἱ τρομαγμένες ψυχὲς θὰ γνωρίζουν πὼς κάπου ὑπάρχει ἓνα καταφύγιον...

Εἶναι βέβαιον πὼς οἱ φυσικὲς καὶ ἀρχικὲς σχέσεις ἀπὸ ψυχῆς εἰς ψυχὴν εἶναι σχέσεις ὁμορφιάς. Ἡ ὁμορφιά εἶναι ἡ μόνη γλῶσσα τῶν ψυχῶν μας... Δὲν ξέρονται ἄλλην. Δὲν ἔχουν ἄλλην ζωὴν, δὲν μποροῦν νὰ παράγουν ἄλλο τίποτε, δὲν μποροῦν νὰ ἐνδιαφεροῦν διὰ τίποτε ἄλλο. Καὶ γι' αὐτὸ κάθε σκέψη, κάθε λόγος, κάθε πράξη μεγάλη καὶ ὡραία, χειροκροτεῖται ἀμέσως ἀπὸ τὴν πλέον καταθλιμμένην ψυχὴν καὶ ἀπὸ τὴν πλέον ταπεινὴν ἀκόμη, ἐὰν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ποῦμε πὼς ὑπάρχουν ψυχὲς ταπεινές. Δὲν ἔχει ὄργανον πὸν νὰ τὴν ἐνώνει μὲ ἓνα ἄλλο στοιχεῖον καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ ἀναλόγως τῆς ὁμορφιάς νὰ κρίνῃ. Τὸ βλέπω εἰς κάθε στιγμή στὴ ζωὴ σας καὶ σεῖς ἀκόμη, πὸν πολλὰς φορὲς ἀρνηθήκατε τὴν ὁμορφιά, τὸ ξέρετε ἐξίσου καλὰ μὲ ὅσους τὴν ζητοῦν ἀκατάπαντα μέσα στὴν καρδιάν των.

Ἐὰν καμμιά μέρα ἔχετε βαθιὰ ἀνάγκη ἀπὸ κάποιον, θ' ἀποταθῆτε εἰς ἐκεῖνον πὺν πρόστιχα ἔχαμογέλασεν ὅταν ἡ ὁμορφιά περνοῦσε; Θ' ἀποταθῆτε εἰς ἐκεῖνον πὺν ἐμόλυνε μ' ἓνα σεισμο τῆς κεφαλῆς μιὰν πράξη γενναίαν ἢ ἀπλῶς μιὰν ἀγνήν προσπάθειαν; Ἴσως νὰ εἴσθε ἀπὸ ἐκεῖνους πὺν τὸν ἐπιδοκίμασαν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ στιγμή, πὺν ἡ ἀλήθεια κτυπᾷ τὴν πόρτα σας, θ' ἀποταθῆτε εἰς ἐκεῖνον πὺν ὑπεκλίθη καὶ ἀγάπησε. Ἡ ψυχὴ σας ἔκρινε μέσα ἀπὸ τὰ βάθη της· καὶ ἡ κρίση της ἢ σιωπηλὴ καὶ ἀλάνθαστη ἀνεβαίνει τώρα, ὕστερα ἀπὸ τριάντα Ἴσως ἔτη, εἰς τὴν ἐπιφάνεια καὶ σᾶς στέλλει πρὸς μιὰν ἀδελφὴν πὺν εἶναι περισσότερον ὅμοια μὲ σᾶς ἀπὸ ὅλον τὸν ἑαυτὸ σας, διότι ὑπῆρξε πλησιέστερα πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Ἐλαχίστη προσπάθεια ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ κανεὶς τὴν ὁμορφιά εἰς μιὰν ψυχὴν. Ἐλαχίστη προσπάθεια ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἐξυπνήσῃ κανεὶς τοὺς κοιμισμένους ἀγγέλους. Ἴσως νὰ μὴν πρέπη νὰ ἐξυπνοῦμεν, ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀποκοιμίζῃ μόνον. Ὅχι ἢ ἀνάβασις Ἴσως, ἀλλὰ ἢ κατάβασις εἶναι ἐπίτονος. Μήπως δὲν εἶναι τρόντι ἐπίτονον νὰ κατορθώσῃ κανεὶς νὰ σκέπτεται πράγματα μέτρια μπροστὰ στὴ θάλασσα ἢ μέσα στὴ νύκτα; Καὶ ποιά ψυχὴ ἀγνοεῖ πὺς εὐρίσκειται πάντοτε μπροστὰ στὴ θάλασσα καὶ πάντοτε μέσα εἰς αἰώνια νύκτα; Ἐὰν ὀλιγότερον ἐφοβούμεθα τὴν ὁμορφιά, θὰ κατωρθώναμε νὰ μὴ βροῦμε τίποτε ἄλλο στὴ ζωὴ, διότι πράγματι κάτω ἀπὸ τὸ κάθε τι μόνον αὐτὸ ὑπάρχει. Ὅλες οἱ ψυχὲς εἶναι ἔτοιμες, ἀλλὰ πὺν εἶναι ἐκεῖνοι πὺν δὲν κρύβουν τὴν ὁμορφιά των;

Ἀνάγκη ἐν τούτοις μιὰ ἀπὸ αὐτὲς «ν' ἀρχίσῃ». Γιατὶ νὰ μὴν τολμᾷ κανεὶς νὰ γίνεταί ἐκεῖνος πὺν «ἀρχίζει»; Ὅλοι οἱ ἄλλοι εὐρίσκονται μπροστὰ μας, ἅπληστοι ὡσὰν παιδάκια μπροστὰ εἰς θανμαστὸ παλάτι. Στριγμώνονται στὸ κατῶφλι, μουρμουρίζουν, κτυπᾶζουν ἀπὸ τὶς χαραμάδες, ἀλλὰ δὲν τολμοῦν νὰ σπρώξουν τὴν πόρτα. Περιμένουν κάποιος μεγάλος νὰ ἔλθῃ ν' ἀνοίξῃ. Ἀλλὰ ὁ μεγάλος σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔρχεταί.

Καὶ ὅμως τί ἀπαιτεῖται νὰ γίνωμεν ὁ μεγάλος πὺν περιμένουν; Σχεδὸν τίποτε. Οἱ ψυχὲς δὲν εἶναι ἀπαιτητικὲς. Μιὰ σκέψη σχεδὸν ὡραία, πὺν δὲν ἐκφράζεται καὶ πὺν τρέφετε κατὰ τὴν στιγμήν αὐτήν, σᾶς φωτίζει ὡς ἀγγεῖον διάφανον. Τὴν βλέπουν καὶ θὰ σᾶς ὑποδεχθοῦν ἐντελῶς διαφορετικὰ παρὰ ἐὰν εἶχατε εἰς τὸν νοῦν σας νὰ ἀπατήσετε τὸν ἀδελφόν σας. Ξαφνιαζόμεθα ὅταν μερικοὶ μᾶς λέγουν πὺς ποτὲ δὲν συνήντησαν ἀληθινὴν ἀσχήμια καὶ πὺς ἀκόμη δὲν ξέρουν τί εἶναι

πρόστυχη ψυχή. Ἄλλὰ τοῦτο καθόλου δὲν εἶναι ἐκπληκτικόν. «Εἶχαν ἀρχίσει». Ἐπειδὴ αὐτοὶ πρῶτοι ὑπῆρξαν ὡραῖοι, διὰ τοῦτο προσεῖλκυσαν κάθε ὁμορφιά πού περνοῦσε, καθὼς ὁ φάρος προσελκύει τὰ καράβια ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη τοῦ ὀρίζοντος. Μερικοὶ παραπονοῦνται π.χ. μὲ τὰς γυναῖκας καὶ δὲν συλλογίζονται πὼς τὴν πρώτην στιγμὴν πού συναντᾶτε μιὰ γυναῖκα, ἀρκεῖ ἓνας λόγος μόνο, μιὰ μόνον σκέψη πού νὰ ἀρνηται ὅτι εἶναι ὡραῖον καὶ βαθύ, διὰ νὰ δηλητηριάσῃ γιὰ πάντα *τὴν ὑπαρξή σας* στὴν ψυχή της. «Ἐγώ, μοῦ εἶπε μιὰ μέρα ἓνας σοφός, μήτε μιὰ γυναῖκα δὲν ἐγνώρισα πού νὰ μὴ μοῦ προσέφερε κάτι μεγάλο». Ἐπειδὴ ἦτο μέγας ὁ σοφός· νὰ τὸ μυστικόν του. Μόνον ἓνα πράγμα δὲν συγχωρεῖ ποτὲ ἡ ψυχή: ν' ἀναγκασθῆ νὰ κυττάξῃ, νὰ ἐγγύξῃ, νὰ συμμερίζεται μιὰ πράξη, μιὰ λέξη ἢ μιὰ σκέψη ἄσημη. Τῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ συγχωρήσῃ, διότι ἡ συγγνώμη ἐδῶ θὰ ἰσοδυναμῆ μετ' τὴν ἄρνηση τοῦ ἑαυτοῦ της. Καὶ ὁμως διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἔξυπνος, δυνατός, ἐπιτήδειος, τὸν ἀναγκάζει πρὸ πάντων ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ψυχή του ἀπὸ τὴ ζωὴ του καὶ ν' ἀπομακρύνῃ ἀκόμη προσεκτικὰ ὅλες τὶς βαθύτατες τάσεις του. Ἔτσι ἐνεργοῦν καὶ ὡς αὐτὴν τὴν ἀγάτη· καὶ γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα, πού περισσότερο ἀκόμη πλησιάζει τὴν ἀλήθεια, δὲν διέσχεται μήτε μιᾶς στιγμῆς ἀληθινὴ ζωὴ μαζί των. Νομίζεις ὅτι φοβοῦνται νὰ πλησιάσουν τὴν ψυχὴν των καὶ μὲ προσοχὴν κρατοῦνται χίλιες λεῦγες μακρὰν ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της. Ἐπρεπε τοῦναντίον ν' ἀποπειραθοῦν νὰ βαδίσουν μπροστά.

Σκεφθῆτε ἢ πέστε τὴν στιγμὴν αὐτὴν πράγματα τόσον πολὺ ὡραῖα, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀληθινὰ γιὰ σᾶς· θὰ εἶναι ἀληθινὰ αὔριον, ἐὰν ἐπροσπαθήσατε νὰ τὰ σκεφθῆτε ἢ νὰ τὰ πῆτε ἀπόψε. Ἄς προσπαθοῦμε νὰ εἴμεθα ὡραιότεροι ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας· δὲν θὰ ὑπερβοῦμεν ποτὲ τὴν ψυχή μας. Δὲν ἀπατώμεθα προκειμένου περὶ σιωπηλῆς καὶ κρυμμένης ὁμορφιάς. Ἄλλως τε πολὺ ὀλίγην ἔχει σημασίαν ν' ἀπατᾶται κανεὶς ἢ νὰ μὴν ἀπατᾶται, ἀφοῦ ἡ ἐσωτερικὴ πηγὴ εἶναι πολὺ διαυγής. Ἄλλὰ ποῖος λοιπὸν συλλογίζεται νὰ κάμῃ τὴν παραμικρότερην ἀόρατη προσπάθεια; Καὶ ὁμως εὐρισκόμεθα ἐδῶ εἰς χώραν ὅπου ὅλα τελεσφοροῦν, διότι ὅλα περιμένουν. Ὅλες οἱ πόρτες εἶναι ἀνοικτές· δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ τὶς σπρώξωμεν· καὶ τὸ παλάτι εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀλυσοδεμένους βασιλισσες. Πολλὲς φορὲς μιὰ μόνον λέξη χρειάζεται γιὰ νὰ σαρώσῃ βουνὰ ἀκαθαρσίας. ✦ Γιὰτὶ νὰ μὴν ἔχομεν τὸ θάρρος ν' ἀντιτάσσωμεν εἰς μιὰν πρόστυχην ἐρώτηση μιὰν ἀπάν-

τησιν εὐγενική; Νομίζετε ὅτι θὰ περάσῃ ἐντελῶς ἀπαρατήρητη ἢ ὅτι μόνον ἐκπληξῇ θὰ προκαλέσῃ; Νομίζετε ὅτι δὲν συγγενεὺς τοῦτο περισσότερον μὲ τὸν διάλογον δύο ψυχῶν; Κανεὶς δὲν ξέρει πόσον τοῦτο ἐνθαρρύνει ἢ ἀπελευθερώνει. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη πού ἀποκρούει τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν κάνει ἓνα βῆμα, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, πρὸς τὴν ἴδια του ὁμορφιά. Ἐνα πρᾶγμα ὁμορφο δὲν πεθαίνει χωρὶς νὰ ἐξαγνίσῃ τίποτε. Δὲν ὑπάρχει ὁμορφιά πού νὰ χάνεται. Δὲν πρέπει νὰ διστάζωμεν λοιπὸν νὰ σπέρνωμεν ὁμορφιά στοὺς δρόμους. Θὰ μείνῃ ἐκεῖ πεταγμένη ἐβδομάδες, χρόνια, ἀλλὰ ἀναλλοίωτος θὰ παραμείνῃ ὡσάν τὸ διαμάντι, καὶ κάποιος ἐπιτέλους θὰ περάσῃ νὰ τὴν ἴδῃ νὰ λάμπῃ, θὰ τὴν μαζεύσῃ καὶ θὰ φύγῃ εὐτυχῆς. Γιατί λοιπὸν νὰ κρατῆτε μέσα σας ἓνα λόγον ὠραῖον καὶ ὑψηλὸν μὲ τὴ δικαιολογία πὼς οἱ ἄλλοι δὲν σᾶς ἐννοοῦν; Γιατί λοιπὸν νὰ θέσετε προσκόμματα εἰς μιὰ στιγμὴν ἀνωτέρας καλοσύνης πού ἐγενῆνατο, μὲ τὴν ιδέαν ὅτι ἐκεῖνοι πού σᾶς περιστοιχίζουσι δὲν θὰ ἐπωφεληθοῦν; Γιατί λοιπὸν ν' ἀναστείλωμεν μιὰν ἐνστικτώδη κίνηση τῆς ψυχῆς σας πρὸς τὰ ὕψη, ἐπειδὴ ἀνῆκετε στοὺς ἀνθρώπους τῆς κοιλάδος; Μήπως ἓνα βαθὺ αἶσθημα μορῆ νὰ χάσῃ τὴν ἐνέργειά του μέσα στοὺ σκοτάδι; Μήπως ἓνας τυφλὸς δὲν ἔχῃ ἄλλα μέσα παρὰ τὰ μάτια διὰ νὰ διακρίνῃ ἐκείνους πού τὸν ἀγαποῦν ἀπὸ ἐκείνους πού δὲν τὸν ἀγαποῦν; Μήπως ἢ ὁμορφιά ἔχῃ ἀνάγκην νὰ ἐννοηθῇ γιὰ νὰ ὑπάρξῃ, καὶ ἐξ ἄλλου πιστεύετε πὼς δὲν ὑπάρχει εἰς κάθε ἀνθρώπον κάτι πού ἐννοεῖ πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι φαίνεται πὼς ἐννοεῖ, πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι αὐτὸς νομίζει πὼς ἐννοεῖ; «Καὶ εἰς τοὺς πλέον ἔλλεινους, μοῦ ἔλεγε μιὰ μέρα τὸ ὑπεροχώτερον πλάσμα πού εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ γνωρίσω, καὶ εἰς τοὺς πλέον ἔλλεινους δὲν ἔχω ποτὲ τὸ θάρρος ν' ἀποκριθῶ τίποτε ἄσημον ἢ μέτριον». Καὶ εἶδα πὼς τὸ πλάσμα αὐτό, πού ἀκολούθησα πολὺν καιρὸν στὴ ζωὴ του, εἶχεν εἰς τὶς ψυχὰς τὶς πιὸ σκοτεινὰς, τὶς πιὸ κλεισμένας, τὶς πιὸ τυφλὰς καὶ ἐπαναστατικὰς ἀκόμη, μιὰ δύναμιν ἀνεξήγητην. Γιατί κανένα στόμα δὲν μπορεῖ νὰ πῆ τὴ δύναμιν μιᾶς ψυχῆς πού προσπαθεῖ νὰ ζήσῃ εἰς μιὰν ἀτμόσφαιραν ὁμορφιάς καὶ πού εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἐνεργῶς ὠραία. Καὶ μήπως ἄλλως τε ἢ ποιότης τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δὲν καθιστᾷ τὴν ζωὴν ἀθλίαν ἢ θεϊκὴν;

Ἐὰν ἠμπορούσαμεν νὰ φθάσωμεν ἕως στοὺ βάθος τῶν πραγμάτων, κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς βεβαιώσῃ πὼς ἢ δύναμιν μερικῶν ὠραίων ψυχῶν δὲν συγκρατεῖ τὶς ἄλλες στὴ ζωὴν.

Μήπως ἡ ἰδέα, πὸν καθένας σχηματίζει γιὰ μερικὰ ἐκλεκτὰ ὄντα, δὲν εἶναι ἡ μόνη ζωντανὴ καὶ τελεσφόρος ἠθικὴ; Ἀλλὰ στὴν ἰδέαν αὐτὴν ποῖο εἶναι τὸ μέρος τῆς ἐκλεκτῆς ψυχῆς καὶ ποῖο εἶναι τὸ μέρος ἐκείνου πὸν ἐκλέγει; Μήπως τοῦτο δὲν συγγέεται μυστηριωδέστατα, καὶ ἡ ἰδεώδης αὐτὴ ἠθικὴ μήπως δὲν φθάνῃ εἰς βάθη πὸν ἡ ἠθικὴ τῶν ὠραιότερων βιβλίων δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ μῆτε νὰ ἐγγίσῃ; Εἶναι μιὰ ἐπίδραση ἐκτάσεως στὴν ὁποία δύσκολον εἶναι νὰ καθορίσωμεν ὄρια· πηγὴ δυνάμεως στὴν ὁποία καθένας ἀπὸ μᾶς πηγαίνει νὰ ποτισθῇ πολλὰς φορὰς τὴν ἡμέρα. Μήπως μιὰ ἀδυναμία εἰς ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὄντα, πὸν ἔθεωρούσατε τέλεια καὶ πὸν ἀγαπούσατε στὴ χώρα τῆς ὁμορφιάς, δὲν ἐλαττώνει ἀμέσως τὴν ἐμπιστοσύνη σας εἰς τὸ παγκόσμιον μεγαλεῖον τῶν πραγμάτων καὶ τὸν θαυμασμόν σας πρὸς αὐτὰ;

Καὶ ἐξ ἄλλου νομίζω πὸς τίποτε στὸν κόσμον δὲν ὁμορφαίνει μίαν ψυχὴν τόσον ἀσυναίσθητα, τόσον φυσικά, ὅσον ἡ βεβαιότης πὸς ὑπάρχει κάποιον, ὄχι μακρὰν τῆς, ἓνα πλάσμα ἀγνὸν καὶ ὠραῖον, πὸν μπορεῖ ν' ἀγαπήσῃ χωρὶς ὀπισθοβουλίαν. Ὅταν πλησιάσῃ ἀληθινὰ ἓνα τέτοιο ὄν, ἡ ὁμορφιὰ παύει νὰ εἶναι ἓνα ὁμορφο πρᾶγμα νεκρὸ, πὸν ἐπιδεικνύουν στοὺς ξένους. Παίρνει ἔξαφνα μιὰ ζωὴν ἔντονη καὶ ἡ ἐνέργειά της γίνεται τόσον φυσικὴ, ὥστε τίποτε δὲν τῆς ἀντιστέκεται. Γι' αὐτὸ, σκεφθῆτε, δὲν εἶναι κανεὶς μόνος: οἱ καλοὶ ἀγρυπνοῦν.

Ὁ Πλωτῖνος εἰς τὸ Η' βιβλίον τῆς πέμπτης Ἐννεάδος, ἀφοῦ ὠμίλησε γιὰ τὴν «νοητὴν ὠραιότητα», δηλαδὴ θεϊκὴν, συμπεραίνει: «Ἡμεῖς εἴμεθα ὠραῖοι ὅταν ἀνήκωμεν εἰς τοὺς ἑαυτούς μας, καὶ ἄσχημοι ὅταν κατακυλοῦμεν εἰς κατωτέραν φύσιν. Εἴμεθα ἀκόμη ὠραῖοι ὅταν γνωρίζωμεν τοὺς ἑαυτούς μας, καὶ ἄσχημοι ὅταν δὲν τοὺς γνωρίζωμεν». Καὶ μὴ λησμονῆτε ὅτι εὐρισκόμεθα ἐδῶ ἐπάνω εἰς ἕψη, ὅπου ἡ ἄγνοια τῶν ἑαυτῶν μας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἄγνοια τοῦ ὅτι συμβαίνει μέσα μας, ὅταν εἴμεθα ἐρωτευμένοι ἢ ζηλότυποι, δειλοὶ ἢ φθονεροί, εὐτυχεῖς ἢ δυστυχεῖς. Ἐδῶ πὸν εὐρισκόμεθα ἡ ἄγνοια τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι ἄγνοια παντός ὅτι θεϊκοῦ συμβαίνει μέσα μας. Εἴμεθα ἄσχημοι, ὅταν ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ τοὺς θεοὺς πὸν εἶναι μέσα μας, καὶ γινόμεθα ὠραῖοι, καθόσον τοὺς ἀνακαλύπτωμεν. Ἀλλὰ δὲν θὰ εὐρωμεν τὸ θεϊκὸν στοὺς ἄλλους, παρὰ ἐὰν τοὺς δεῖξωμεν πρῶτα τὸ θεϊκὸν μέσα μας. Πρέπει ὁ ἓνας θεὸς νὰ κάμῃ νεῦμα τοῦ ἄλλου θεοῦ· καὶ ὅλοι οἱ θεοὶ ἀποκρίνονται καὶ στὸ πλεόν ἀδιόρατον νεῦμα. Πρέπει νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνωμεν πάντοτε:

μιά μόνο χαραμάδα σχεδόν αδιόρατη χρειάζεται για να εισχωρήσουν μέσα στην ψυχή μας τὰ νερά τ' οὐρανοῦ. Ὅλα τὰ ποτήρια ἀπλώνονται πρὸς τὴν ἄγνωστη πηγὴ· καὶ εὐρισκόμεθα εἰς ἓνα τόπον, ὅπου μόνον τὴν ὠραιότητα συλλογίζονται. Ἐὰν ἠμπορούσαμεν νὰ ἐρωτήσωμεν ἓναν ἄγγελον τί οἱ ψυχές μας κάνουν κρυφά, νομίζω ὅ,τι θ' ἀπαντοῦσε, ἀφοῦ πολλὰ χρόνια ἴσως θὰ ἐκύτταξε πολὺ πέρα ἀπ' ὅ,τι φαίνονται εἰς τ' ἀνθρώπινα μάτια πὼς οἱ ψυχές κάνουν: «Μεταμορφώνουν καὶ κάνουν ὠραῖα τὰ μικρὰ πραγματάκια πού τοὺς δίδουν. Ἄ! πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν πὼς ἔκτακτον θάρρος ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου! Ἐγκαρτερικὰ δέχεται νὰ ἐργάζεται ὀλόκληρη νύκτα μέσα στὸ σκοτάδι, ὅπου οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ μᾶς τὴν σπρώχνουν καὶ ὅπου κανεὶς δὲν τῆς ὀμιλεῖ. Κάνει ὅ,τι μπορεῖ χωρὶς παράπονο καὶ πολεμᾷ ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τὰ χαλίκια πού τῆς ρήχνουν τὸν πυρῆνα τοῦ αἰωνίου φωτός πού ἴσως νὰ κλειοῦν. Καὶ ἐνῶ ἔτσι ἐργάζεται παραδοκεῖ τὴ στιγμή πού νὰ μπορῆ νὰ δεῖξῃ εἰς μιὰν ἀδελφὴν περισσότερον ἀγαπημένην ἢ κατὰ τύχην περισσότερον κοντὰ τῆς τοὺς πολυμόχθους θησαυροὺς πού ἐσώρευσεν. Ἄλλὰ ὑπάρχουν χιλιάδες ὑπάρξεις πού καμμιά ἀδελφὴ δὲν ἐπισκέπτεται· καὶ ἡ ζωὴ τίς κάμνει τότε τόσον δειλές, ὥστε φεύγει χωρὶς τίποτε νὰ πῆ καὶ χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ στολισθῆ ἔστω καὶ μιὰ φορὰ μόνον μὲ τὰ πενιχρότερα στολίδια τοῦ πενιχοῦ τῆς διαδήματος...

Καὶ ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, ἀγριπνεῖ πάντοτε εἰς τὸν ἀόρατον οὐρανόν τῆς. Ἀναγγέλλει, ἀγαπᾷ, θαυμάζει, προσελκύει, ἀποκρούει. Εἰς κάθε νέον γεγονός ἀνεβαίνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, περιμένοντας νὰ τὴν ἀναγκάσουν πάλιν νὰ κατεβῆ, διότι τὴν θεωροῦν ἐνοχλητικὴν καὶ παράφρονα. Πλανᾶται ὅπως ἡ Κασσάνδρα κάτω ἀπὸ τὴν πύλιν τῶν Ἀτρειδῶν. Ξεφωνίζει ἀδιάκοπα λόγια πού ἀλήθεια μπροστά τῶν εἶναι σιὰ ἀπλῆ, καὶ ὅμως κανεὶς δὲν τὴν ἀκούει. Ἐὰν σηκώσωμεν τὰ μάτια, προσμένει μιὰν ἀκτίνα ἡλίου ἢ ἀστρου, γιὰ νὰ τὴν μεταμορφώσῃ εἰς σκέψη ἢ εἰς ἀσυνήδειτην, ἀγνότατην προσπάθειαν. Καὶ ἐὰν τὰ μάτια μας δὲν τῆς προσφέρουν τίποτε, κατορθώνει νὰ μεταμορφώσῃ τὴν δυστυχημένην ἀπογοήτευσίν τῆς εἰς κάτι ἀνέκφραστον, πού θὰ κρύβῃ μέχρι τοῦ θανάτου τῆς. Ἐὰν ἀγαποῦμεν, μεθεῖ μὲ φῶς πίσω ἀπὸ τὴν κλειστὴν πόρτα, καὶ ἐλπίζοντας δὲν ἐξοδεύει ἄδικα τὸν καιρὸν τῆς· καὶ τὸ φῶς αὐτὸ πού βγαίνει ἀπὸ τίς σχισμάδες γίνεται γι' αὐτὴν καλοσύνη, ὁμορφιά, ἀλήθεια. Ἄλλ' ἐὰν ἡ πόρτα δὲν ἀνοιχθῆ (καὶ εἰς πόσες ὑπάρξεις ἀνοίγεται), γυρίζει πάλιν ἡ ψυχὴ στὴ φυλακὴ τῆς καὶ ἡ θλίψη τῆς θὰ εἶναι ἴσως μιὰ

άνώτερη ἀλήθεια πού ποτέ δὲν θὰ ἴδωμεν, διότι εὐρισκόμεθα στὴ χώρα τῶν ἀνεκφράστων μεταμορφώσεων· καὶ ὅ,τι δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόρτας δὲν ἐχάθη, ἀλλὰ δὲν ἀνακατεύεται στὴν ζωὴν αὐτήν . . .

Ἔλεγα πρὸ ὀλίγου ὅτι μεταμορφώνει καὶ κάνει ὥραϊα τὰ μικρὰ πραγματάκια πού τῆς δίδουν. Φαίνεται μάλιστα, ὅσον τὸ σκεπτόμεθα, πὼς δὲν ἔχει ἄλλον λόγον ὑπάρξεως· καὶ πὼς ὅλη τῆς ἡ δραστηριότης χρησιμοποιεῖται στὸ νὰ σμίγη στὰ βάθη μας ἓνα θησαυρὸν ὁμορφιάς ἀπερίγραπτον. Μήπως ὅλα δὲν θὰ μετεμορφώνοντο φυσικὰ καὶ δὲν θὰ ἐγίνοντο ὥραϊα, ἐὰν δὲν ἐταράζαμεν ἀκατάπαντα τὴν ἐπίμονη ἐργασία τῆς ψυχῆς μας; Μήπως καὶ τὸ κακὸν ἀκόμη δὲν γίνεται πολύτιμον, ὅταν κατορθώσῃ ἡ ψυχὴ νὰ βγάλῃ ἀπὸ αὐτὸ τὸ βαθὺ διαμάντι τῆς μετανοίας; Μήπως οἱ ἀδικίες πού διεπράξατε καὶ τὰ δάκρυα πού ἐπροξενήσατε, μήπως ἐπιτέλους δὲν γίνονται καὶ αὐτὰ μιὰ μέρα στὴν ψυχὴ σας φῶς καὶ ἀγάπη; Ἐκνιτάξατε ποτὲ μέσα σας μέσα στὸ βασίλειον αὐτὸ τῶν ἐξαγνιστικῶν φλογῶν; Σᾶς ἔκαμαν κάποιο μεγάλο κακὸ σήμερον· οἱ χειρονομίες ἦσαν ταπεινές, ἡ πράξις πρόστυχη καὶ ἄσχημη, καὶ ἐκλαύσατε διὰ τὴν ἀσχήμια. Καὶ ὅμως ρίψετε ἓνα βλέμμα στὴν ψυχὴν σας μερικὰ χρόνια κατόπιν· καὶ εἰπέτε μου ἐὰν δὲν βλέπετε μὲ τὴν ἀνάμνησιν τῆς πράξεως αὐτῆς κάτι πού εἶναι ἤδη ἀγνότερον ἀπὸ τὴν σκέψιν, κάποιαν ἀγνωστὴ δύναμιν, ἀκατανόμαστην, πού καμμιά σχέσιν δὲν ἔχει μὲ τὰς συνειθισμένας δυνάμεις τοῦ κόσμου τούτου, κάποιαν ἀγνωστὴ πηγὴ «μιᾶς ἄλλης ζωῆς», ὅπου μορεῖτε νὰ πιῆτε χωρὶς νὰ τὴν ἐξαντλήσετε, μέχρι τοῦ θανάτου σας. Καὶ ὅμως καθόλου δὲν ἐβουλήσατε τὴν ἀκούραστη βασίλισσα· καὶ ἄλλα πράγματα ἐσυλλογιζέσθε τὴν στιγμὴν πού ἡ πράξις ἐξαγνίζετο χωρὶς νὰ τὸ ξέρετε στὴν σιωπὴν τοῦ εἶναι σας καὶ ἐπλήθαινε τὸ πολύτιμον νᾶμα τῆς μεγάλῃς στέρας τῆς ἀλήθειας ἢ τῆς ὁμορφιάς, πού δὲν ταράσσεται, ὅπως ἡ ὀλιγώτερον βαθειὰ στέρα τῶν ἀληθινῶν ἢ ὥραϊων σκέψεων, ἀλλὰ εἶναι πάντοτε προφυλαγμένη ἀπὸ τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς.

«Δὲν ὑπάρχει μήτε ἓνα γεγονός, μήτε ἓνα συμβάν τῆς ζωῆς μας, λέγει ὁ Ἐμερσον, πού ἀργὰ ἢ γρήγορα δὲν θὰ χάσῃ τὴν μορφήν του τὴν ἀδρανῆ καὶ προσαρμοζομένην καὶ πού δὲν θὰ μᾶς ἐκπλήξῃ ὅταν θὰ πετάξῃ ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ σώματός μας στὸ Ἐμπυραῖον».

Καὶ τοῦτο ἀληθεύει εἰς βαθμὸν ἀνώτερον ἀκόμη, πού ἴσως

ὁ Ἐμερσον νὰ μὴν ἐμάντευσε, διότι ὅσον προχωροῦμεν ἐδῶ, τόσον καὶ ἀνακαλύπτομεν θεϊκωτέρας σφαιράς.

Δὲν γνωρίζομεν τί εἶναι ἡ σιωπηλὴ αὐτὴ ἐνέργεια τῶν ψυχῶν ποὺ μᾶς περιστοιχίζουν. Εἶπατε μιὰ λέξη ἀγνὴ εἰς κάποιον ποὺ δὲν τὴν ἐνόησε. Τὴν ἐνομίσατε χαμένην καὶ δὲν τὴν ἐσυλλογίζεσθε πλέον. Μιὰ μέρα ὁμως, κατὰ σύμπτωσιν, ἡ λέξις ἀνεβαίνει μὲ ἀνήκουστες μεταμορφώσεις καὶ μποροῦμεν νὰ δοῦμεν τοὺς ἀπροσδόκητους καρπούς ποὺ παρήγαγε εἰς τὰ σκοτεινά· ἔπειτα ὅλα πάλιν ξαναβυθίζονται εἰς τὴν σιωπὴν. Ἄλλὰ τί σημαίνει; μαθαίνομεν ἔτσι πὼς τίποτε δὲν χάνεται στὴν ψυχὴν καὶ πὼς καὶ οἱ μικρότερες ψυχὲς ἔχουν τὶς στιγμὲς τῆς λάμψεώς των. Εἶναι ἀναμφισβήτητον· καὶ οἱ πλέον δυστυχεῖς ἀκόμη καὶ οἱ πλέον πτωχοὶ ἔχουν στὸ πείσμα τῶν ἰδίων τῶν ἐαντιῶν των, στὰ ἐνδότατα τοῦ εἶναι των ἓνα θησαυρὸν ὁμορφιάς, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ τὸν ἐξαντλήσουν. Ἀρκεῖ μόνον ν' ἀποκτήσουν τὴν συνείδησιν ν' ἀντλοῦν. Πρέπει ἡ ὁμορφιὰ νὰ μὴν ἀπομένῃ ἐξαιρετικὴ ἐορτὴ εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ ἐορτὴ καθημερινή. Δὲν χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια νὰ γίνῃ κανεὶς δεκτὸς μεταξὺ ἐκείνων ποὺ «στὰ μάτια των ἡ ἀνθισμένη γῆ καὶ οἱ λάμποντες οὐρανοὶ δὲν εἰσέρχονται πλέον κατὰ μικρότατα μέρη, ἀλλὰ κατὰ ὑπέροχους ὄγκους» — καὶ ὁμιλῶ διὰ λουλούδια καὶ οὐρανοὺς στερεώτερους καὶ καθαρώτερους ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς. Ὑπάρχουν χίλια ἀντάκια ἀπ' ὅπου ἡ ὁμορφιὰ τῆς ψυχῆς μας μπορεῖ ν' ἀνεβῆ ἕως εἰς τὴν σκέψιν μας. Ὑπάρχει πρὸ πάντων τὸ θαυμαστὸν καὶ κεντρικὸν ἀντάκι τῆς ἀγάπης.

Στὴν ἀγάπῃ τρόντι δὲν εὐρίσκονται τὰ καθαρώτερα στοιχεῖα τῆς ὁμορφιάς ποὺ μποροῦμεν νὰ προσφέρωμεν στὴν ψυχὴν μας; Ὑπάρχουν ὄντα ποὺ ἀγαποῦνται ἔτσι μὲ τὴν ὁμορφιὰ. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι, χάνει σιγὰ σιγὰ τὴν ἐννοιαν τῆς ἀσχήμιας, γίνεται τυφλὸς δι' ὅλα τὰ μικρὰ πράγματα καὶ δὲν μαντεύει παρὰ τὴν δροσερότητα καὶ τὴν παρθενίαν καὶ τῶν ταπεινότερων ψυχῶν. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι μῆτε κἂν ἔχει πιά ἀνάγκην νὰ συγχωρῇ. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι τίποτε πιά δὲν μπορεῖ νὰ κρύψῃ, διότι δὲν ὑπάρχει πιά τίποτε ποὺ ἢ πάντοτε παροῦσα ψυχὴ νὰ μὴν κἀνῃ ὥραϊον. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι δὲν βλέπει πιά τὸ κακὸ παρὰ διὰ νὰ ἐξαγνίση τὴν ἐπιείκειαν καὶ διὰ νὰ μάθῃ νὰ μὴ συγχέῃ τὸν ἁμαρτωλὸν μὲ τὸ ἁμάρτημα. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι ὑψώνει μαζὶ του ὅσους τὸν περιστοιχίζουν εἰς τὰ ἕψη ὅπου δὲν μποροῦν πιά νὰ σφάλουν καὶ ἀπ' ὅπου μιὰ πρόστυχη πράξις πέφτει ἀπὸ τόσον ψηλά, ποὺ συναντῶντας τὴν γῆν φανερῶνει χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ τὴν διαμαντένια ψυχὴν του. Ὅποιος ἀγαπᾷ ἔτσι μεταμορ-

φώνει κρυφά εις ατέρμονα κινήματα τὰς μικροτέρας προθέσεις πού ἀγρυπνοῦν τριγύρω μας. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι προσκαλεῖ ὅ,τι ὠραῖον ὑπάρχει εἰς τὴν γῆν, εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ συμπόσιον τῆς ἀγάπης. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι ὑπάρχει ἐνώπιον ἐνὸς ὄντος, ὅπως ὑπάρχομεν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι ἐνθυμίζει καὶ ὡς τὴν παραμικροτέραν του χειρονομίαν τὴν παρουσίαν τῆς ψυχῆς του καὶ ὄλων τῆς τῶν θησαυρῶν. Δὲν εἶναι ἀνάγκη πλέον ὁ θάνατος, αἱ δυστυχίαι ἢ τὰ δάκρυα νὰ ἐπέλθουν διὰ τὸ νὰ φανερωθῇ ἡ ψυχὴ φθάνει ἕνα χαμόγελον. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι μαντεύει τὴν ἀλήθειαν μέσα εἰς τὴν εὐτυχίαν τόσον βαθιά, ὅσον μερικοὶ ἥρωες τὴν ἐμάντευσαν μέσα εἰς τὰς ἐκλάμψεις φρικτῶν πόνων. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι δὲν διακρίνει πλέον τὴν ὠραιότητα πού γίνεται ἀγάπη ἀπὸ τὴν ἀγάπην πού γίνεται ὠραιότης. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι δὲν μπορεῖ πλέον νὰ εἴπῃ πού τελειώνει ἡ ἀκτὶς ἐνὸς ἀστρου καὶ πού ἀρχίζει τὸ φίλημα μᾶς σκέψεως κοινῆς. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι φθάνει τόσον κοντὰ στὸν Θεόν, πού οἱ ἄγγελοι τὸν παίρνουν μαζί των. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι ἐξωραΐζει συνάμα τὴν ψυχὴν του, πού γίνεται σιγὰ ὁ **μοναδικὸς ἄγγελος** πού λέει ὁ Σβέντεμποργκ. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι ἀνακαλύπτει κάθε μέρα μίαν νέαν ὁμορφίαν εἰς τὸν μυστηριώδη τοῦτον ἄγγελον καὶ προχωρεῖ μαζί του μέσα εἰς καλοσύνην ὀλοένα ζωντανότερη, ὀλοένα ὑψηλότερη.

Διότι ὑπάρχει ἐπίσης μία καλοσύνη νεκρῆ, πού ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ τὸ παρελθόν· ἀλλὰ ἡ ἀγάπη ἢ ἀληθινὴ καθιστᾷ ἀνωφελὲς τὸ παρελθόν καὶ δημιουργεῖ, ὡς πλησιάσῃ, ἕνα ἀνεξάντλητον μέλλον καλοσύνης χωρὶς δυστυχίας καὶ δάκρυα. "Οποῖος ἀγαπᾷ ἔτσι ἐλευθερώνει τὴν ψυχὴν του καὶ γίνεται τόσον ὠραῖος ὅσον καὶ ἡ ἀπελευθερωμένη ψυχὴ του. «Ἐὰν εἰς τὴν συγκίνησιν πού θὰ σοῦ προξενῇ τὸ θέαμα αὐτό, λέγει περὶ ὁμοίων θεμάτων ὁ μέγας Πλωτῖνος, πού, ἀπ' ὄλες τὶς διάνοιες πού γνωρίζω, πλησιάζει περισσότερο εἰς τὸ θεϊκόν, ἐὰν εἰς τὴν συγκίνησιν πού θὰ σοῦ προξενῇ αὐτὸ τὸ θέαμα δὲν ἀνακηρύσσης ὅτι εἶναι ὠραῖον καὶ ἐὰν βυθίζων μέσα σου τὸ βλέμμα σου δὲν αισθάνεσαι τότε τὸ θέλγητρον τῆς ὁμορφιάς, τοῦ κάκου μὲ τέτοιαν ἀντίληψιν ζητᾷς τότε τὴν νοητὴν ὠραιότητα· διότι τὴν ζητᾷς μὲ τὴν ἀκαθαρίαν καὶ μὲ τὴν ἀσχίμια. Ἴδου διατὶ ὅ,τι λέγομεν ἐδῶ δὲν ἀπευθύνεται εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἐὰν μέσα σου ἀνεγνώρισες τὴν ὠραιότητα, ὑψώσου εἰς τὴν ἰδέαν τῆς νοητῆς ὠραιότητος...».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ

Ἐκδομένη καὶ τὴν διαδόνουσα τοῦ Δραγ. ΙΩ. ΖΕΡΒΟΥ

ΕΞΕΔΟΘΗΚΑΝ :

Tolstoï

- Τὰ Ἐθαγγέλια. Μετ. Σ. Ζηοῖδη. 2.50
 Ἡ νέα Ζωή. Μετάφρ. Σ. Φραγκοπούλου 2.50
 Ἡ Ἀνάστασις. Μετάφρασις Ἡλία Οικονομοπούλου. . . 3.—
 Τὸ Τέλος τῆς ἐποχῆς μας. Μετάφρ. Σπ. Φραγκοπούλου. 1.50
 Ἡ Σονάτα τοῦ Κρούττσερ. Μετ. Σπ. Φραγκοπούλου. . . 2.—
 Αἱ νέα ἰδέαι. Μετάφρασις Ἡλ. Οικονομοπούλου. . . . . 2.—
 Τὸ Σχολεῖον τῆς Γλασνάιας Πολιάνας. Μετ. Βλ. Σκοροδάκη. 3.—

Flammariou

- Ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει. Μετάφρασις Α. Ζάμπα. . . . . 4.—
 Τὸ ἀγνωστον καὶ τὰ ψυχικὰ προβλήματα. Μετάφρ. Ἄλ. Γεωργιάδου. . . . . 3.—

Felix le Dandec

- Ὁ Ἀθεϊσμός. Μετάφρασις Α. Καμπάνη. . . . . 4.—

Jean Finot

- Ἡ ἐπιστήμη τῆς εὐτυχίας. Μετάφρ. Ἄλ. Γεωργιάδου. . . 3.—

Ἡλύτωνος

- Θεοίτιμος ἢ περὶ ἐπιστήμης. Μετάφρασις Κ. Ζάμπα . . . 3.—
 Σοφιστικὴ ἢ περὶ τοῦ ὄντος. Μετάφρ. Κ. Ζάμπα 2.50
 Κρίτων. Μετ. Ν. Γυνοπούλου. 0.80
 Χαρμίδης ἢ περὶ σωφροσύνης. Μετ. Ἄρ. Καμπάνη. 0.80
 Πολιτικός. Μετ. Κ. Ζάμπα. . 2.50
 Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς. Μετάφρ. Ἄρ. Χαροκόπου. 2.50
 Κρατύλος ἢ περὶ ἀσθότητος τῶν ὀνομασιῶν. Μετ. Κ. Ζάμπα. 2.50
 Συμπόσιον ἢ περὶ ἔρωτος. . . Μετάφρ. Ν. Κουντουριώτου. .

A. Debay

- Φιλοσοφία τοῦ γάμου. Μετ. Θ. Ὀρρανοῦ. . . . . 3.—
 Ὑγιεινὴ καὶ φυσιολογία τοῦ γάμου. Μετ. Τμ. Καρδαρά. 3.—
 Ὑγιεινὴ ἰδίωνων καὶ τέχνην. Μετ. Τρ. Εἰθαγγεῖδου. 3.—

Σ. Ἰάκωβου

- Φιλοσοφικά. . . . . 3.—

B. Dangennes

- Ἡ Θέλησις. Μετάφρασις Ἡλ. Οικονομοπούλου. . . . . 3.—

Gaston Danville

- Ἡ Ψυχολογία τοῦ ἔρωτος. Μετάφρ. Χρ. Δαραλίξη . . . 3.—

Σ. Ἀποστολίδου

- Αἱ Ψυχώσεις . . . . . Δρ. 4.—

Max Nordau

- Κοινωνιολογικά παράδοξα. Μετ. Ἡλία Οικονομοπούλου. 3.—
 Ψυχολογικὴ φυσιολογία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἰδιοφύτις. Μετάφρ. Ἡλία Οικονομοπούλου. . . . . 2.—
 Ἐκφυλισμός. Μετάφρασις Ἀγγέλου Βλαζου. . . . . 2.—
 Ψυχολογικὰ παράδοξα. Μετάφρασις Ν. Κουντουριώτου. 3.—

Ernest Renan

- Ὁ Ἀντιχριστός. Μετάφρασις Ἡλία Οικονομοπούλου. . . 2.—

X. Dastre

- Ἡ Ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Μετ. Ἰδομ. Στρατηγοπούλου. . . 4.—

Richard

- Ὁ Σοσιαλισμός καὶ αἱ κοινωνικαὶ συνθήκαι. Μετάφρ. Ἡλ. Οικονομοπούλου . . . . . 4.—

100 ΔΡΑΧΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΓΟΡΑΖΕΤΕ ΠΑΡΕΚΡΟΝΤΕΣ ΕΙΝΑΙ Β ΔΡΑΧΜ. ΚΑΤΑ ΕΠΗΡΕΑ ΤΗΡΑΙΟΥΝ (Παράδειγμα)

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ

Εκδομένη υπό την διεύθυνσιν του Δρος ΙΩ. ΖΕΡΒΟΥ

ΕΞΕΛΟΘΗΚΑΝ:

V. Hugo

Φιλοσοφία και Φιλολογία.
 Μετ. Γερασίμου Βουτουβά. . . 2.50

⊙ **Η. Ερζέλα Αρμίνη**

Φιλοσοφικά μελέται περί
 Χριστιανισμού. (Δόγ. Νικο-
 λάου), Τόμοι 3. . . . . 12.—
 Φιλοσοφία του Σωκράτους 2.—
 Στοιχεία θεωρητικής και πρα-
 κτικής φιλοσοφίας . . . 3.—
 Περί πρώτων λόγων και αρχών 3.—
 Περί της ενόθεντος των Λογι-
 κών Στοιχείων . . . . . 1.—

Rousseau

Περί της ανισότητος μεταξύ
 των ανθρώπων. Μετ. Χ.Κω-
 στιαννιδίου . . . . . 3.—
 Κοινωνικόν συμβόλαιον.
 Μετ. Α. Κωνίτη . . . . . 3.—

⊙ **A. Pappalardo**

Ἡ Τηλεπάθεια. Μετάφρ. Ἀρ.
 Καμπάνη. 2.50

H. Taine

Φιλοσοφία της τέχνης ἐν
 Ἑλλάδι. Μετάφρασις Ἀχιλ.
 Ἀγαθονίου. 2.50
 Φιλοσοφία της τέχνης ἐν
 Ἰταλίᾳ. Μετ. Α. Ἀγαθονίου. 2.50

F. Nietzsche (Nitsch)

Γνώμαι και προσηκοπαί, Μετά-
 φρασις Ἰω. Ζερβού . . . . . 3.—

Th. Ribot

Αἱ ἀσθένειαι της Προσωπι-
 κότητος. Μετ. Π. Φηλορσίτη. 3.—
 Αἱ ἀσθένειαι της Βουλῆσεως
 Μετ. Π. Φηλορσίτη . . . . . 3.—

Ἐπιλεκτῶν

Ἐπιλεκτῶν. Μετ. Α. Καμπάνη. 0.80

Louis Figuier

Ἡ ἐπαύριον του θανάτου.
 Μετ. Ἀντ. Πολυμήρη . . . 4.—

Schopenhauer

Εὐγγραφεῖς και ὄθος. Μετά-
 φρασις Α. Ζάρκου. . . . . 8.—

Ἰω. Ζερβού

Ἱστορία της Ἰδέας. Γαλιλά-
 μας—Ἀσπίρη. . . . . 4.—

John Lubbock

Πῶς νὰ ζήτε. Μετ. Θ. Φλωρῶ. 3.—
 Αἱ ἀπολαύσεις της ζωῆς.
 Μετάφρ. Α. Μαρκοπούλου . 3.—

Ernest Haeckel

Ἡ καταγωγή του ἀνθρώπου.
 Μετ. Ἀνδρ. Φαρμακοπούλου. 2.—
 Ὁ Μονιδμός. Μετάφρασις Ἀ.
 Φαρμακοπούλου . . . . . 2.—

W. James (Τζέιμς)

Ἡ θεωρία της συγκινῆσεως.
 Μετάφρ. Ν. Καζανιζάκη. 2.50

Fr. Paulhan

Ἡ ἠθική της εἰρωνείας.
 Μετάφρασις Χρ. Λαγαλέζη. 3.—

Louis Büchner

Ὁ Δαρβινισμός. Μετάφρασις
 Ἀνδρ. Φαρμακοπούλου. 4.—
 Ὁ κατ'ἐπίσημην ἄνθρωπος.
 Μετάφρ. Α. Φαρμακοπούλου. 4.—
 Δύναμις και Ἔγλη. Μετάφρα-
 σις Α. Φαρμακοπούλου. . . 4.—

Ossip—Lourié

Ἡ Φιλοσοφία του Τολστόϊου
 Μετάφρασις Γεωργ. Βουτουβά. 3.—

John Caird

Ἡ φιλοσοφία της θρησκείας.
 Μετάφρ. Π. Γεωργιάδου. 3.—

200 ΔΡΑΧΜΩΝ ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ